

faro

TIJDSCHRIFT
over cultureel
ERFGOED

Columna
pacis
1815

FOCUS FRANSE TIJD

Erfgoedobjecten getuigen over de Franse Tijd

Waarom ook wij Waterloo moeten herdenken

Re-enacters, genealogen en vertellers brengen het verleden tot leven

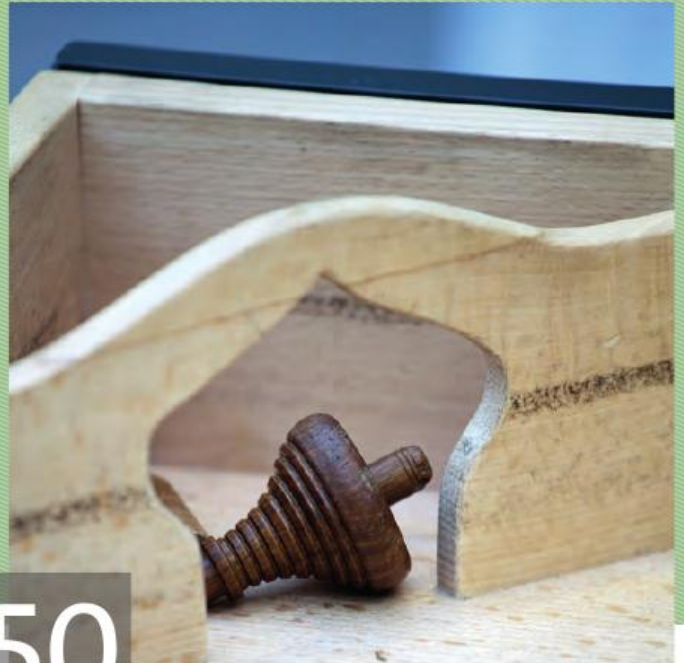
Memoriaal 1815: nieuw speerpunt voor erfgoedtoerisme in Wallonië

44

Napoleon en Sint-Helena: herdenken van Frans erfgoed op Britse bodem

50

Sporterfgoed en Archiefbank Vlaanderen: een praktijkvoorbeeld uit Pajottenland Zennevallei

Inhoud juni 2015

Focus Franse Tijd

- 5 Roerend erfgoed uit de Franse Tijd: nos orphelins culturels *Bart De Nil*
Tien voorbeelden uit Vlaamse erfgoedcollecties
- 26 Waarom we Waterloo moeten herdenken *Johan Op de Beeck*
- 36 Op mensenmaat herbeleefd: mensen met een passie voor de Franse Tijd
 Jacqueline van Leeuwen
- 40 Memoriaal 1815 te Waterloo. Van historisch slagveld naar toeristisch speerpunt *Rob Belemans*
- 44 Sporen van Napoleon op Sint-Helena. "Beperk ons niet tot de zes jaar dat die Fransman hier woonde, please!" *Roel Daenen en Sylvie De Weze*

56

Erfgoedraden in Vlaanderen: ontwikkelingspotentieel voor lokale burgerparticipatie

- 50 Samen sterk in erfgoedwerk. Private archieven in de regio Pajottenland Zennevallei ■ *Katrien Weyns, Koen Demarsin en Annelien Noppe*
- 56 Op de bres voor erfgoed. Lokale erfgoedraden in Vlaanderen ■ *Gregory Vercauteren en Nele Provoost*
- 64 PINFO ■ *Annemie Vanthienen & Bram Wiercx*
- 66 Ten voeten uit

■ COLOFON

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed, 8 (2015) 2
ISSN 2030-3777

REDACTIERAAD

Leen Breyne, Roel Daenen, Bart De Nil, dr. Marc Jacobs, dr. Alexander Vander Stichele, Hildegard Van Genechten, Jürgen Vanhoutte, dr. Jacqueline van Leeuwen, dr. Olga Van Oost, dr. Gregory Vercauteren en dr. Jeroen Walterus.

redactie@faronet.be

BEELDREDACTIE

Katrijn D'hamers

EINDREDACTIE

Birgit Geudens & Annemie Vanthienen

VORMGEVING

Silke Theuwissen

HOOFDREDACTEUR

*dr. Rob Belemans
rob.belemans@faronet.be*

ADVERTEREN

*Roel Daenen
roel.daenen@faronet.be*

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

dr. Marc Jacobs, p.a. Priemstraat 51, BE-1000 Brussel

TECHNISCH-ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING

FARO-secretariaat

Druk

Drukkerij Albe De Coker, Hoboken

ABONNEMENTEN

Een abonnement kost in België 25 euro (30 euro in het buitenland). Meer informatie en aanmelding op www.faronet.be/abonnementen. Prijs los nummer: 8 euro.

BLIND PEER REVIEW

De artikels in dit tijdschrift worden aan een procedure van blind peer review onderworpen.

© FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw

De redactie heeft ernaar gestreefd de wettelijke bepalingen in verband met de intellectuele eigendom van de beelden na te streven. Indien u meent dat voor een bepaald beeld het auteursrecht van de maker of zijn/haar erfgenamen werd geschonden, neem dan contact op met de redactie.

Lees *faro* ook online en laat je inspireren door de digitale extra's:

www.faronet.be/tijdschrift

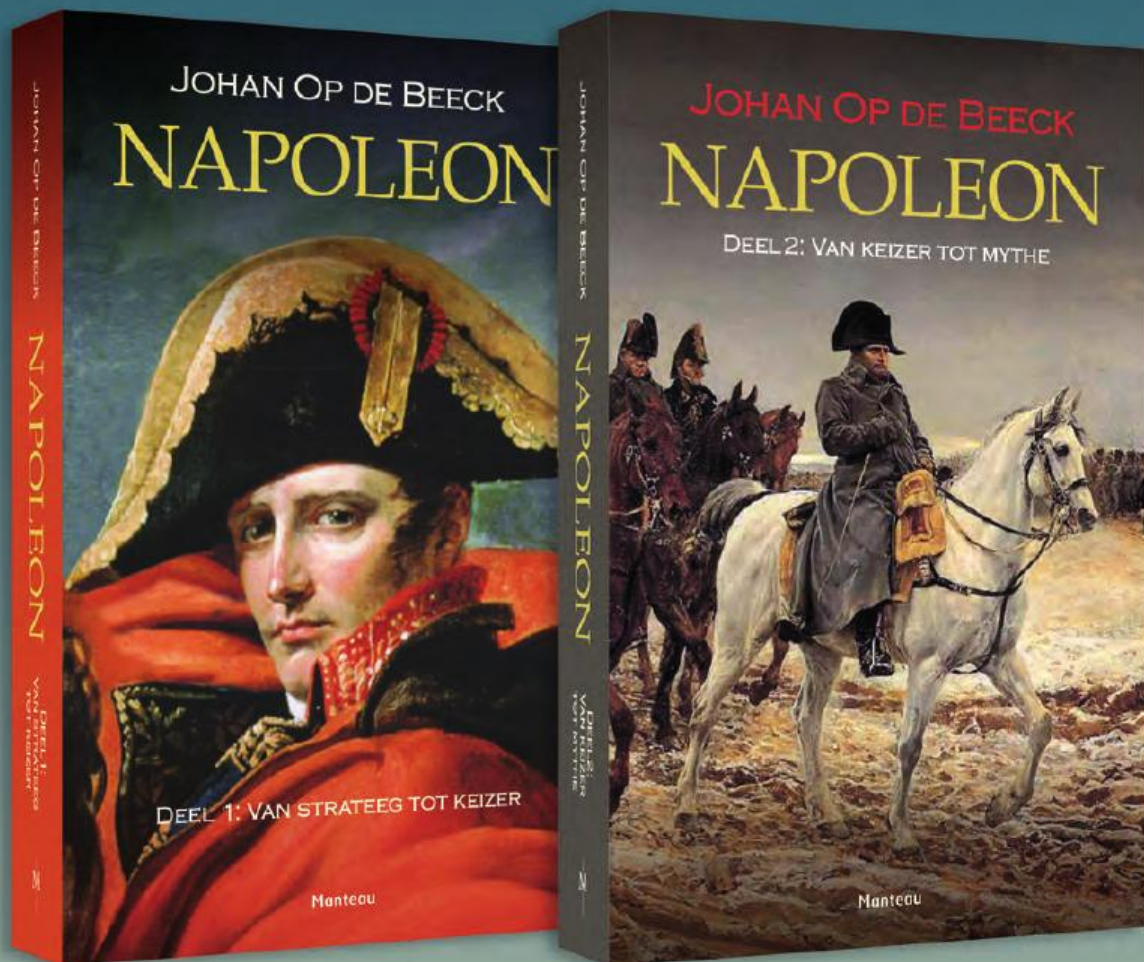

NAPOLEON

Naar aanleiding van de 200ste verjaardag van de Slag van Waterloo vertelt Napoleonkenner Johan Op de Beeck meesterlijk en meeslepend het fascinerende levensverhaal van Napoleon.

DE DEFINITIEVE NEDERLANDSTALIGE BIOGRAFIE VAN NAPOLEON, IN TWEE BOEKDELEN. NU OVERAL VERKRIJGBAAR.

'Een pageturner waarin een van de invloedrijkste mensen uit onze geschiedenis weer tot leven wordt gewekt.' – PETER VANDERMEERSCH (HOOFDREDACTEUR NRC)

'Het is een feest om deze tweedelige biografie over Napoleon te lezen. Johan Op de Beeck heeft een prettige stijl van schrijven en weet zijn hoofdpersoon heel boeiend voor het voetlicht te brengen. (...) Hij slaagt er uitstekend in om een eerlijk en genuanceerd beeld van Napoleon te geven.' – LITERATUURPLEIN

'Johan Op de Beeck is een behoedzaam beschouwer die de veldslagen van Napoleon tot in de kleinste schermutselingen uit de doeken doet.' – DE VOLKSKRANT***

'Op de Beeck schreef de betere biografie over Napoleon. Hij gunt zijn hoofdfiguur met twee dikke delen het volle licht en doet hiermee recht aan een rijk en vol leven.' – TROUW

Manteau WWW.MANTEAU.BE

Roerend erfgoed uit de Franse Tijd: nos orphelins culturels

TEKST Bart De Nil

Verjaardagen zijn er om gevierd te worden, ook als de burens er niet noodzakelijk blij mee zijn. De tweehonderdste verjaardag van de Slag bij Waterloo nemen we dan ook graag te baat om de aandacht van de erfgoedsector en het brede publiek te vestigen op ons roerend erfgoed uit de Franse Tijd.

Het tijdvak tussen de Franse Revolutie en het Verenigd Koninkrijk van Willem I heeft immers een enorme impact gehad op onze maatschappij, die in velerlei opzichten tot op vandaag doorwerkt. Het luidde – wellicht op té onstuwige wijze – de moderne tijd in. Denk daarbij aan tal van democratiserende vernieuwingen zoals de administratieve afbakening, het rechtssysteem (*Code Napoléon*), de burgerlijke stand, het onderwijs, de openbare onderstand, het decimaal stelsel in maten en gewichten, de scheiding van kerk en staat, enzovoorts. En toch ... ondanks de enorme invloed ervan op ons dagelijks leven via regelgeving en normering van onze maatschappij blijft de Franse Tijd een periode die tot hiertoe in de cultureel-erfgoedsector, en vooral dan bij de publiekswerking, tussen wal en schip valt. Nochtans is er in de collecties van archieven, erfgoedbibliotheken, musea en privéverzamelaars geen gebrek aan roerend erfgoed over deze periode. Maar het wordt tot op heden bijzonder karig meegenomen in de publieksgerichte presentaties.

Om het enorme potentieel zichtbaar te maken, hebben we ervoor gekozen om het cultureel erfgoed zelf te laten spreken. Uit de inzendingen naar aanleiding van onze – vanuit de cultureel-erfgoedsector gretig beantwoorde – oproep kozen

we tien exemplarische objecten en manuscripten uit. Zij worden op de hiernavolgende bladzijden prominent (en ook letterlijk) in de schijnwerpers geplaatst; vaak voor het eerst. De aandacht gaat daarbij nadrukkelijk naar het erfgoed-object zelf: een foto met een korte beschrijving; niets meer, niets minder.

Uiteraard waren er bij de inzendingen de obligate materiële getuigenissen rond de figuur van Napoleon Bonaparte en de Slag bij Waterloo; maar het blikveld was duidelijk veel breder en meer gediversifieerd. Via de gemaakte selectie hopen we de invloed van de Franse bezetting voor onze contreien en de toen ingezette fundamentele maatschappelijke veranderingen zichtbaar te maken. Hopelijk inspireert dit de collectiebeherende erfgoedactoren in Vlaanderen om hier ook in hun eigen publiekswerking meer aandacht aan te schenken. Het uitvoerige artikel van Johan Op de Beeck maakt duidelijk waarom dat ook voor ons vandaag een heel belangrijke vorm van erfgoedwerking is.

Ook de tien erfgoedinstellingen die deze objecten en documenten bewaren vormen een mooie staalkaart van het collectiebeherende deel van de erfgoedsector. Zowel archieven, erfgoedbibliotheken en musea, van landelijk tot lokaal werkend, op (klein)stedelijk en (inter)gemeentelijk niveau als een in familiaal verband bewaarde privécollectie komen mee in beeld. Samen staan ze symbool voor de talrijke collecties in Vlaanderen die met veel toewijding worden beheerd, ook door niet-professionele erfgoedwerkers en -verenigingen.

De snuifdoos van Napoleon

TEKST Boudewijn Goossens

Een van de merkwaardigste objecten uit de collectie van het Kasteel van Gaasbeek is een gouden snuifdoos, gemaakt van het rugschild van een schildpad waarop een parelmoeren deksel is gemonteerd. Snuifdozen voor het opbergen van snuiftabak waren courante gebruiksvoorwerpen in de 18e en het begin van de 19e eeuw. Kostbare dozen golden toen zelfs als een statussymbool, maar luxueuze curiosa zoals het Gaasbeekse exemplaar zijn eerder zeldzaam. Aan dit precieze kleinood hangt bovendien een interessant verhaal vast.

Op de buitenzijde van het deksel staat in sierlijke letters gegraveerd: “*Napoleon Le Grand, Empereur des Français, Roi d’Italie, Prot. de la Conf. du Rhin & Med. de la Conf. Suisse et Fondateur de la Confédération Polonaise.*” Aan de binnenkant brengt het monogram PRMV ons bij de eigenaar van het kleinood, Paul Remy Marie Arconati Visconti (1754-1821). Een excentriek personage en Napoleonvereerder, maar ook een niet onbelangrijke notabele tijdens de Franse periode.

Geboren in Milaan in 1754 kwam hij na een aantal omzwervingen op het einde van de 18e eeuw in de Zuidelijke Nederlanden terecht. Zijn moeder, die gehuwd was met markies Arconati Visconti, was de laatste erfgename van de heren van Gaasbeek, zodat het familiepatrimonium via haar naar de Italiaanse tak overging. Paul vestigde zich in het Kasteel van Gaasbeek en in het ‘Hôtel Arconati’, het Brusselse stadspaleis van de familie op het Koningsplein. Hij trok er vooral de aandacht met zijn luxueuze equipages en zijn vrij buitenissige gedrag. Zo was er het feit dat hij na een (vermeende?) reis naar Turkije het liefst in oriëntaalse kostuums rondliep.

Minder bekend is dat hij ook een politieke carrière uitbouwde. Als jonge aristocraat in het postrevolutionaire Brussel omarmde hij het republikeins gedachtegoed, deels uit overtuiging maar ook wel uit opportunisme. Met de steun van de vrijmetselaarsvereniging ‘Les Vrais Amis de l’Union’ slaagde hij erin om in 1797 voorzitter te worden van de Brusselse gemeenteraad. In die functie speelde hij een dubbele rol: enerzijds stelde hij zich tegenover het Franse bewind republikeins en egalitair op, anderzijds aarzelde hij niet om de vroegere adellijke klasse en de niet-beëdigde priesters te steunen.

Na de staatsgreep van 18 brumaire (9 november 1799) werd hij een onvoorwaardelijk bewonderaar van Napoleon Bonaparte. Voor zijn woning bestelde Arconati een marmeren buste van de tot held gepromoveerde *petit caporal* en in het park van Gaasbeek liet hij voor hem zelfs een heuse triomfboog optrekken. Zijn idolatrie ging zelfs zover dat hij aan de Bergensesteenweg in Anderlecht een honderd voet hoog monument wilde oprichten, met als bekroning een ruitersstandbeeld van Napoleon; een project dat (uiteraard) nooit gerealiseerd werd.

In 1800 benoemde de ‘Premier Consul’ hem voor een tweede keer tot ‘Maire’ (burgemeester) van Brussel, een functie die hij gedurende slechts enkele maanden zou uitoefenen wegens gezondheidsproblemen. Wat later werd hij lid van de ‘Conseil Général’ van het Dijledepartement. Vermoedelijk ontving hij de snuifdoos uit de handen van de ondertussen tot keizer gekroonde Napoleon tijdens diens verblijf in Brussel in 1810. De keizer had bij zijn officiële reizen steeds een voorraad snuifdozen in zijn bagage, de ene al wat kostbaarder dan de andere. Het waren relatiegeschenken voor personen die hij wenste te belonen of aan zich te binden. Het vorstelijke cadeau had op Paul Arconati echter geen blijvende uitwerking. Na het debacle van de Russische campagne in 1812 sloeg zijn bewondering om in weezin en werd hij een fervent tegenstander van zijn voormalige, van zijn voetstuk getuimelde idool.

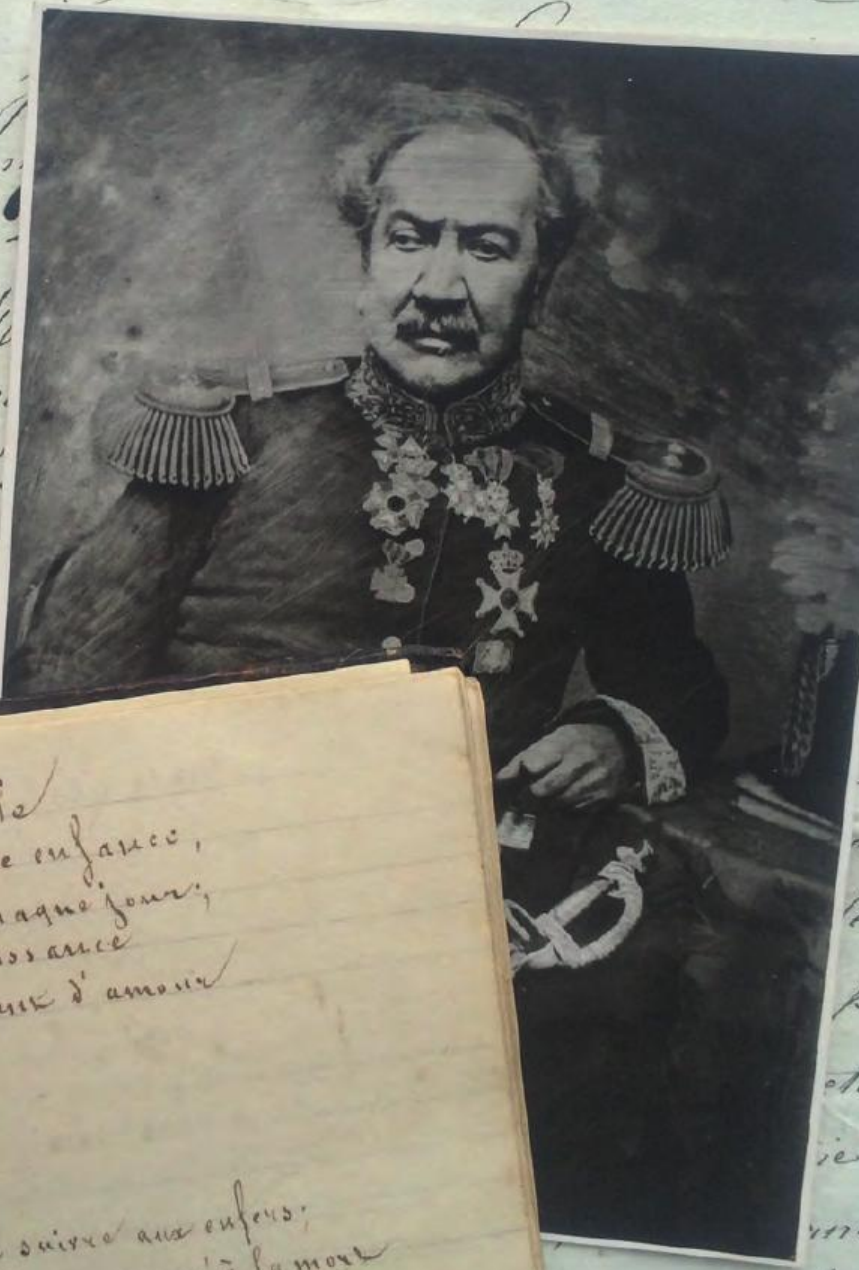
Net buiten Brussel maar middenin de glooiende heuvels van het Pajottenland troont het **Kasteel van Gaasbeek**. De middeleeuwse burcht kende een bewogen geschiedenis en evolueerde van strategisch bolwerk naar riant buitenverblijf. De graaf van Egmond was een van de bekendste eigenaars. Het huidige gebouw kreeg zijn romantische restyling op het einde van de 19e eeuw dankzij de excentrieke markiezin Arconati Visconti. Zij richtte het kasteel in als museum voor haar enorme kunstcollectie en bespeelde het als historisch theaterdecor. De droomburcht die toen ontstond, heeft ook nu nog iets van een tijdmachine.

Napoléon par la Grande
 et les constitutions de l'Empire, les
 Français et tous présents et à venir
 Soudes que

Le
 l'an III
 Joseph
 arrond
 resider
 nie d'
 vingt
 Li app

3. Ensemble
 dans qui s'élevaient notre d'abîme enfance,
 nous éprouvons vos bienfaits chaque jour,
 saignez de nous notre reconnaissance
 dans notre cœur et dans ce cœur d'amour
 mère chérie &

A Napoléon

Nous sommes tous f... pour te suivre aux enfers;
 pour toi nous voulons tout nous, balles, jusqu'à la mort
 tu n'as qu'à commander, et bientôt l'univers,
 sera f... comme d'habitude. Fait en 1808 étant
 grandier

Les quels parties comparantes

Van Kieldrecht tot het Kremlin: Jan-Theodoor Serraris, soldaat van Napoleon

---

TEKST Sophie Serraris

“*Chaque soldat a dans sa giberne le bâton de maréchal de France*” (elke Franse soldaat draagt in zijn rugzak de staf van een maarschalk): het is een uitspraak van Lodewijk XVIII, die echter vaak aan Napoleon wordt toegewezen. Het Franse leger van de Revolutie en daarna was een carrièreleger, waar afkomst weinig of niet telde. Samen met een notarisakte en een kort lofdicht op Napoleon illustreren de medailles van het *Légion d'Honneur* de militaire loopbaan van Jan Theodoor Serraris, geboren op 8 mei 1787 in Kieldrecht. Als telg van een kleinburgerlijk gezin zou hij het tot officier in het napoleontische leger schoppen.

Zijn militaire carrière startte hij als gewoon soldaat. Hij werd gedreven door avontuur, maar koesterde zoals zovele jonge soldaten van het succesvolle leger ook een diepe bewondering voor Napoleon. Daarvan getuigt een kort kwatrijn dat de jonge grenadier in 1808 als lofdicht “à Napoléon” schreef. De veelzeggende tekst luidt: “*Nous sommes tous ... pour te suivre aux enfers / Pour toi, jusqu'à la mort, nous voulons tous nous battre / Tu n'as qu'à commander, et bientôt l'univers / sera ... comme Henri quatre.*”

De Jonge Serraris wilde iets van de wereld zien en dat lukte ook. Hij vocht in Pruisen, in Spanje, in Oostenrijk, in Rusland ... In Spanje werd hij korporaal, daarmee stond de loopbaan naar officier open. Zijn dapper gedrag bij Borodino leverde hem de sympathie op van generaal Carnot. Zijn definitieve doorbraak kende hij bij de grote parade in het Kremlin achteraf, waar hij opgenomen werd in het *Légion d'Honneur*. Deze decoratie heeft dus een hoge symbolische waarde.

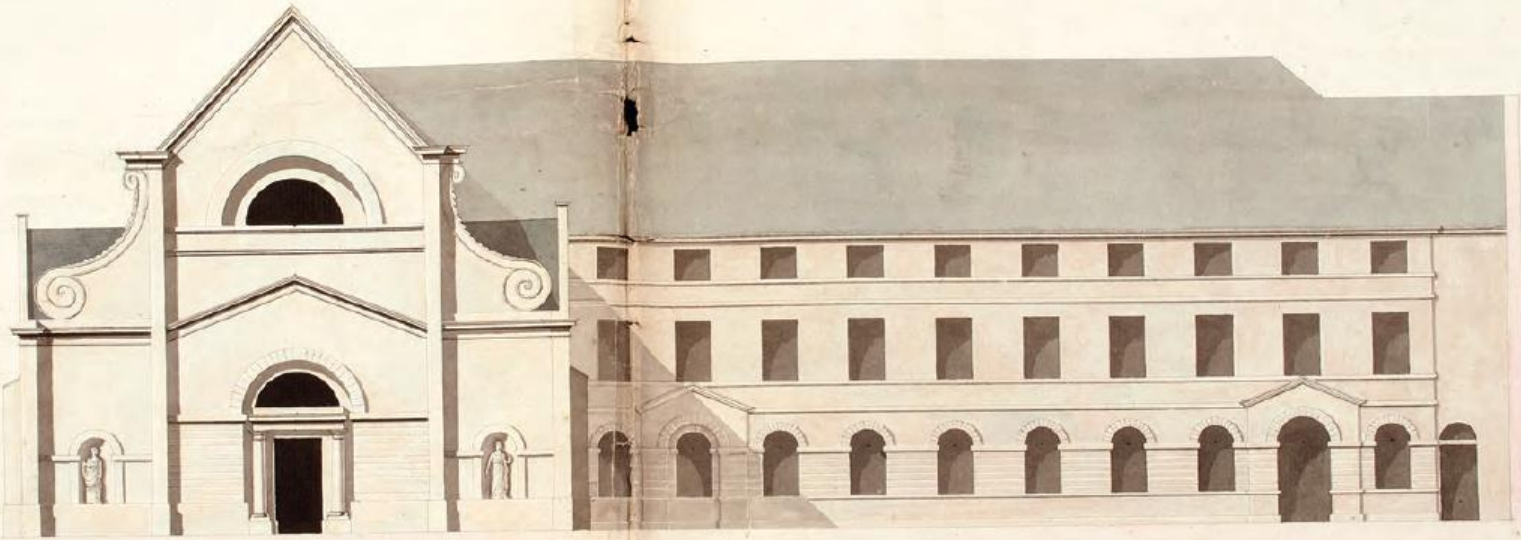
Het Erelegioen werd op 19 mei 1802 als nationaal instituut en organisatie ingesteld door Napoleon Bonaparte. Het legioen was niet bedoeld als ridderorde, waar hij een afkeer van had. De Franse ridderorden van de monarchie waren na de Revolutie dan ook allemaal afgeschaft. Maar iedere staat creëert tastbare eerbewijzen voor verdienstelijke onderdanen en naarmate de meer egalitaire idealen van de Revolutie wat op de achtergrond raakten, werden ook in Frankrijk onderscheidingen en eretekens weer belangrijker. Het *Légion d'Honneur* is door zijn democratische karakter het voorbeeld geweest voor vele andere orden.

De hierbij vermelde stukken zijn afkomstig van de **familie Serraris** uit Geertruidenberg (NL). De laatste sabel van Luitenant-Generaal Serraris werd destijds geschonken aan Sint-Niklaas en bevindt zich nu in het STEM. Jan-Theodoor Serraris is de oudvader van Sophie Serraris.

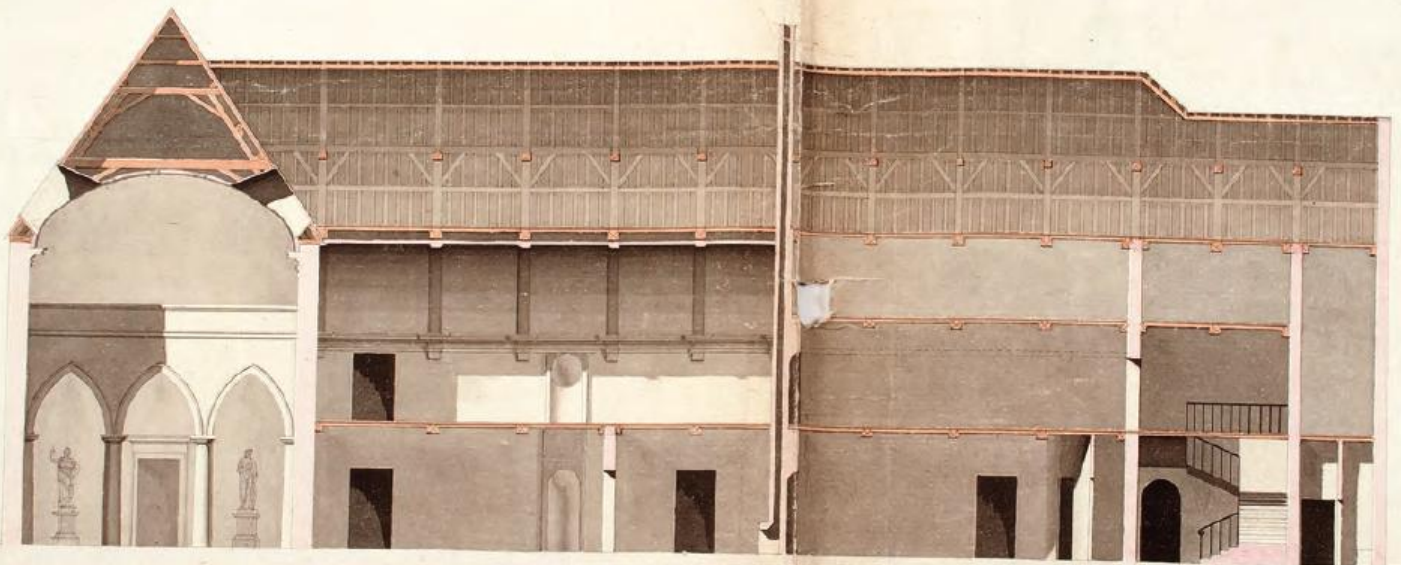
Sophie Serraris werkte oa. voor Openluchtmuseum Bokrijk, de Week van de Smaak en NAVIGO. Momenteel runt zij vanuit het World Museum te Liverpool haar eigen projectbureau iMuseum Consultancy dat zich internationaal toelegt op *audience engagement*. Daarbij ligt de focus op kindvriendelijkheid, museumrestaurants en cocreatieve concepten.

Foto: © Sophie Serraris, achterachterachterkleindochter van Jan Theodoor Serraris

Coupe dans le milieu de la nef sur sa largeur et sur la longueur des Chaises

*In grandios orificio
 in department des Deux Hôtes
 à Amboise le 27. 1807.*

*J. J. Guerin
 Dessiné par
 C. L. L.*

De oprichting van een museum voor ‘geroofde’ kunstwerken in Antwerpen

---

TEKST Bart Willems

Al tijdens de eerste inval van de Fransen in 1792-1793 werden kunstwerken uit verschillende collecties ‘in beslag genomen’ en naar Frankrijk overgebracht. Hierdoor verloren tal van steden, waaronder Antwerpen, een belangrijk deel van hun kunstpatrimonium. Het was een leraar van de Antwerpse academie en de *école centrale*, Willem Herreyns, die ijverde voor de terugkeer van de kunstwerken om er een nationaal museum mee in te richten.

Aanvankelijk kreeg hij hiervoor geen toestemming, omdat de kunstwerken als didactisch materiaal zouden gebruikt worden in de *école centrale*, waar ook tekenlessen werden gegeven. Ook de prefect van het departement van de Twee Netten, Charles d’Herbouville, was de restitutie van kunstwerken uit Parijs niet ongenegen. Spijts alle inspanningen diende Antwerpen tot 1810 te wachten vooraleer het een officiële toelating kreeg voor de oprichting van een museum. Omdat enkel Brussel een departementaal museum mocht oprichten, besloot de stad Antwerpen dan maar zelf een museum in te richten. Op 21 juli 1804 werd beslist om in de voormalige kerk van de minderbroeders in de Mutsaardstraat zowel het nieuwe museum als het kunstonderwijs onder te brengen.

Op 19 december 1807 legde de hoofdingenieur van het departement van de Twee Netten, Joseph Nicolas Mengin (1760-1842), een geveltekening en een grondplan van het nieuwe museum aan de prefect voor. Hierop is te zien dat de Academie voor Schone Kunsten en het museum geïntegreerd waren. Op het gelijkvloers waren ruimten voorzien voor het tentoonstellen van schilderijen van de Vlaamse en Italiaanse school, een galerij voor beelden, alsook een ‘*atelier pour copier les tableaux*’, een ‘*classe d’après nature*’ en een ‘*classe des antiques*’.

Pas in 1810, tijdens het tweede bezoek van Napoleon Bonaparte aan Antwerpen, kreeg het museum een officiële erkenning.

Het **Rijksarchief Antwerpen-Beveren** bewaart archieven van zowel publiek- als privaatrechtelijke archiefvormers waarvan de zetel of vestigingsplaats ligt of lag op het grondgebied van de gerechtelijke arrondissementen Antwerpen, Mechelen en Turnhout. Het archiefdepot bewaart ook de parochieregisters, de registers van de burgerlijke stand en het handelsregister voor Vlaanderen alsook het archief van de Vlaamse Gemeenschap en tientallen bedrijfsarchieven. Het Rijksarchief Antwerpen-Beveren fungeert tevens als tussenarchief voor de archieven van de buitendiensten van de FOD Financiën (Vlaanderen) en als genealogisch centrum. De omvang bedraagt meer dan 60 strekkende kilometer.

Foto: Geveltekening van het toekomstige museum in Antwerpen, van Joseph Nicolas Mengin, Antwerpen 1807, pentekening. Bron: Rijksarchief Antwerpen-Beveren, Archief van het departement van de Twee Netten en de provincie Antwerpen, Reeksen J en K, nr. 1109

SECOURS A DOMICILE.

ETABLISSEMENT Des Maîtres des Pauvres des Paroisses.

LE PRÉFET,

Le Conseil général d'Administration des Hospices et Secours du Département de la Dyle, a l'honneur de vous adresser ci-joint le projet de l'organisation des Maîtres des Pauvres, en vue de l'intérêt de la classe indigente qu'il soit pris des mesures pour assurer plus en plus la distribution des Secours à domicile, pour empêcher que les indigents n'y ont pas des droits, y participent et pour assurer davantage les véritables indigents. Considérant que le plus sûr, pour parvenir à ce but, est de confier la surveillance des Secours à des citoyens, qui par leur état, leur fortune et la considération dont ils jouissent, sont revêtus de la confiance publique,

ARRÊTE

- 1.° L'institution connue sous le nom de *Maîtres des Pauvres*, est rétablie dans la ville de Bruxelles, avec les modifications que commandent le changement des circonstances et les besoins de la régie des établissements de charité.
- 2.° Il sera nommé dans chaque arrondissement de paroisse et au moins quatre *Maîtres des Pauvres*; les uns seront choisis parmi les citoyens les plus distingués, les autres parmi les indigents des différentes Paroisses ou Succursales de la ville.
- 3.° Les listes des distributions mensuelles en argent et en nature, leur seront communiquées; ils les auront été jugés dignes d'avoir part à ces distributions, et indiqueront ceux qu'ils croiront mériter d'être inscrits, et indiqueront ceux qu'ils croiront mériter d'être exclus.
- 4.° Il sera fait des listes de distributions pour chaque arrondissement de paroisse, et les indigents inscrits dans les listes actuelles d'aujourd'hui, seront jugés dignes d'avoir part à ces distributions par tous les *Maîtres des Pauvres* des Paroisses.
- 5.° Lorsque les *Maîtres des Pauvres* auront été nommés, ils devront, sous le sceau de la confiance, inscrire sur les listes à former, ensuite de leur nomination, les noms des indigents à domicile, ils les comprendront dans des listes à former, et les présenteront au Bureau des Hospices et Secours, après avoir obtenu l'approbation du Préfet, après avoir obtenu l'approbation du Préfet, après avoir obtenu l'approbation du Préfet.
- 6.° Aucun indigent ne pourra obtenir de l'argent ou de la nourriture, sans avoir obtenu d'une déclaration favorable à sa demande, de la part des *Maîtres des Pauvres*.
- 7.° Les pauvres, inscrits dans les listes, et qui ont besoin de secours, doivent, dans les vingt jours qui précèdent la distribution, se présenter au Bureau des Hospices et Secours, munis d'une déclaration motivée, et de la part des *Maîtres des Pauvres*, si tant la nécessité de ce secours.
- 8.° Les *Maîtres des Pauvres* jugeront convenables pour exciter la charité, et pour recevoir des dons et des aumônes, et pour les faire parvenir aux indigents.
- 9.° Le produit de ces dons, et de la vente des objets de bienfaisance, dans les églises, dans les paroisses, et dans les autres lieux, sera employé en secours extraordinaires, et sera distribué conformément à ce qui est prescrit par l'art. 11 de la loi du 27 Ventôse an 9.
- 10.° Les sommes reçues, et le produit de cette même loi, seront employés en secours extraordinaires, et seront distribués conformément à ce qui est prescrit par l'art. 11 de la loi du 27 Ventôse an 9.
- 11.° Les dispositions de la loi du 27 Ventôse an 9, relatives aux secours à domicile, sont abrogées, et les dispositions de la loi du 27 Ventôse an 9, relatives aux secours à domicile, sont abrogées, et les dispositions de la loi du 27 Ventôse an 9, relatives aux secours à domicile, sont abrogées.
- 12.° Les dispositions de la loi du 27 Ventôse an 9, relatives aux secours à domicile, sont abrogées, et les dispositions de la loi du 27 Ventôse an 9, relatives aux secours à domicile, sont abrogées.
- 13.° S'il s'élevait des contestations, elles seront jugées par le Préfet, et les décisions du Préfet, seront exécutoires.

Expédition du présent Arrêté, pour son information et direction.

Bruxelles, le 14 Ventôse an 13.

(Signé) DOULCET-PONCE

Pour expédition conforme,

Le Secrétaire général de Préfecture,

(Signé) LE GRAS.

A BRUXELLES, de l'imprimerie de

HUIS-BYSTANDEN.

INSTELLING Der Arm - Meesters der Parochien.

DEN PREFECT,

Op het verslag van den algemeinen Raed van Bestiering der Gast-huizen en Behulpzaamheid van den eersten Omtrek van het Departement der Dyle. Overwegende dat het welzijn der Behoefte vereischt dat 'er maatregelen genomen worden om meer en meer te verbeteren de uitdeelingen der Huis-Bystanden, om die welke 'er geen regt toe hebben, te beletten daer in deel te hebben, en om des te meer den bystand der waere Behoefte te verzekeren. Overwegende dat den zekersten maatregel om dit oogwit te byrken is de opwacking dezer uitdeelingen te betrouwen aan borgers, welke door hunnen staet, goederen en ontzag, die 'ze genieten, het algemeen vertrouwen bezitten.

BESLUIT het volgende:

1.° De instelling eerstyds bekend onder den naem van *Arm - Meesters*, word herstelt binnen de stad van Brussel, behoudens de bepalingen welke de verandering der tyds-omstandigheden en de Wetten verordent.

LIBERTÉ.

BRUXELLES, le

ÉGALITÉ.

an 13.

COMMISSION TEMPORAIRE DE BIENFAISANCE,
du Département de la Dyle.

Une commission temporaire de bienfaisance, composée de sept membres, dont extra-ordinairement deux citoyens, et l'exactitude de vos renseignements, relatifs aux biens des pauvres, contenant votre rapport, produit de ces biens, les noms des locataires, l'expiration de leurs baux.

2.° La situation actuelle de la caisse.

3.° Les noms des débiteurs en retard, la cause et le montant de leur dette.

4.° Les trois derniers comptes rendus sous l'ancien régime, et les noms et domiciles des créanciers comptables en défaut de rendre leurs comptes, ou en retard d'en acquitter le reliquat; ces renseignements doivent être envoyés dans le délai de deux décades, au Bureau de la Commission temporaire de bienfaisance, dans la Préfecture.

5.° La négligence s'il pouvait exister, quand il s'agit de l'intérêt des malheureux, nous forcera, citoyens, à nous les procurer par des commissaires spéciaux, envoyés sur les lieux. Si l'ancien régime des pauvres, détenteurs de titres ou autres pièces relatives aux biens des malheureux, s'obstinaient à ne pas vouloir vous les remettre, vous voudrez bien nous les indiquer en leur rappelant qu'ils s'exposent à voir leurs biens séquestrés, en vertu de l'arrêté des Comités du 29 Germinal, an 9. Nous vous prions au surplus que vous ne pouvez faire renvoyer aucune location, sans que nous n'en ayons examiné le cahier de charges.

Nous vous saluons.

Le Secrétaire général de la Commission,
G. Le Gras.

Plus Proseur de la Fondation de la Sainte Eglise

*Les Soixante
et huit En-
fant et Catho-
lics, de la
ville de Bruxelles, ont
été jugés dignes
de recevoir par
la Commission de
bienfaisance, le
produit de ces
biens, et de les
distribuer aux
pauvres de la
ville.*

*Le Secrétaire
général de la
Commission,
G. Le Gras.*

*Le 14 Ventôse
an 13.*

Omzendbrief die de oprichting aankondigt van de ‘Commission temporaire de bienfaisance’

TEKST David Guillardian

Op 27 vendémiaire van het jaar X (19 oktober 1801) stuurde de prefect deze omzendbrief aan alle burgemeesters van de gemeenten in het arrondissement van Brussel (-Halle-Vilvoorde). Hij kondigde het besluit af om een ‘Commission temporaire de bienfaisance’ (een tijdelijke commissie voor liefdadigheid) in te stellen. Deze omzendbrief getuigt van de Franse wil om te breken met de oude organisatie van de liefdadigheid en deze te centraliseren tot op het niveau van het arrondissement.

Om de genationaliseerde armenzorg op een efficiënte wijze te beheren, werden er al in 1796 in iedere gemeente Burelen van Weldadigheid opgericht, ter vervanging van de voormalige Tafels van de Heilige Geest. De beheerders van die Tafels, de Armenmeesters, boden aanzienlijke weerstand tegen die beslissing en weigerden hun plaats af te staan. Daarop stelde de prefect van het departement een ‘Commission temporaire de bienfaisance’ aan om “een juiste staat van de goederen van de armen op te maken, in het ganse gebied van het 1ste arrondissement”. De burgemeesters werden daarbij rechtstreeks verzocht om aan deze Commissie de juiste gegevens mee te delen met betrekking tot de goederen van de armen die van hun Bureel afhingen. Desondanks antwoordde bijna de helft van de Burelen niet; de andere verstrekten gegevens die “bijna allemaal onbetrouwbaar, gebrekkig of ontwijkend” waren ...

De prefect vond het daarna welletjes. Hij besliste om het volgende jaar een Centrale liefdadigheidscommissie op te richten in het arrondissement Brussel, teneinde alle inkomsten te centraliseren vóór hun herverdeling aan de plaatselijke Burelen van Weldadigheid. Het is door de samensmelting van deze Commissie met een gelijkaardige Centrale commissie van de burgerlijke godshuizen dat in 1803 de ‘Conseil général des Hospices et Secours’ (Algemene Raad der Godshuizen en Bijstand) ontstond. Als rechtstreekse voorloper van het huidige OCMW zou deze Raad tot in 1823 bevoegdheden uitoefenen in het ganse arrondissement.

Het **Archief van het OCMW van Brussel** bewaart de archieven verbonden aan de sociale geschiedenis van Brussel. Belangrijkste verzamelingen die voor het publiek toegankelijk zijn: charters, cartularia, rekeningen, cijnsboeken, kaartboeken e.a. van bijstandsinstellingen. Deze documenten bevatten niet alleen een schat aan waardevolle informatie over de geschiedenis van de liefdadigheidsinstellingen, maar ook over de stad, haar topografie en haar bewoners, over de voedselprijzen, enz. Vermeldenswaard voor de genealogen is de verzameling ‘Vondelingen’ (*Enfants Trouvés et Abandonnés*), waarvan de reeks registers van processen-verbaal teruggaat tot 1685. Deze documentatie wordt aangevuld met een iconografische verzameling die in hoofdzaak betrekking heeft op de diverse instellingen.

Foto: © OCMW Brussel

RÉLIGIEUSE DE S^T. GEORGE.

Ce Prieuré de Chanoinesses Régulières de l'Ordre de S^t. Augustin, a été fondé l'an 1505, et supprimé par la loi du 15 Fructidor, an 4 de la République Française.

Religieuzen uit het ancien régime voor het laatst op de catwalk

---

TEKST Luc Vints

Op het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw, toen de katholieke kerk in crisis was en haar macht verloor, verschenen er enkele albums met voorstellingen van de 'klederdrachten' van verschillende kloosterorden. Die waren in het ancien régime actief geweest en door Jozef II of het Franse bewind afgeschaft. De albums lijken een vergane wereld voor het nageslacht te willen vastleggen; dat de kerk (toch een deel van) haar macht zou herwinnen, was toen allesbehalve vanzelfsprekend.

“Het mooiste gedrukte album uit de Nederlanden” – dit zijn woorden van oud-algemeen rijksarchivaris Ernest Persoons in 1987 – “is zonder twijfel dat van Ph. J. Maillart, *Collection de costumes de tous les ordres monastiques supprimés à différentes époques dans la ci-devant Belgique*, dat in 1811 in Vilvoorde verscheen”. Het bevat een 130-tal gekleurde prenten met voorstellingen van religieuzen van de verschillende mannelijke en vrouwelijke orden en congregaties, kloosters en abdijen die in België zo omvangrijk vertegenwoordigd waren. Ze tonen hen in hun vaak rijke outfit, zowel kleeft als ‘accessoires’, al dan niet historisch correct. We ontmoeten er de nu nog vertrouwde religieuze instituten als de jezuïeten, minderbroeders, gasthuiszusters ..., maar ook congregaties en kloosters die we enkel nog kennen van plaats- of straatnamen (bijvoorbeeld de norbertijnenabdij van Heylisse en de cisterciënzerinnen van de abdij van Rozendaal in Sint-Katelijne-Waver). Onder de voorstelling staan telkens de naam en enkele gegevens over ontstaan en afschaffing.

De graveur was Philippe-Joseph Maillart (1764-1856). Hij werkte vooral in Brussel. We komen hem tegen als maker van portretten (onder meer van Jozef II) en vooral (land)kaarten. Zijn ‘kostuumalbum’ is een eigenzinnige getuige van de religieuze geschiedenis in een turbulente periode.

KADOC, het interfacultair Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving van de KU Leuven, legt zich toe op de zorg voor, het wetenschappelijk onderzoek over en de culturele ontsluiting van het materieel en immaterieel erfgoed dat verband houdt met de wisselwerking tussen religie, cultuur en samenleving sinds de tweede helft van de 18e eeuw.

Foto: © KADOC

Een Kempens stadje op het Congres van Wenen

TEKST Piet Van Deun

Het Congres van Wenen werd na de val van Napoleon in 1814 en 1815 gehouden door de geallieerden die Frankrijk hadden overwonnen. Het is een van de belangrijkste congressen uit de wereldgeschiedenis. In oktober 1814 werd op het congres een grote 'Sieg und Friedens Münze' geslagen.

Aan de voorzijde staat een afbeelding van de godin van de overwinning, die staande op een wereldbol een kroon en palmtak in haar handen houdt. Ze wordt omringd door veertien namen van staatshoofden en militairen die bijdroegen tot de val van Napoleon. Aan de achterzijde werden de belangrijkste geallieerde overwinningen opgenomen. In deze lijst staat ook de 'Slag van Hoogstraten' vermeld.

De veldslag vond plaats op 11 januari 1814, een ijskoude dinsdag. Bij een reeks van opeenvolgende bloedige confrontaties tussen het Franse leger en de geallieerden in de Noorderkempen sneuvelden honderden soldaten. Het Franse leger moest in de verbeterde strijd het onderspit delven. Dit betekende het begin van het einde van de Franse bezetting in de toenmalige Zuidelijke Nederlanden. De veldslag was groot nieuws in 1814 maar geraakte in de loop der jaren toch wat in de vergetelheid. Gelukkig zagen de internationale staatshoofden in Wenen het belang van de 'Slag van Hoogstraten' in. Ze namen hem op in hun medaille. Helaas vergiste men zich wel van datum, want de slag vond plaats op 11 januari en niet op 12 januari.

Het **Stedelijk Museum Hoogstraten** presenteert het erfgoed van Hoogstraten met permanente aandacht voor de stadsgeschiedenis en de prehistorie. In de permanente opstelling krijgt u een overzicht van de stadsgeschiedenis van 1210 tot nu. Het Stedelijk Museum van Hoogstraten is gelegen op een van de mooiste begijnhoven van Vlaanderen. Het begijnhof van Hoogstraten ontstond in de 14e eeuw en is UNESCO-werelderfgoed. De archeologische site 'Meirberg' is een belangrijke archeologische site voor de prehistorie, meer specifiek de steentijd. Verder is er aandacht voor vondsten uit de brons-tijd en de ijzertijd.

Foto: © Stedelijk Museum Hoogstraten

Het ongewenste stadswapen van Leuven

TEKST Marika Ceunen

Op 11 januari 1810 attendeerde de onderprefect van het tweede arrondissement van het departement van de Dijle de Leuvense burgemeester d'Onyon de Chastre erop dat zijn stad – in tegenstelling tot Diest en Tienen – nog geen verzoek had ingediend in Parijs om een stadswapen te mogen voeren. De Leuvense gemeenteraad maakte van de gelegenheid gebruik om een oud zeer onder de aandacht te brengen van Zijne Majesteit de Keizer. Bij Napoleons kroning einde 1804 had men namelijk geen Leuvense vertegenwoordiger uitgenodigd en dat stak de stadsraad. Na beraadslaging over de stadswapenkwestie op 7 april 1810 vroeg het gemeentebestuur keizer Napoleon dan ook per brief of Leuven “plaats zou mogen nemen tussen de steden die aan (toekomstige) kroningsplechtigheden mogen deelnemen” en of het stadswapen hiervan zou mogen getuigen door de kroon die er van oudsher op prijkte te vervangen door de attributen van de Goede Steden van het Keizerrijk. Men dacht in Parijs een tijdje na.

Op 5 november 1811 meldde de onderprefect aan de Leuvense burgemeester dat “*Monsieur le Conseiller de l'État Directeur-Général de la Comptabilité des Communes*” het niet opportuun had geacht om de Leuvense vraag aan het staatshoofd voor te leggen, vermits zijne majesteit de Goede Steden van het keizerrijk al had aangeduid. De Leuvenaars moeten zich geblameerd gevoeld hebben. En dan moest het ergste nog komen. Ruim een jaar later werd in Parijs bij Keizerlijk Decreet van 25 februari 1813 verordend dat Leuven gemachtigd was om het oude stadswapen te voeren met als toevoeging “in de rechterzijde in azuur een gouden N overtopt met een stralende ster van hetzelfde.” Dit vrijkwartier met keizerlijk initiaal was het wapenkenmerk voor de steden van tweede klasse in het keizerrijk. En ook het uiterlijke ornament van het stadswapen met een “muurkroon met vijf kantelen van zilver” degradeerde Leuven tot een tweedegradsstad in het Franse Keizerrijk.

De gemeenteraad heeft dit officiële stadswapen uit de Franse Tijd nooit gevoerd. Vanaf juli 1815 kon men gewoon het oude wapenschild met helm en hertogskroon weer gebruiken. De oorkonde voorzien van het grootzegel en de handtekening van keizer Napoleon I, die men begin 1813 vanuit Parijs ontving, bleef zonder gevolg bewaard in de metalen koker, die voor het transport naar Leuven was gemaakt. Wellicht hebben we het aan de – vanuit Leuven perspectief totaal verkeerde – beslissing in die oorkonde te danken dat ook haar verpakking tot op vandaag bewaard is gebleven. De metalen koker met aan één uiteinde een ronde doos op maat van het wassen zegel kan in Leuven op meer belangstelling rekenen dan de verordening die ermee bezorgd werd. Soms is de verpakking dus belangrijker dan de inhoud.

Het **stadsarchief van Leuven** bestaat in 2015 175 jaar en is sinds het jaar 2000 gehuisvest in het Tweebronnencomplex, een via vernieuwbouw gerestaureerde school van Henri Vandeveldde. Het is als publiekrechtelijk archief het geheugen van de stedelijke administratie en zijn voorlopers in het ancien régime. Daarnaast bewaart en ontsluit het stadsarchief ook talrijke cultureel-erfgoedcollecties met betrekking tot Leuven en de daar (ooit) gevestigde actoren. In 2014 kreeg het stadsarchief voor zijn cultureel-archiefwerking het kwaliteitslabel van de Vlaamse Gemeenschap.

Foto: © Stadsarchief Leuven

Herdenkingspijp Slag bij Waterloo

TEKST Astrid Fobelets

Deze zilveren herdenkingspijp vormt een uitzonderlijk voorbeeld van Belgisch miniatuurzilver en werd vervaardigd ter herinnering aan de Slag bij Waterloo in 1815. Zo verwijst de vredeskolom, met het opschrift 'Columna pacis 1815', naar het beroemde monument in Waterloo. Dat werd opgetrokken ter ere van luitenant-kolonel Alexander Gordon, een veldadjudant van de hertog van Wellington die op 29-jarige leeftijd in Waterloo bezweek aan zijn opgelopen verwondingen.

Bovenop de kolom bevinden zich enkele voornamelijk vergulde zilveren objecten – bladeren, een pijlkoek, een vogel met een twijgje en trompetten – die verwijzen naar de vrede. De objecten rondom de sokkel – onder meer geweren, zwaarden, vaandels, trommels, trompetten, kogels, helmen, een wiel en een kanon – refereren dan weer aan de oorlog. De steel van de pijp is vormgegeven als een boom, het twijgje erop symboliseert de renaissance of wedergeboorte van een betere wereld.

In haar geheel verwijst de pijp dus zowel naar een monument als naar een belangrijke historische gebeurtenis. Zo biedt ze ons meer inzicht in de toenmalige perceptie van de gebeurtenissen. Daarnaast is dit zilveren souvenir historisch gezien een schakelstuk tussen de Franse (1794-1815) en de Hollandse (1815-1830) Tijd.

Omwille van die unieke, historisch belangrijke rol is dit object aangekocht door het Fonds Léon Courtin-Marcelle Bouché, dat wordt beheerd door de Koning Boudewijnstichting. Die gaf het in bruikleen aan het Zilvermuseum Sterckshof. Bijkomend onderzoek heeft intussen uitgewezen dat dit zilveren memorabilia gemaakt is door Mechelaar Jean François van Deuren (1778-1835). Het ruitvormige merkteken op de pijp toont immers aan dat de maker al in de Franse Tijd actief was, maar dat het object pas in de Hollandse Tijd werd vervaardigd. In 1820 werd het op de 'Exposition complète des produits de l'industrie nationale du Royaume des Pays-Bas' tentoongesteld. Van Deuren kreeg er toen zelfs een eervolle vermelding voor. Niet verwonderlijk, want de pijp zit ook bijzonder ingenieus in elkaar: als u de kolom losschroeft, komt de kop met de rookkamer van de pijp tevoorschijn.

Met de hulp van mecenasen koopt het **Erfgoedfonds van de Koning Boudewijnstichting** belangrijke Belgische kunstschaten aan. Door ze te valoriseren en publiek toegankelijk te maken, behoren ze opnieuw tot ons collectief erfgoed.

Foto: © Koning Boudewijnstichting

Frygische muts

TEKST Aimé Stroobants

Na de Slag bij Fleurus, op 26 juni 1794, werden onze gewesten bij Frankrijk ingelijfd. In de Dendermondse kronieken van die tijd lezen we: “Den 14 oktober (1794) is alhier afgedaen van 't jupken van de toren den dobbelen arend, welken naer Aelst is overgedragen, en wierd bekleed met eene jacobins muts, die vervaerdigt was door den vermaerden Antonius Wauters, ketelaer”. Deze getalenteerde koperslager – elders omschreven als een van de grootste schelmen van Dendermonde – verwijderde die dag de keizerlijke (Oostenrijkse) adelaar van de torenspits van het belfort. Hij verving deze windvaan door een roodgeschilderde plaatijzeren Frygische muts, versierd met twee in de Franse kleuren beschilderde kokardes. Deze jacobijnenmuts stond sedert 1791 symbool voor de Franse Revolutie en haar aanhangers. De Fransgezindheid van Antoon Wauters werd op 15 oktober 1794 beloond met een plaats in de pas geïnstalleerde gemeenteraad.

Toen het stadsbestuur op 2 december 1804 met luister de kroning van Napoleon Bonaparte tot keizer vierde, verdween de jacobijnenmuts van het belfort. Burgemeester Pierre François Verberckmoes liet ze op hetzelfde ogenblik vervangen door een vergulde koperen arend, ontworpen door de befaamde Gentse graveur P.J.J. Tiberghien. Deze nieuwe arend, die opnieuw geleverd werd door koperslager Antoon Wauters, werd in mei 1815 op zijn beurt van het belfort verwijderd, als zichtbaar teken van het einde van de Franse Tijd.

De **Stedelijke Musea Dendermonde** bestaan uit verschillende thematische musea die de geschiedenis van de stad en de regio illustreren. In de permanente collectie van het historische Vleeshuis leert u meer over de ontwikkeling van stad en regio, van de prehistorie tot de middeleeuwen. Er staat zelfs een echte mammoet opgesteld. In het Zwijvekemuseum, gehuisvest boven een gaanderij van de oude abdij van Zwijveke, worden de 19e en 20e eeuw belicht. In het begijnhof (UNESCO-werelderfgoed) vindt u het begijnhofmuseum/museum voor volkskunde, huizend in de 16e-eeuwse infirmerie. De geschiedenis van het begijnhof wordt uit de doeken gedaan en in het klassieke museum voor volkskunde staat de tijd stil. Neem een kijkje in een authentieke keuken, een café of een klaslokaaltje. Leer meer over drukpersen, smidsen of broodbakken. Maak kennis met de feesttradities van Dendermonde of geniet van de kruidentuin. In het begijnhof kan u ook binnenlopen bij het HIDOC (Historisch Documentatiecentrum) om een historisch naslagwerk op te zoeken of beeldmateriaal te raadplegen.

Foto: © Isabelle Vercauteren

Brief met portret van een napoleontisch soldaat uit 1809

TEKST Pieter-Jan Lachaert

“Wij hebben gehoord dat den keijser [Oostenrijkse keizer] geheel sijn land gaet verliesen, het welk ik wil gelooven kan, want Napolion magt is onbeschrijfelijk”. Met deze woorden beschrijft grenadier Serafijn Standaert uit Drongen voor het thuisfront zijn visie op de grote politiek van zijn tijd.

Deze soldatenbrief werd in 2012 per toeval teruggevonden in de kasten van het loket Burgerzaken in het voormalige gemeentehuis van Drongen. Dat dit egodocument in het gemeentearchief van Drongen werd aangetroffen hoeft niet te verbazen. Deze brief diende waarschijnlijk ooit als bewijsstuk waarmee een jongere broer van Serafijn Standaert vrijstelling van conscriptie, de verplichte militaire dienstplicht, kon bekomen. De dienstplicht werd in Frankrijk in 1798 ingevoerd. Ook onze gewesten, die bij Frankrijk waren geannexeerd in 1795, dienden de conscriptiewet Jourdan-Debrel na te leven. De gemeente was daarbij de eerstelijnsorganisatie die instond voor de praktische organisatie van de conscriptie.

In Vlaanderen zijn ondertussen honderden soldatenbrieven uit de napoleontische periode bekend. Het Gentse stadsarchief bewaart er een tiental. Het feit dat ook een portret naar huis werd meegestuurd maakt deze specifieke brief wel opmerkelijk. Er zijn slechts weinig dergelijke portretten bekend.

De brief geeft een aandoenlijk beeld van een eenvoudige Vlaamse boerenjongen in het grote Franse leger van Napoleon. Waarschijnlijk was de auteur van de brief vóór zijn dienst in het leger nauwelijks buiten de grenzen van zijn dorp geweest. Hij verwonderde zich over de andere gebruiken waarmee hij tijdens zijn verblijf in een kazerne in het Franse Brest in contact kwam en merkte de oorlogsinspanningen op waaronder Frankrijk gebukt ging: *“Britanien [Bretagne] is het aermste land dat op den weereld is. De kleeerden die sij dragen die sijn al van kant gemaekt en dat speenen [spinnen] sij langs de straeten al gaene. En der boeren en hebben daer niet anders als ossen om hunne landen te werken. En het vrouwevolk werkt daer meest mede, want daer en is geen mannevolk meer.”*

Het **Stadsarchief van Gent** is een van de belangrijkste stedelijke archieven van Europa. Het stedelijk archief, de eeuwenlang bewaarde documenten van het stadsbestuur, is de belangrijkste bron voor de Gentse geschiedenis. Dit unieke bestand krijgt nog regelmatig aanvulling, ook met privéarchieven. Het Stadsarchief van Gent beheert 22 kilometer archief. Het modern archief kent een jaarlijkse aangroei van ca. 500 m per jaar. Een archief bewaart de overdrachten van de stedelijke administratie maar zoals steeds is het de uitzondering die de regel bevestigt: particuliere archieven zoals familie- en bedrijfsarchieven, de archieven van de oude middeleeuwse ambachten, archieven van caritatieve en religieuze instellingen worden, voor zover ze een aanvulling kunnen betekenen op de geschiedenis van Gent, eveneens opgenomen.

Foto: © Stadsarchief Gent

Waarom we Waterloo moeten herdenken

TEKST Johan Op de Beeck

St. James's Square, City of Westminster, Londen. Als je rond je as draait, straalt de 19e-eeuwse grandeur van het British Empire op je af. Hier liggen de hoofdkwartieren van Rio Tinto en British Petroleum. Haast alle gebouwen zijn in *Georgian architecture* opgetrokken. In een ervan huist ook The East India Club, een van Londens meest selectieve, ontoegankelijke en invloedrijkste clubs. Ze is gehuisvest op nummer 16. Een exclusieve *gentlemen's club* waar *powerbrokers*, politici en financiers elkaar treffen voor discreet overleg. Zo was het ook al in juni 1815, toen het huis nog eigendom was van Edmund Boehm, een zakenman die fenomenale rijkdom

had opgebouwd dankzij overzeese handel vanuit de Indische kolonies. Drie dagen na de Slag bij Waterloo had het echtpaar Boehm op 21 juni de belangrijkste figuren van het Verenigd Koninkrijk bij zich aan tafel: eerste minister Liverpool, buitenlandminister Castlereagh en de prins-regent, de latere koning George IV. Slechts één onderwerp domineerde de conversatie: het wedervaren van Wellington in België. Niemand kon er een zinnig woord over zeggen, ze wisten niets van Wellingtons overwinning noch van Napoleons ondergang in Parijs. Net toen het dessert op tafel werd gezet, kondigde een lakei een bezoeker aan. Het was dragonderluitenant Henry

■ *De Slag bij Waterloo: de Britse carrés onder vuur genomen door de Franse cavalerie, op 18 juni 1815. Door Félix Philippoteaux (1815-1884), datering: 1874, collectie: Victoria and Albert Museum. © Creative Commons*

Percey, ordonnans van de hertog van Wellington. Het hoge gezelschap keek verrast op toen de man binnenkwam. Hij zag er verformfaaid en doodvermoed uit, en vertoonde hier en daar zelfs een bloedspoor. De officier kon niet eens salueren, want in zijn armen hield hij twee grote militaire vaandels met de Franse kleuren. Hun koppen waren versierd met de napoleontische gouden adelaars. Het waren de vaandels van het 45e en 105e linieregiment. Percey, die al vijf nachten niet had geslapen, wierp ze op het tapijt. Voor de verbaasde ogen van de prins-regent en de *prime minister* haalde hij vervolgens een pakje uit zijn uniformjas. Daarin zat een brief van Wellington met zijn verslag van de gebeurtenissen in Waterloo. Nog voor hij die *Waterloo Despatch* las, wilde de prins-regent meer vernemen over het welzijn van deze en gene bekende die aan de slag had deelgenomen. ‘Gewond’ of ‘dood’, moest Percey meestal antwoorden. De toekomstige koning pinkte een traan weg. Percey zakte bijna door zijn knieën en vroeg toestemming om naar zijn huis in Portman Square 8 te mogen gaan. Hij kon beschikken, maar ontdekte meteen dat het niet gemakkelijk was om thuis te komen. In alle naburige straten hadden mensen intussen het nieuws vernomen en overal liep men te hoop. Percey zou geen oog dichtdoen die nacht, want zijn huis werd belegerd door honderden nieuwsgierigen die hem naar buiten riepen om te vertellen over Wellington en Waterloo.

Velen die sneuvelden in de bloederige veldslag beseften zeer goed dat dit geen gewoon militair duel was en toonden dat door verbeterd en bovenmenselijke opofferingen, waarvan de proporties ons hedendaagse voorstellingsvermogen te boven gaan. Anderen waren de toevallige acteurs in deze finale afrekening tussen twee wereldvisies. Enerzijds die van de grote mogendheden en hun vorstenhuizen. Zij wilden de klok terugdraaien naar het ancien régime, of misschien nog een eeuw vroeger. Anderzijds de moderne samenleving, chaotisch en struikelend over haar eigen beginselen, maar wel de weg banend voor vrijheid en gelijkheid, voor grondwettelijke monarchieën, parlementaire controle, scheiding van kerk en staat en heel ver aan de horizon de democratie. We zullen natuurlijk nooit weten wat er echt gebeurd zou zijn, mocht Napoleon de Slag bij Waterloo hebben gewonnen. Om te beginnen is het helemaal niet zeker of hij daarna ook de Russen en de Oostenrijkers in toom had kunnen houden, zelfs in de veronderstelling dat Londen het na een nederlaag in België voor bekeken zou hebben gehouden met de anti-Franse coalitie. Maar ook indien Napoleons leger die andere grootmachten in bedwang had gehouden, zou Frankrijk dan opnieuw de dominante Europese macht geworden zijn? Het antwoord is speculatief, maar allicht ook negatief. Toch kun je Waterloo het meest bepalende militaire tijdsgewricht van de 19e eeuw noemen. Want de uitkomst van dit internationale conflict heeft duidelijke geopolitieke krachtlijnen getrokken en winnaars opgeleverd die de loop van de geschiedenis tot diep in de 20e eeuw hebben bepaald.

De gemiste Europese kansen na Waterloo

Op het eerste gezicht kwam Rusland als sterkste partij uit deze wereldoorlog. De tsaar speelde in 1815 in Parijs nog meer de eerste viool dan hij op het Congres van Wenen al had gedaan. Al snel echter zou blijken dat Rusland niet klaar was om de dominante Europese speler te worden. In het uitge-

“ *Napoleon heeft de kans gecreëerd op een Frans-Duits huwelijk, maar wist het niet verder te laten komen dan een verloving. Toen hij weg was, heeft het Congres van Wenen de grenzen op de kaart van Europa opnieuw getrokken, op een wijze die zou leiden tot een wereldbrand.* ”

streckte maar afgelegen rijk waren de geesten niet rijp voor de maatschappelijke vernieuwing die nodig was om het land de eeuw van industrialisering en liberalisme in te loodsen. De Russische samenleving beschouwde de gebeurtenissen van 1815 vooral als een goddelijke rechtvaardiging van de bestaande orde. Lijfeigenen moesten weer het gareel in, Joden werden opnieuw vervolgd, hervormingsideeën werden diep begraven en het systeem werd haast nog middeleeuwer dan voorheen. De tsaar verbood genootschappen die over hervormingen nadachten en universiteiten werden gezuiverd van alle zelfstandig denkende geesten. In plaats daarvan werden publicaties en cultuuruitingen gestimuleerd die de oude Russische waarden en mystieke godsdienstbeleving verheerlijkten. Zoals bekend leidden al die intellectuele verstarring en hemelgergende sociale ongelijkheid een eeuw later tot de Oktoberrevolutie van de bolsjewieken en de verdere economische marginalisering van het land op conto van het communisme. Rusland stond stil. Op de lange termijn zouden andere spelers de troefkaarten in handen krijgen die Napoleon op tafel had laten liggen.

Een van die echte winnaars was natuurlijk het Verenigd Koninkrijk. De uitputtende strijd die Napoleon op het Europese continent voerde, was van goudwaarde voor Groot-Brittannië. Het koninkrijk en zijn bankiers investeerden decennialang fortuinen in de Franse nederlaag, en met reden. Op het internationale economische slagveld was Frankrijk de enige concurrent die bij machte zou zijn geweest om te doen wat de Britten de hele 19e eeuw lang hebben gedaan: de wereldzeeën militair beheersen, waardoor het de import- en exportroutes van en naar Europa, de overzeese gebieden en de Verenigde Staten kon gebruiken om een fenomenale rijkdom en economische macht op te bouwen. Londen was al de primus in de overzeese gebieden, maar Waterloo maakte voor de Britten de weg vrij om ongehinderd ook het Europese vasteland in de opbouw van zijn wereldrijk te betrekken.

Maar wat te denken van de bondgenoot die het daarin heeft geholpen op die fameuze achttiende juni van 1815, ten zuiden van Brussel? Ook Pruisen heeft een verbijsterend profijt weten te halen uit de ondergang van het napoleontische keizerrijk. Dat kon gebeuren dankzij de steun van Rusland. De uitkomst van de oorlog tegen Napoleon had Rusland de macht gegeven om te bepalen wie in Europa de sterkste werd en welk sociaal en politiek systeem dat land zou huldigen. En dat brengt ons bij een van de grote gevolgen van Waterloo. Napoleon had in de voorbije jaren een Confederatie van de Rijn gecreëerd, een verzameling Duitse staten, die los van Pruisen en Oostenrijk bestonden en een politieke en economische bondgenoot van het Franse Keizerrijk waren. Hier ontstonden de kiemen van het eerste hechte Frans-Duits bondgenootschap en hier lag dus de kans op langdurige vrede en stabiliteit in Europa. Napoleon ging onhandig om ►

met zijn eigen politieke creatie. Hij heeft nagelaten om de Confederatie van de Rijn te laten uitgroeien tot een echte Duitse bondsstaat met een bloeiende economie en een gelijkwaardige plaats naast het Franse Keizerrijk. Een dergelijke Frans-Duitse as had het verloop van de hele 19e eeuw heel anders kunnen doen verlopen.

De ondergang van Napoleon heeft dus mee de weg bereid voor een eengemaakt, militaristisch en zeer autoritair Duitsland, dat vanaf 1870 het Europese continent in zijn greep kreeg. Het heeft geleid tot een nieuwe supermacht in het hart van Europa, die in de 19e en vooral de 20e eeuw een bijzonder noodlottige rol in Europa zou spelen. Het is misschien wel de meest negatieve constatactie die we uit het bilan van 15 jaar Napoleon kunnen trekken. Napoleon heeft de kans gecreëerd op een Frans-Duits huwelijk, maar wist het niet verder te laten komen dan een verloving. Toen hij weg was, heeft het Congres van Wenen de grenzen op de kaart van Europa opnieuw getrokken, op een wijze die minder dan een eeuw later zou leiden tot een wereldbrand. In Napoleons voordeel dient hier wel aan toegevoegd te worden dat hij nooit de tijd heeft gekregen om zijn systeem echt te laten werken en er de vruchten van te plukken. Er was tijd nodig om de nieuwe maatschappij op te bouwen, en die tijd werd hem niet gegund omdat er voortdurend oorlog uitbrak. Als we nu constateren dat Europa pas na 1945 op een vredelievende wijze aan zijn eenmaking begon en er tot op heden aan zijn grenzen nog gevaarlijke conflicten uitbreken, waarbij meer bepaald Rusland nog steeds met militaire middelen de oplossing wil afdwingen, dan moeten we Napoleon ook niet te snel veroordelen omdat hij inzake vrede en stabiliteit in Europa gefaald zou hebben. Het zijn allemaal overwegingen die het belang van Waterloo onderstrepen en een gepaste herdenking motiveren.

Wellingtons versie van Waterloo

Maar er is meer. De Slag bij Waterloo is niet alleen uitgevochten door Engelsen, Fransen en Pruisen, al heeft de toenmalige overwinnaar Wellington er alles aan gedaan om het zo te laten uitschijnen. Toen luitenant Percy met zijn *Waterloo Despatch* voor de eerste minister verscheen, begon een verhaal van geschiedenisverdraaiing. "My Lord", zo begon Wellington aan zijn *Waterloo Despatch*. Zijn tweede woord was "Buonaparte". Diens acties werden uitvoerig toegelicht door de hertog, die vervolgens uitvoerig aandacht besteedde aan zijn eigen prestaties. Wat volgde, was een staaltje van geschiedenisfabricatie dat de Britse geschiedschrijvers nadien toeliet om de volgende generaties te doen geloven dat het Britse leger bijna helemaal alleen de Slag bij Waterloo had gewonnen.

Wellington verzweeg in zijn verslag dat het de Nederlandse stafchef de Constant Rebecque was die op 16 juni zijn orders had genegeerd en de nodige troepen stuurde die het leger van de ondergang redden. Want in de nacht van 15 op 16 juni, toen het Franse leger België binnenmarcheerde en Wellington zich vermaakte op het bal van de hertogin van Richmond te Brussel, was het de Nederlandse stafchef die een cruciale beslissing nam. Baron de Constant Rebecque zond alles wat hij had naar de meest strategische plek van het moment: Quatre-Bras. De doorgewinterde officier wachtte

■ Napoleon I in 1814. In dit kleine schilderij, in opdracht van de neef van Napoleon, prins Napoleon, wordt de keizer geportretteerd voor een grimmig landschap net na zijn laatste zwaarbevochten overwinning in 1814 in Arcis-sur-Aube, in de buurt van Troyes. 23.000 Franse strijders weerstonden de aanval van 90.000 Oostenrijkers, maar waren niet in staat om lang te profiteren van hun overwinning. Door Jean-Philip-Ernest Meissonier, 1815-1891, datering: 1862, Collectie: Walters Art Museum © Creative Commons

niet tot hij de Prins van Oranje om zijn mening of toestemming kon vragen en nam het initiatief. De Nederlandse stafchef waarschuwde divisiebevelhebber de Perponcher. Die stuurde meteen zijn brigade van Saksen-Weimar met 4.300 man en de Nederlandse brigade van Bijlandt met 3.200 man, waaronder 720 Belgen, in de richting van Quatre-Bras. Ook generaal Van Merlen kreeg bevel zijn post te verlaten en naar Quatre-Bras op te rukken. De Antwerpenaar moest midden in de nacht de Belgische lichte cavalerie naar de vijand leiden. Hij vertrok aan het hoofd van een regiment huzaren en een regiment dragonders voor een lange, hachelijke reis en een nog hachelijkere dagtaak. De drastische maar juiste beslissing van de Constant Rebecque zou verregaande gevolgen hebben voor het verdere verloop van de strijd. Een klein aantal Belgische, Nederlandse en Nassausoldaten hield op de ochtend van 16 juni het complete korps van maarschalk Ney tegen. Was dat niet gebeurd, dan had de oorlog al op 16 juni afgelopen kunnen zijn in het voordeel van de Fransen. Als de Nederlandse stafchef de infanterie van de Perponcher en de cavalerie van de Belgische generaal Van Merlen die nacht niet onmiddellijk naar Quatre-Bras had gestuurd, had Wellington allicht een streep kunnen trekken door alle verdere ambities. Zo zag ook Napoleon het. "Zonder de heroïsche vastberadenheid van de Prins van Oranje (Napoleon wist niet dat het eigenlijk zijn stafchef was geweest), die met een handvol troepen positie had durven innemen in Quatre-Bras, had ik het Britse leger kunnen overvallen en zou ik overwonnen hebben

■ Dit schilderij van Jan Willem Pieneman (1779-1853) uit 1824 toont de ommekeer in de strijd. Wellington hoort dat Pruisische hulp onderweg is. De Nederlandse kroonprins Willem, getroffen door een Franse kogel in de schouder, wordt gewond weggevoerd. Geportretteerd zijn onder andere: Lieutenant-general Lord Uxbridge, Sir Rowland Hill, Staff Colonel Sir William Delancey, baron de Constant Rebeque, generaal-majoor A.K.J.G. d'Aubremé, kolonel H. Detmers, majoor J.L.D. van der Smissen, luitenant-kolonel Jhr. W.F. Boreel, luitenant-generaal D.H. Baron Chassé, generaal-majoor J.B. Baron van Merlen en generaal-majoor Jhr. A.D. Trip. Collectie: Rijksmuseum © Creative Commons

op dezelfde wijze als in Friedland”, zo vertelde hij later aan zijn biograaf Las Cases. “Op die dag heeft de Prins van Oranje bewezen dat hij het oog en het genie in zich heeft dat nodig is om oorlog te voeren. Alle eer van deze campagne komt hem toe. Zonder hem zou het Engelse leger vernietigd zijn zonder strijd te leveren en zou Blücher gevlucht zijn tot ver achter de Rijn.”

De ‘Belgen’: cruciaal ondanks argwaan

Niet alleen in de strategische beslissingen hebben Belgen en Nederlanders een rol gespeeld. Ook op het terrein zelf heeft zich een Belgisch verhaal afgespeeld dat we gerust dramatisch mogen noemen, soms zelfs heroïsch. In beide legers, dat van Napoleon zowel als dat van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, bevonden zich Belgische en Nederlandse soldaten (afkomstig uit wat toen het zuiden en het noorden was van dat koninkrijk). Dat kwam omdat Napoleon het jaar voordien in 1814 bij zijn eerste troonsafstand alle officieren en soldaten had ontslagen van hun eed van trouw. De niet-Franse soldaten stonden voor een dilemma. Wat moesten ze doen? Enkele duizenden bleven in het Franse leger en kregen dus onverwacht opnieuw Napoleon als hun leider, toen die in maart 1815 terugkeerde uit zijn verbanningsoord Elba. Nog meer Belgische en Hollandse soldaten hadden besloten om terug te keren naar hun vaderland – toen dus het Verenigd

Koninkrijk der Nederlanden – en daar in dienst te gaan bij het leger van koning Willem I. Dat leidde tot een bijzonder groot wantrouwen bij de geallieerde legerleiding. Die twijfelde van bij aanvang serieus aan de betrouwbaarheid van het leger van het Nederlandse Koninkrijk. Engelse officieren die nog maar net de Spaanse oorlog hadden gevoerd tegen Frankrijk waren daar meermaals slaags geraakt met Nederlandse eenheden. Ook zij hadden grote moeite met deze plotse samenwerking. Bij de buitenlandse militairen en diplomaten in Brussel heerste alleen maar scepsis over de Belgische eenheden. Meer bepaald de Belgische generaal Van Merlen en de Nederlandse generaal Chassé werden door de Engelsen met groot wantrouwen bekeken. Ze wisten goed met welke overtuiging beide generaals voor Napoleon hadden gestreden. Het dient gezegd dat het Engelse wantrouwen niet zonder reden was. Op 12 april al waren in Mons plotseling 160 Belgische huzaren van de landkaart verdwenen. Ze deserteerden en voegden zich bij de Fransen. Meteen werden alle Belgische cavaleristen in Mons overgeplaatst naar Maastricht. Het is daarom interessant even te bekijken wat die ‘onbetrouwbare’ Belgische militairen in de cruciale dagen voor en tijdens de Slag bij Waterloo hebben gedaan.

Toen de Constant Rebecque op 16 juni Quatre-Bras moest verdedigen tegen Ney, had hij haast geen Engelse soldaten ter beschikking. Die kwamen pas met mondjesmaat toe vanaf de middag. Quatre-Bras werd dus verdedigd ▶

■ Het gedenkteken voor Augustin Demulder herinnert aan de duizenden gesneuvelde helden. Demulder was een Belgische jongen uit de omgeving van Waterloo en zoon uit een Vlaamse brouwersfamilie. Hij was een van Neys' kurassiers die tot de laatste snik bleef chargeren. Toen hij stierf in Waterloo was hij net geen dertig jaar jong. © Nicola Vasse

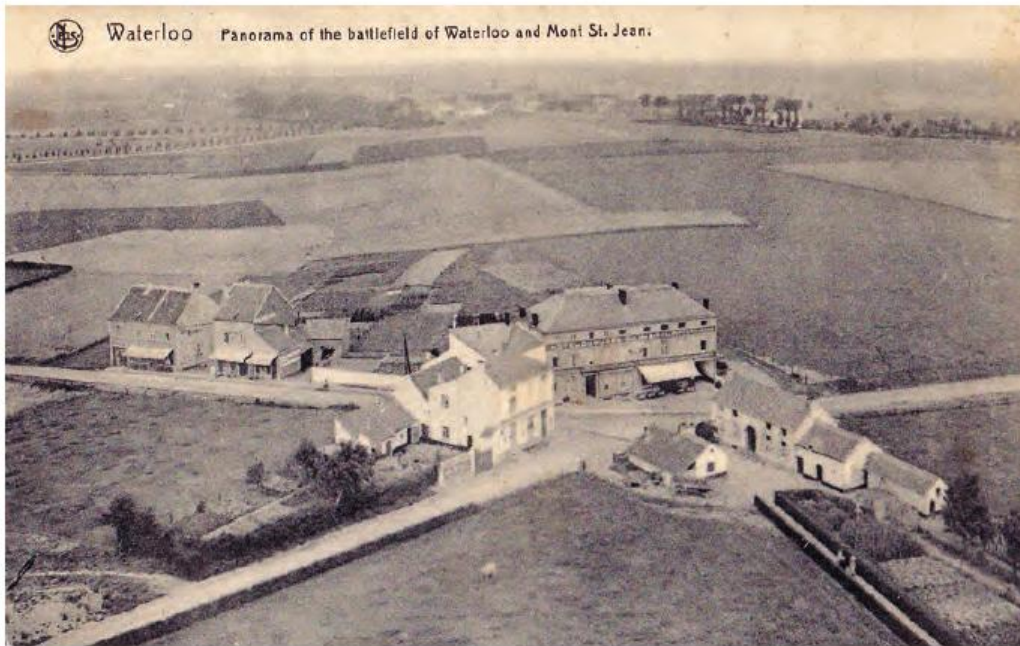
door Nederlandse en 'Belgische' eenheden, waaronder het Zevende Linierement. Een eerste indicatie dat deze troepen veel standvastiger en loyaler waren dan Wellington dacht. Belangrijker was nog het gedrag van generaal Van Merlen, hoofd van de lichte cavalerie. Toen hij na een rit van negen uur aankwam bij Quatre-Bras stonden de geallieerde linies daar op barsten. Van Merlen moest met zijn ruitery chargeren. Het moment van de waarheid was dus aangebroken voor de Belgische soldaten. Zouden ze vechten of overlopen, zoals Wellington had voorspeld? Velen keken naar wat hun bevelhebber Van Merlen zou doen. Zou Van Merlen geëmotioneerd raken bij het zien van de vertrouwde Franse vaandels? Als er één moment is geweest waarop Van Merlen zich had kunnen bedenken, was het wel nu. Maar de persoonlijke emoties en de eventuele politieke sympathieën ten aanzien van Napoleon moesten het afleggen tegen het eergevoel van de krijgsman en zijn oeroude militaire dogma: je dient de vlag waaronder je het slagveld betreedt en je gehoorzaamt de bevelen. Van Merlen heeft geen seconde gearzeld in Quatre-Bras – hij had tenslotte de hele nacht lang kunnen nadenken over zijn loyaliteit.

Maar ook tijdens de Slag bij Waterloo zelf hebben de Belgische en Nederlandse militairen meer dan een bijrol gespeeld. Het omgekeerde is waar, al bleef ook dat een goed verborgen feit in de Britse geschiedschrijving achteraf. Het gebeurde om kwart voor acht 's avonds op het meest cruciale moment van de veldslag. Napoleon had zopas zijn ultieme troefkaart op tafel gelegd. Hij stuurde zijn Garde Impériale de helling op, precies op de plek waar tegenwoordig de Leeuw staat. Daar wachtten duizenden vermoeide, angstige en leeggevochten Britse soldaten. Hun officieren voelden dat velen klaar waren om het op te geven. Wellington gaf de Nederlandse generaal Chassé de opdracht om zijn 7.000 manschappen naar voren te brengen. Misschien ook uit argwaan had Wellington deze troepen in Eigenbrakel op het uiterste punt van zijn rechterflank en ver van het strijdgeveel gehouden. Maar nu was het voor de Britse opperbevelhebber niet meer het moment om vast te houden aan zijn lage dunk van de Belgische bataljons die onder Chassé dienden. De cruciale informatie van

de Franse verrader wees erop dat hij ze nu nodig, heel hard nodig zou hebben. De Nederlands-Belgische divisie-Chassé was Wellingtons laatste hoop om het centrum van zijn verdediging op de been te houden tegen het meest gehaaide onderdeel van het Franse leger. Chassé moest zich opstellen op 200 meter ten westen van het kruispunt met de weg naar Nijvel. Daar ging David Hendrik Chassé voor zijn mannen staan en sprak hen toe: "Jullie zullen de tweede linie verlaten en vooruitgaan naar de voorste, blijf kalm, vertrouw op mijn leiderschap en vooral op jullie officieren. De slag is nog niet beslist, maar het zal jullie veel voldoening geven om aan de beslissing te hebben bijgedragen." En zo gebeurde ook.

Voor het eerst in het bestaan van de Garde Impériale trok een van haar bataljons zich terug bij een aanval met het blanke wapen. Terwijl de Britten verbaasd stonden toe te kijken, stormden de Belgische en Nederlandse infanteristen voorwaarts, wild enthousiast, sommigen met de sjako op de bajonet, onder het geroffel van de trommen. "Leve de koning! Oranje boven!", was de kreet. De Britse vaandrig Macready en zijn overlevende makkers begrepen er geen woord van, maar gingen in het gras liggen en lachten hun zenuwen weg. Ze zouden dit misschien nog overleven! "Trommelend en brullend als gekken", zo beschreef Macready zijn geallieerde wapenbroeders, van wie hij niet wist waar ze vandaan kwamen en hoe ze hier plots kwamen. Maar opgelucht was hij. Chassés mannen sneuvelden bij bosjes. Kapitein Veeren en luitenant Akersloot van Houten moesten gewond van het slagveld worden gedragen. Luitenant Van Hasselt werd met een verbrijzelde knie door een tamboer ondersteund en bleef zo zijn manschappen aanvoeren. Een aanval van zo'n 300 Franse cuirassiers werd afgeslagen onder leiding van kapitein De Haan. Het ging niet van een leien dakje, maar Chassé had het momentum. Zijn mannen waren minstens even fris als de Garde. In Eigenbrakel had de bevolking de jongens uitvoerig voorzien van stevig voedsel en vooral hele sloten bier en jenever. Intussen bewogen de Britse brigades van Maitland en van Adam zich voorwaarts. Toen kwam ook de brigade-Van Merlen nog eens in actie. De Antwerpse generaal was enkele uren voordien al gesneuveld maar de Amsterdamse

■ De velden rond Mont-Saint-Jean, Plancenoit, Hougomont en Papelotte zijn nog steeds de getuigen van de strijd. In de velden liggen nog duizenden stof-felijke resten begraven. Postkaart met panorama vanaf de Leeuw van Waterloo met zicht op Mont-Saint-Jean. 1919.

kolonel Boreel had het commando overgenomen. Hij leidde de huzaren naar een laatste grote confrontatie met de Gardebataljons. Die hielden het echter voor bekeken.

Soldaat Adriaan Munter van het 4e militiebataljon bevond zich voor het eerst in zijn leven in een veldslag en zag de beste soldaten ter wereld voor zich uit vluchten. “De Fransen renden weg in wanorde. Musketten, kogeldozen, ransels en zelfs hun berenmutsen gooiden ze weg”, zo liet de jonge militie-soldaat enkele dagen later aan zijn ouders weten. Opnieuw ging het vooruit en de Fransen vluchtten. Tot voorbij Hougomont werden ze achtervolgd door de troepen van kolonel Detmers en zijn Nederlanders. Soldaat Adriaan Munter was erbij en kon de slachtoffers op de grond niet meer tellen. “Ik denk dat er wel dertig- of veertigduizend doden en gewonden rond ons lagen. Soms lagen de levenden bedolven onder de doden. Dat was verschrikkelijk om te zien.” Toen de Britse infanterietroepen van de generaals Adam en Maitland ook hun draai hadden weergevonden en aanvielen, doofde de moed van de Garde als een nachtkaaers. Het was precies vijf over acht ’s avonds. Nog geen twintig minuten na het aanvalsbevel was het laatste grote offensief van de Garde Impériale al verleden tijd. Op hetzelfde moment vielen de hoeves van Papelotte en La Haie op het meest oostelijke punt van het front in handen van de Pruisen. Het waren de twee laatste obstakels voor de Pruisen, die nu als een vloedgolf het slagveld overspoelden. Op amper een halfuur tijd viel de geschiedenis definitief in een andere plooi. Maar de conclusie is duidelijk: zonder de divisie Chassé zou Wellington er niet in geslaagd zijn de aanval van de garde af te slaan. Napoleon had dan kunnen doorstoten, het Britse leger zou als los zand uiteengevallen zijn en ’s avonds zou Brussel allicht in Franse handen geweest zijn.

Het is dan ook hoogst verbazend dat niets van dat alles terug te vinden is in de officiële verslagen die Wellington naderhand opstelde. Over de moedige charge van Van Merlen schreef hij geen woord. “Ik heb het hele leger naar Quatre-Bras gestuurd”, zo staat er letterlijk. Meer dan een loopje met de waarheid nam Wellington daar. Over de Slag bij Waterloo

was hij nog minder eerlijk. Zo werd de beslissende aanval van de 3e Nederlandse divisie tot woede en teleurstelling van generaal Chassé en andere Nederlandse en Belgische officieren door Wellington uit zijn *Waterloo Despatch* weggelaten. Het Nederlands-Belgische aandeel in de overwinning bleef dus geheel buiten beschouwing. Chassé kwam het aan de weet op 4 juli en klom meteen in zijn pen. Hij schreef het Britse commando een ongezouten brief waarin hij protesteerde tegen Wellingtons ‘vergetelheid’ en eiste de hem toekomende eer van de beslissende aanval tegen de Garde Impériale op. Maar de Britten waren niet van plan de anderen veel eer toe te zwaaien. Er werd wat bijgestuurd in de communicatie, maar het ging niet van harte. Die fout werd nooit meer goedge maakt, integendeel. Onder invloed van Britse geschiedschrijvers zoals William Siborne werd het aandeel van de divisie-Chassé nauwelijks vermeld en kwamen de *Dutch-Belgians* uit het hele Waterlooverhaal naar voren als een stelletje onbekwamen, die zich bovendien in het heetst van de strijd als lafbekken hadden gedragen. Siborne is een van de meest gelezen en geciteerde auteurs over Waterloo. Hij verzamelde honderden getuigenissen – aan Britse zijde – en schreef de eerste grote studie over Waterloo. Maar over alles wat niet Brits was in Waterloo was hij uiterst subjectief, zelfs leugenachtig.

Overigens was de Prins van Oranje vol lof over zijn cavalerieofficieren. In een rapport van 22 juni schreef hij dat “de ▶

“ Over de moedige charge van Van Merlen schreef Wellington geen woord. “Ik heb het hele leger naar Quatre-Bras gestuurd”, zo staat er letterlijk. Meer dan een loopje met de waarheid nam Wellington daar. Over de Slag bij Waterloo was hij nog minder eerlijk, tot woede en teleurstelling van generaal Chassé en andere Nederlandse en Belgische officieren.

■ Tijdens het weekend van 20 juni beleven re-enactors de 200e verjaardag van de Slag bij Waterloo, georganiseerd door Waterloo 1815-2015.
© Phil Thomason

generaal-majoor Trip zich bijzonder heeft gedistingueerd, zoo door zijn kunde als zijn dapperheid.” Veel eerbetuigingen waren er ook voor Van Merlen natuurlijk, en appreciatie voor De Collaert en de commandanten van de drie karabniersregimenten van de kolonels De Bruijn, Coenegracht en Lechleitner. Die lofbetuigingen van Oranje moet men niet uitsluitend toeschrijven aan chauvinisme. De prins wist waarover hij sprak. Anders dan Wellington was hij lange tijd aanwezig geweest op dat gedeelte van het slagveld waar zijn cavalerie was opgetreden en had hij haar acties met eigen ogen kunnen evalueren. Dit alles wijst erop dat het de hoogste tijd is dat België zijn aandeel in het verhaal terug opeist. We zijn eerherstel verschuldigd aan de duizenden Vlamingen, Walen, Brusselaars en Nederlanders die hun bloed hebben gegeven. Opnieuw een reden voor een meer respectvolle benadering en een herdenking door burgers en instanties van dit land, de morele erfgenen van de overwinnaars.

Waterloo als verdragende factor bij de implementatie van de Verlichtingsidealen

Het is een van de paradoxen van Waterloo dat hier niet de overwinnaar maar vooral de overwonnenen de tijd heeft doorstaan en nog steeds tot de verbeelding blijft spreken. Volkomen terecht wat mij betreft. Napoleon had veel tekortkomingen en heeft tragische vergissingen begaan, maar zijn erfenis is gigantisch geweest. De inwoners van het Franse Keizerrijk en a fortiori dus ook van de Belgische, Hollandse, Italiaanse en Duitse gebieden binnen zijn invloedssfeer werden onder Napoleon voor het eerst moderne burgers die konden bogen

op rechten en plichten zoals vervat in de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger. Dat was de voornaamste realisatie van de Franse Revolutie. Het begrip ‘soevereine natie’ werd geïntroduceerd; dat wilde zeggen dat het de natie was – en niet een vorst of een adellijke elite – die de politieke beslissingen nam. De natie werd vertegenwoordigd door een republiek, later door een keizer van de republiek. Bovendien kwam er een grondwet, die zorgde voor een scheiding van de drie machten in de staat (de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht). Allemaal dierbare basisprincipes van onze hedendaagse samenleving. Napoleon heeft ze verdedigd en gefundeerd in een solide wetgeving. Het concrete raamwerk van de wettelijke verhoudingen tussen de burgers en de staat en tussen de burgers onderling werd vervat in de *Code Civil*. Zelfs al zijn sommige artikelen en principes verouderd en aangepast, de *Code Civil* – of *Code Napoléon*, zo u wil – is de basis van de moderne rechtsstaat. Voor het eerst werd iedereen gelijk voor de wet, werd de individuele vrijheid erkend en beschermd, en kwam in plaats van feodale willekeur een universele rechtsorde. Ze bleef in Nederland en België, maar ook in het latere Duitsland, de basis van het recht. De *Code* was een overwinning op de chaos. Alleen Napoleon was ertoe in staat.

Een tweede belangrijke doorbraak was de scheiding van kerk en staat. Napoleon – en vóór hem de revolutionaire regeringen – handelden naar het inzicht dat geen enkele levensbeschouwing het recht heeft op een monopolie over de politieke organisatiebeginselen van de maatschappij. Een echte burgerlijke maatschappij moest er een zijn waar pluralisme en de levensbeschouwelijke tolerantie de norm waren. De natie

moest eenheid vinden in neutrale, formele beginselen en procedures, die de maatschappelijke discussie en het samenleven mogelijk maken zonder een vooraf bepaalde hiërarchie van waarden. Dat beginsel werd de grondslag van een democratische ordening van een rechtsstaat en van een scheiding van kerk en staat. Het was de logica van de Verlichting, in de praktijk omgezet door de Revolutie en gehandhaafd en in de wet vastgelegd door Napoleon. Deze logica leidde tot godsdienstvrijheid, een van de grote persoonlijke realisaties van Napoleon. Als eerste consul en later als keizer schonk hij overal waar hij maar kon mensen de vrijheid om de godsdienst te kiezen die hun voorkeur wegdroeg. Of om helemaal geen godsdienst te volgen en toch als gelijkwaardig burger behandeld te worden. Vrijzinnigen mogen hem dankbaar zijn. Maar meer nog zijn de Joden hem in hoge mate schatplichtig voor een langverwachte emancipatie.

Waterloo heeft wel Napoleon gestopt, maar niet deze fundamentele vernieuwing waarvan hij mee de architect was. Napoleon werd weliswaar in zijn laatste jaren als keizer in binnen- en buitenland verguisd, maar alle voorgaande jaren waren een succes geweest waarin de liberale maatschappelijke en sociale hervormingen onder zijn leiding werden bestendig. Niet allemaal, want met name de persvrijheid was er onder zijn bewind beroerd aan toe. Het draagvlak voor Napoleon mocht dan door de jarenlange oorlogstoestand en zijn toenemende persoonlijke dictatuur verdwenen zijn, dat van de hervormingen zelf was algemeen. De grootmachten van het Congres van Wenen zagen het echter niet.

De overwinnaars van Waterloo hadden zich slechts één doel gesteld: het herstellen van de orde van het oude Europa en ervoor zorgen dat Frankrijk die niet opnieuw kon bedreigen. De grenzen werden zodanig ingericht dat Frankrijk omringd werd door een aantal bufferstaten. Land werd gegeven en genomen in functie van wie Frankrijk had bevochten en wie aan de zijde ervan had gestaan. De inwoners van die landen werden behandeld als vee dat met een handjeklap van eigenaar verwisselt. Zoals ze dat al eeuwen voor hen hadden zien gebeuren, dachten de vorsten en hun onderhandelaars dat ze de zaken onder elkaar konden regelen. Daarbij werd niet het minst gekeken naar de opinies, de overtuigingen, de geloofsbelijdenissen en maatschappelijke noden van de betrokken bevolkingen. Dat volstreekte miskennen van de tijdgeest maakte dat het 'nieuwe' Europese huis van kelder tot nok wormstekig was. In de voorbije jaren waren twee grote, nieuwe maatschappelijke stromingen door de Europese landen en hun publieke opinies geraasd: het liberalisme en het nationalisme. Met geen van beide belangrijke maatschappelijke veranderingen hielden Metternich en de andere machthebbers rekening.

De Revolutie had de ideeën van de Verlichting breed verspreid. Waar de Verlichting net voor de Franse Revolutie nog een zaak van de intellectuele elites was geweest, was dit gedachtegoed inmiddels in de hele samenleving doorgedrongen. Overal vonden mensen dat ze recht hadden op zelfbeschikking, maatschappelijke vooruitgang, vrijheid van meningsuiting. Hele bevolkingsgroepen vonden ook dat ze het recht hadden om een eigen natie te vormen op basis van een gemeenschappelijke taal en culturele identiteit, niet op basis van keizerrijken, middeleeuwse afspraken, gebruiken en verdragen. De geschiedschrijving heeft vaak het Congres

“ *Waterloo heeft wel Napoleon gestopt, maar niet de fundamentele vernieuwing waarvan hij mee de architect was. Napoleon werd weliswaar in zijn laatste jaren als keizer in binnen- en buitenland verguisd, maar alle voorgaande jaren waren een succes geweest waarin de liberale maatschappelijke en sociale hervormingen onder zijn leiding werden bestendig.* ”

van Wenen voorgesteld als het eerste echte Europese overlegorgaan dat voor vrede en veiligheid heeft gezorgd. De realisaties van Metternich en co. gelden als een keerpunt in de internationale politiek. Vrede en stabiliteit hebben ze inderdaad eventjes kunnen bewerkstelligen. Voortaan werd het de gewoonte om een internationale crisis te bestrijden met conferenties en congressen. Maar het was allemaal van bijzonder korte duur. Frankrijk was sinds de val van Napoleon voortdurend in de greep van revolutie en reactie en verkeerde decennialang in een staat van passieve en soms actieve burgeroorlog. Maar ook in Spanje, Italië, Polen en Griekenland braken soortgelijke revoltes uit. Telkens werden de grootmachten meegesleurd in deze gewelddadige, soms verwoestende conflicten. Een ander en voor ons zeer bekend voorbeeld van de mislukking van het Weense Congres was natuurlijk de Belgische revolutie. Twee maanden na de eerste Franse opstand van 1830 was Brussel aan de beurt. In het najaar van 1830 woedde een grootscheeps gewapend verzet tegen het Hollandse bewind. Het leidde uiteindelijk tot de oprichting van de Belgische staat. Nog voor de 19e eeuw halfweg was, was het alweer tot grootscheepse oorlogen gekomen waarbij Rusland, Pruisen en Oostenrijk betrokken waren en delen van Duitsland, Polen, Hongarije en Italië in oorlogsgebied veranderden. Er volgden annexaties, revoltes, er vielen slachtoffers en er was oorlogsellende bij de vleet.

Als stabiliteit en de bewaring van de oude orde de oogmerken waren geweest van Metternich en de rest van het Congres, dan waren ze dus compleet mislukt in hun opzet. Het hertekende Europa na Waterloo werd gekenmerkt door een opeenvolging van revoluties, passieve en soms actieve burgeroorlogen in Frankrijk, Spanje, Polen, Griekenland, België en ook in Oostenrijk. Daar werd in 1848 Metternichs Weense privéwoning in brand gestoken, waarna de architect van het 'nieuwe' Europa halsoverkop naar Engeland moest vluchten. Alleen werd al deze onrust nu niet meer op de rekening van één man geschreven. De enige internationale constante in de 19e eeuw was de continue uitbreiding van de Pruisische dominantie in Centraal-Europa en die van het Verenigd Koninkrijk in de wereld. Uiteindelijk werd het postnapoleontische tijdperk zelfs afgesloten met een nieuwe, nietsontziende oorlog tussen Frankrijk en Pruisen in 1870, tegelijk met een bloedige volksoorlog in Parijs – de Commune – die nog bloediger werd onderdrukt. De status quo van Metternich heeft niet lang standgehouden, precies omdat hij volledig gericht was op het tegenhouden van verandering, niet op het begeleiden ervan. ▶

■ © Grégory Bellemont

Herdenken als deel van onze geschiedenis

We moeten Waterloo dus herdenken, omwille van het geopolitieke belang, de echte betekenis van het napoleontisch tijdperk, de betrokkenheid van vele duizenden Vlamingen en andere Belgen op het slagveld, maar ook in de hospitalen van Brussel, Antwerpen, Leuven en vele andere plaatsen waar de tienduizenden slachtoffers werden verzorgd. We hebben wat goed te maken tegenover de Geschiedenis. Want ook toen al, in 1815, is tekortgedaan aan de verdienste en het offer van onze jongens. In november 1815 bezetten ze Parijs, toen daar de definitieve vrede werd gesloten. Tien dagen later begonnen de Nederlands-Belgische troepen aan de terugtocht. Alle grote wegen tussen Charleroi, Namen en Brussel zaten maandenlang verstopt door het verkeer van de eigen strijdmachten en dat van de terugtrekkende Pruisen, die het niet nauw namen met de bezittingen van de Belgische bevolking. Een treffende vaststelling is dat de Nederlandse-Belgische soldaten haast ongemerkt weer in hun garnizoenssteden aanbelandden. Er was slechts ondermaatse belangstelling voor de mannen die Napoleon hadden verslagen. Hun terugkeer liet nauwelijks sporen na in de pers van die tijd. Alleen in het *Journal de la Belgique* stond een bericht van middelmatige orde dat eraan herinnerde dat de eindoverwinning was mogelijk gemaakt door het verzet van de eigen soldaten bij Quatre-Bras. Maar verder was het een en al onverschilligheid. Wat maakte het de Belgen ook uit? Voor de zoveelste keer in hun geschiedenis werd de ene bezetter door de andere vervangen.

Het is een verhaal dat na tweehonderd jaar onzichtbaar uitgedomd lijkt uit de annalen. Maar onder de akkers van Waterloo liggen de bewijzen nog wel degelijk. Zover het oog kan reiken, gedijen de gewassen er in de vruchtbare kleigrond rond de Leeuw, het monument dat ter ere van de gewonde Prins van Oranje werd opgericht. Ooit lagen deze uitgestrekte velden be-

zaaid met tienduizenden bloedende, stervende en vermorzelde lichamen. Jongemannen vanuit alle windstreken vonden hier een vroegtijdig graf na een veldslag die door beide kampen op bijzonder fanatieke en moorddadige wijze werd uitgevochten. De velden rond Mont-Saint-Jean, Plancenoit, Hougoumont, Papelotte en al die andere tragische plekken worden nog steeds bewerkt door de plaatselijke landbouwers. Niet dieper dan de snede van de ploegmachines liggen nog duizenden stoffelijke resten in de grond begraven. Met regelmaat worden ze naar de oppervlakte gevoeld. Verscholen tussen de hoge struiken ligt nog altijd de boerderij van Hougoumont als de stille, verkommerde getuige van onvoorstelbare menselijke offers. Hier is acht uur lang onophoudelijk en ook onverbidlijk strijd gevoerd, man tegen man. Aan de voet van het monument op Mont-Saint-Jean eindigt de glooiing van de akkers die ooit dreunden als bij een aardbeving, toen Ney zijn 9.000 cavaleristen liet aanvalen tot de paarden van uitputting bleven staan voor de Engelse vuurmonden. Verderop ontwaart men het schamele gedenkteken voor Augustin Demulder, een van Neys kurassiers die tot de laatste snik bleef chargeren. Het was een Belgische jongeman die ter wereld kwam op nauwelijks 15 kilometer van het slagveld. Demulder was de zoon van een Vlaamse brouwersfamilie. Zoals zoveel andere Belgische militairen verdiende hij het Légion d'Honneur. Toen hij stierf in Waterloo was hij net geen dertig jaar jong. Hij is een van de duizenden vergeten helden hier. Wat ze nagelaten hebben zijn soldatenbrieven, memoires en verbijsterende verslagen van de ooggetuigen. Vlaanderen mag ze niet vergeten.

Johan Op de Beeck is communicatieconsultant, publicist en auteur van verschillende werken over het napoleontisch tijdvak.

Een uitgebreidere versie van dit artikel, die hij speciaal voor dit focusdossier schreef, kan online gelezen worden op www.faronet.be/tijdschrift

OMNIA VANITAS

31.07 - 09.08
2015

EARLY MUSIC IN BRUGES

Stile Antico
Vox Luminis
B'Rock
Jean Rondeau
Natacha Kudritskaya
Cecilia Bernardini
Dunedin Consort
Ensemble Correspondances

www.mafestival.be

Beeld © Athos Burez

Het verleden herbeleefd: mensen met een passie voor de Franse Tijd

De media-aandacht naar aanleiding van het ronde verjaardagsgetal en de alom aanwezige herdenkingsijver zouden het bijna doen vergeten: ook de Franse Tijd heeft haar schare van fans en erfgoedwerkers die al veel langer gepassioneerd met het onderwerp bezig zijn. Vele jaren van informatie vergaren en zich verdiepen in hun thema maakten hen tot specialisten in het herbeleven van het verleden. Ze doen dat op heel uiteenlopende manieren, maar wat ze gemeenschappelijk hebben is passie, aandacht voor detail en de wil om te begrijpen en zichtbaar te maken hoe het toen geweest is. Regelmatig verwante zielen kunnen ontmoeten, maakt het voor hen boeiender. Op het juiste moment de aandacht van een geïnteresseerd publiek kunnen vangen, is de enige beloning. Faro ging praten met drie van dergelijke gepassioneerde mensen en vroeg hen hoe ze de Franse Tijd op mensenmaat herbeleefbaar maken.

TEKST Jacqueline van Leeuwen

■ Tussen 1798 en 1815 werden bijna driehonderd inwoners van Wakken uitgeloot om dienst te nemen in het Franse leger. Tweeëndertig soldaten keerden niet levend terug. Voor hen werd in 2000 een gedenkplaat ingehuldigd. © Chantal Crèvecoeur, Waterloo 1815-2015

Historische bronnen geven napoleontische soldaten een gezicht

Wakken, een klein dorp in West-Vlaanderen, heeft een verrassend napoleontisch verleden. Tussen 1798 en 1815 werden immers bijna driehonderd inwoners uitgeloot om dienst te nemen in het Franse leger. Een groot deel van hen trok ook inderdaad ten strijde. Tweeëndertig soldaten keerden niet levend terug. Een vergeten generatie? Allerm minst, want vandaag kennen we al deze mannen bij naam. Sterker nog: we weten welke haarkleur ze hadden, hoe lang ze waren, of hun neus spits was, hun gezicht rond en of ze scheel keken. Bovendien kunnen we de brieven nalezen die ze naar het thuisfront hebben gestuurd. Dichter bij de Frans Tijd kan men haast niet komen!

En dat alles hebben we te danken aan Edgard Seynaeve. Hij was het die met engelengeduld archieven doorploegde en de Vlaamse soldaten van Napoleon in kaart bracht. Zijn motivatie: een grote interesse in historisch onderzoek en een bijzondere affiniteit met de napoleontische periode. Een passie die al begon op de militaire school en die hij na een lange loopbaan als rijkswachter weer oppikte.

Edgard: “De Frans Tijd is bijzonder boeiend, omdat de maatschappij toen heel snel veranderde. Het was ook de eerste keer dat de organisatie van de dienstplicht zo gestructureerd verliep. De Fransen hadden een heel systeem opgezet waarbij alle mannen, van arm tot rijk, de kans liepen om te worden uitgeloot. Op zich een heel eerlijke manier van rekruteren.

Natuurlijk merk je meteen dat mensen heel ver gingen om deze plicht te ontduiken. In de documenten kwam ik mannen tegen die hun rechterwijsvinger afsneden zodat ze niet konden schieten of die hun tanden lieten trekken en zo werden afgekeurd. Andere jongelingen huwden nog snel met een weduwe en ontliepen zo de dienstplicht. En natuurlijk waren er ook de rijkeluiszontjes die hun papa een vervanger lieten betalen, zodat ze zelf thuis konden blijven. Het is de verdienste van de Fransen dat ze in die gevallen aandrongen op officiële vervangingscontracten, zodat de arme sukkelaar van dienst nadien niet met lege handen

kwam te staan. Integendeel: die bedragen voor een vervangdienst konden oplopen tot de prijs van een klein huis. Maar er stond dan ook heel wat op het spel.

Er waren ook jongens die deserterden en op de vlucht sloegen. Dat levert vaak heel boeiende verhalen op. Verslagen van veldwachters uit die dagen bevatten geweldige anekdotes over zoektochten naar dienstweigeraars. Zo herinner ik me een verhaal uit Hooglede, waar de jongens zich in een café hadden verstopt. Toen de veldwachters 's avonds binnenvielen was de dochter des huizes zo slim om snel de kaarsen uit te blazen. In de duisternis en verwarring wist het merendeel van de dienstweigeraars te ontkomen.

Mensen denken soms dat het me te doen is om namenlijsten, maar dat is voor mij slechts het begin. Het zijn die achterliggende verhalen, die persoons-

beschrijvingen en die anekdotes die het zo boeiend maken. Van een aantal soldaten heb ik ook brieven teruggevonden. Meestal klagen de mannen over de situatie aan het front en vragen ze om geld waarmee ze brood kunnen kopen of hun makkers kunnen trakteren. Soms verneem je echter ook heel boeiende details. Zo vond ik een brief terug van een soldaat die op het overzeese Martinique terecht kwam en daar zijn ogen uitkeek.

Al deze gegevens heb ik gebundeld in een boek.¹ Daarnaast is, naar aanleiding van mijn onderzoek, een gedenkplaat onthuld met de namen van alle gesneuvelden en vermisten. Zo een zichtbare herinnering, een ‘getuige ter plaatse’, vind ik erg belangrijk. Het maakt heel tastbaar hoe de inwoners van een klein dorp ooit betrokken waren bij een groot Europees conflict.”

1. E. Seynaeve, *Wakkenaren in het leger van Napoleon*. Wakken, 2000.

■ Gedenkplaat (rechts) aan de rechtergevel van de kerk van Wakken. © gemeente Dentergem, Foto: Heleen Vuillers

Re-enactment maakt de Franse Tijd tastbaar

Twintigers met een passie voor de Franse Tijd? Ze bestaan! Anthony Bartolo is er zo eentje. Als lid van het 79th Cameron Highlanders Regiment kruipt hij bijna wekelijks in de huid van een sergeant uit het Schotse leger. Wij vroegen hem waarom.

Anthony: “Het is eigenlijk de schuld van mijn ouders. Zij hebben mij als elfjarig jongetje voor de eerste keer meegenomen naar een re-enactmentgroep. Ze vonden namelijk dat ik me wel eens wat meer mocht verdiepen in geschiedenis. Wel, dat is gelukt! Later sloot ik me aan bij de Cameron Highlanders, en ondertussen heb ik ook mijn broer en mijn vader meegenomen.

Het plezier van re-enactment is dat je even aan je eigen leven kunt ontsnappen en een andere identiteit kunt aannemen. De meeste mensen kiezen daarbij voor een bekende periode; de middeleeuwen en de Tweede Wereldoorlog zijn bijvoorbeeld erg populair. Maar er bestaan in het Verenigd Koninkrijk ook heel wat groepen die zich speciaal toeleggen op de napoleontische tijd. Wat de Cameron Highlanders bijzonder maakt, is dat we het dagelijks leven van een regimentskamp willen laten zien. Natuurlijk marcheren en schieten wij ook, maar het zwaartepunt ligt elders. Zo tonen wij bijvoorbeeld de tenten van de soldaten, de bezoekers ruiken de recepten uit die dagen en horen de muziek die men toen speelde. Daarnaast kunnen zij ook zien hoe gewonden verzorgd werden en welke spelletjes de soldaten speelden om hun verveling te verdrijven. Een unieke blik achter de schermen van de geschiedenis dus!”

FARO: Welke vaardigheden zijn er nodig om bij het regiment aan te sluiten?

Anthony: “Onze groep is heel open: iedereen die zin heeft kan meedoen. En juist omdat we het kampleven verbeelden is er plaats voor heel veel verschillende rollen. Er zijn bijvoorbeeld ook vrouwen in ons kamp, priesters en artsen. Zelfs kippen en honden zijn

■ *De Cameron Highlanders laten ook het dagelijks leven van een regimentskamp zien: de tenten van de soldaten, de veldkeukens, de verzorging van de gewonden en de spelletjes die de soldaten speelden. © The 79th Cameron Highlanders 1815*

welkom bij onze ploeg! We vragen dus vooral enthousiasme en een passie voor het verleden. De rest leer je vanzelf.

Toch denk ik dat toewijding ook erg belangrijk is. Een goede re-enacter bezit een zekere gedrevenheid om het juist te doen. We willen graag kwaliteit leveren en daar steken we veel tijd in. Zo is er een dame die de uniformen uit die periode bestudeert en namaakt. Anderen nemen dan weer de rol van de vrouw in de legerkampen onder de loep of leggen zich toe op de medische ontwikkeling in die dagen. We zijn constant op zoek naar interessante historische bronnen die ons kunnen helpen om een zo juist mogelijk beeld te scheppen van hoe het kan geweest zijn. We baseren ons dus op bronnen, maar natuurlijk is niet alles gedocumenteerd. We moeten vaak dingen uitvinden of erbij bedenken. En dat zorgt wel eens voor discussie.

Op deze manier geschiedenis beleven is helemaal anders dan een boek lezen.

Je ervaart het verleden zo letterlijk aan den lijve: niet academisch, maar hands-on. Een heel actieve manier om met het verleden om te gaan.”

FARO: Een ernstige hobby dus?

Anthony: “Nee hoor, we lachen heel wat af. Ik heb via het regiment veel leuke nieuwe mensen ontmoet en we zijn een hechte klik. Samen reizen we rond in het Verenigd Koninkrijk, om andere re-enactmentgroepen te ontmoeten en om op te treden. De reacties van het publiek zijn altijd geweldig. In juni trekken we naar Waterloo voor het herdenkingsfeest. We zijn daar al een paar keer geweest en nu mogen we drie dagen lang ons kamp opzetten. En we zullen er ook blijven slapen. Al denk ik wel dat we dan – historisch volledig onverantwoord – onze slaapzakken zullen bovenhalen.”

www.the79thcameronthighlanders.co.uk

Op de scène: pakkende verhalen uit de Franse Tijd

Achter de rust van het Pajottenland schuilt een geschiedenis van oorlogsgeweld, opstand en vernieling. Walter Evenepoel, heemkundige, vertelt: “De periode tussen 1790 en 1815 was bijzonder woelig in onze streek. Jonge mannen werden meegesleept in de Boerenkrijg. Anderen sloten zich gedwongen aan bij het Franse leger om zo door heel Europa te reizen. En buitenlandse legers streken neer in onze dorpen. De grote politieke spanningen uit die dagen hadden dus ook gevolgen voor de gewone mensen hier. Maar hun verhalen zijn vandaag amper zichtbaar. En dat is jammer, want deze kleine voetnoten maken de grote geschiedenis tastbaar. Ze kunnen het eenzijdige beeld van de heldhaftige Napoleon ook een beetje bijstellen.”

Reden te over dus voor erfgoedvereniging Rausa¹ om naar deze kleine verhalen op zoek te gaan. Walter: “We vonden een schat aan dagboeken, liederen en familiekroniekken. Schitterend materiaal om het dagelijks leven in de Franse Tijd te illustreren. Maar we bleven worstelen met de vraag: hoe kunnen we mensen van nu écht raken met die verhalen? Een publicatie of een tentoonstelling: het had gekund, maar wij kozen ervoor om het verleden letterlijk tot leven te brengen op een podium.”

Omdat niet alle verhalen zich lenen voor een voorstelling op de scène, moest

Walter een selectie maken: “Ik koos daarbij voor een heel persoonlijke aanpak. Tijdens de voorstelling geven we bijvoorbeeld geen theoretische uitleg over militaire strategie, maar laten we een meisje aan het woord dat verliefd is geworden op een Britse soldaat. Of we vertellen een spannend verhaal over een mysterieus ongeval, in plaats van de biografie van Napoleon uit te diepen.”

Bij de keuze van de thema's speelde ook de actualiteitswaarde een rol: “Om de betrokkenheid van het publiek te vergroten, zetten we in op herkenbaarheid. Burenruzies, onbegrip en onmogelijke liefdes: het zijn thema's die ook vandaag nog spelen. In de voorstelling zit ook een gewaagde passage, waarin ik de strijders van de Boerenkrijg vergelijk met de jihadisten van vandaag. Ik doe dat natuurlijk heel subtiel, maar ik vind het wel belangrijk om die parallel expliciet te trekken. Juist omdat zo iets helpt om de strijd van toen beter te plaatsen.”

Het publiek staat een afwisselende voorstelling te wachten: “Ja, we zorgen voor heel wat variatie. We spelen toneel, we lezen voor uit een dagboek en we zingen strijdliederen. Vertellers rijgen de historische fragmenten aan elkaar met bindteksten en muzikanten zorgen voor momenten van rust en bezinning. Op verschillende mo-

menten projecteren we ook beelden. Bijvoorbeeld van de locaties waar het verhaal zich afspeelt of meer algemeen om de sfeer van die dagen tastbaar te maken. Ik zie die beelden eerder als hulpjes om de verbeelding van de toeschouwer aan het werk te zetten. Daarom is er bewust voor gekozen om niet alles uit te spellen. We werken met een beperkt aantal decorstukken en de acteurs zijn meestal sober in het zwart gekleed. Want het is uiteindelijk wel de bedoeling dat de verhalen zelf de hoofdrol kunnen spelen!”

Door een selectie van ijzersterke verhalen, een uitgekiend mediagebruik en gepassioneerde vertellers wil Rausa het publiek laten proeven van de sfeer van tweehonderd jaar terug. Maar hoe dun wordt de grens tussen feit en fictie bij zo'n encensering? Walter: “Er waren soms wat dichtertelijke vrijheden nodig, ja. Een aantal zaken hebben we moeten aanvullen of bijkleuren. Maar dat hebben we telkens gedaan op basis van historisch bronnenmateriaal en studies over deze streek. Want we willen niet alleen een meeslepend verhaal brengen over een boeiende periode, het moet ook zo waarheidsgetrouw mogelijk zijn. En die balans vinden, daar zit voor mij de uitdaging!”

1. Zie: www.rausa.be

■ Erfgoed Rausa bracht een theatervoorstelling over de aanwezigheid van buitenlandse legers tussen 1790 en 1815 in het Pajottenland. Kleine verhalen van gewone mensen vormden de rode draad. © Erfgoed Rausa

Memoriaal 1815 te Waterloo

TEKST Rob Belemans

Van historisch slagveld naar toeristisch speerpunt

Op 18 juni 1815 werd in de Waals-Brabantse velden rond Braine-l'Alleud een van de meest tot de verbeelding sprekende veldslagen uit de moderne Europese geschiedenis uitgevochten: de Slag bij Waterloo. Met 45.100 gesneuvelden en gewonden was dit militaire treffen niet de bloedigste Napoleontische veldslag: in Leipzig sneuvelden 110.000 soldaten en in Moskou 90.000. Waterloo was weliswaar niet de grootste, maar wel de meest mythische Napoleontische veldslag omdat hij de definitieve ondergang van de Franse keizer inluide. Het tweehonderdjarige jubileum van deze 'meest succesvolle nederlaag ooit' wordt dit jaar – vooral

in Franstalig België – gevierd met tal van evenementen, reconstructies, concerten en restauraties van herdenkingsmonumenten. Het orgelpunt van al deze activiteiten is zonder twijfel de opening op 22 mei van een gloednieuw bezoekerscentrum, aan de voet van de alom gekende 'Leeuw van Waterloo'.

Het nieuwe Memoriaal 1815 werd door het architectenbureau BEAI volledig ondergronds ontworpen, om het zicht op de historische vlakte niet te verstoren. Voor de realisatie ervan investeerde het Waalse Gewest in totaal veertig miljoen euro.

■ *Linksboven: Het nieuwe Memoriaal 1815 werd volledig ondergronds ontworpen, om het zicht op de historische vlakte niet te verstoren.*

© BEAI

Links onder: Bezoekers herbeleven de sfeer op het strijdveld via de extra speciale effecten. Kogels suizen je om de oren, obussen doen de vloer van het theater trillen en de geur van poeder en rook maken de beleving volledig. © La Belle Alliance

Rechtsboven: In de scenografie worden authentieke objecten, replica's, originele iconografie, reproducties, historische getuigenissen én mythes gecombineerd. In de eerste galerij wordt onder andere een guilotine getoond als symbool voor de terreur binnen de belaagde Franse Revolutie met de hoofden van een tiental bekende tegenstanders van het revolutionaire bewind. © La Belle Alliance

Rechts onder: De spectaculaire filmprojectie op een panoramisch scherm van 26 meter lengte met een zichthoek van 150° brengt de bezoekers letterlijk in het midden van het strijdveld. © La Belle Alliance

De verwachtingen zijn dan ook hooggespannen. Bij de persvoorstelling van het bezoekerscentrum op 21 april 2015 – één maand voor de publieksopening – sprak de voorzitter van de intercommunale die de site en het bezoekerscentrum in beheer heeft de verwachting uit dat hier jaarlijks minstens 100.000 bezoekers zullen passeren. René Collin, Waals minister van Toerisme, liet half schertsend optekenen dat de op zijn verzoek berekende jaarlijkse maximumcapaciteit van het gebouw en de tentoonstelling op 800.000 bezoekers ligt. Het Memoriaal 1815 wordt dus gelanceerd als dé nieuwe toeristische topattractie van Wallonië. FARO ging een kijkje nemen in de permanente tentoonstelling met een symbolische oppervlakte van 1.815m² en sprak er met Ghislain Belmans. Hij is de leider van het gekende museografische bureau Sien, dat in een recordtempo van een krap jaar mee voor de inhoudelijke invulling en inrichting van het Memoriaal 1815 zorgde.

Hoe raakte uw bureau Sien bij deze opdracht betrokken?

Ghislain Belmans: De wedstrijd voor het ontwerp en de productie van het nieuwe Memoriaal van Waterloo is een Design & Build-opdracht ter waarde van 6 miljoen euro. Sien was aanvankelijk een van de mededingers voor de scenografie, maar omdat de werktijd tussen aanbesteding en opening uiteindelijk bijzonder krap werd, besloten zeven meedingende firma's om de opdracht samen uit te voeren. EO Design was verantwoordelijk voor de binnenhuisarchitectuur en vitrinebouw; Sien dirigeerde de inhoudelijke en iconografische research, ontwierp het concept en de scenografie samen met Marcos Viñals Bassols en verzorgde de interpretatie; Europa 50 bouwde alle decors en rekvisieten; de pinxi creëerde en produceerde de multimedia- en 3D-productie; Inytium stond in voor de audiovisuele hardware en het licht; Kaos en Saga Film realiseerden de 4D-film in een regie van de befaamde Gérard Corbiau (bekend van zijn Oscarnominaties voor *Le Maître de musique* en *Farinelli*). Als naam voor het samenwerkingsverband kozen we met een knipoog voor *La Belle Alliance*.¹

Waar lag voor Sien de inhoudelijke uitdaging om het verhaal van een tweehonderd jaar oude veldslag in een tentoonstellingsformat te gieten?

Belmans: De ambitie van het Memoriaal 1815 bestaat erin om een internationaal bezoekerspubliek een unieke beleving te bieden van de Slag bij Waterloo, zoals we die vandaag met inzet van de meest geavanceerde presentatietechnieken tot stand kunnen brengen. Maar tegelijk biedt de tentoonstelling ook een sterk duidend kader van gelaagde contextinformatie. Het belang van dit historische momentum tweehonderd jaar geleden, de voorgeschiedenis en de Europese

dimensie ervan worden in tien galerijen eveneens visueel aantrekkelijk, bevattelijk – maar ook met diepgang voor wie daar tijd voor wil nemen – uit de doeken gedaan. Bij de voorbereiding merkten we ook al gauw dat dit verhaal voor historici en specialisten allesbehalve een afgesloten hoofdstuk is. Na tweehonderd jaar Napoleonstudies komen zij nog steeds tot nieuwe inzichten over deze gebeurtenis, haar betekenis en relevantie tot op vandaag. Volgens insiders verschijnt er gemiddeld één nieuw boek per dag over de thematiek. En volgens Google is Napoleon zelfs de meest opgezochte naam na ... Jezus Christus! We hebben ons voor de inhoudelijke afbakening en invulling van de tentoonstelling dan ook laten bijstaan door een wetenschappelijk comité van binnen- en buitenlandse specialisten², die samen al meer dan veertig boeken wijdden aan de periode 1789-1815, waaronder ook heel wat over Waterloo. Sien heeft zijn interpretatie grondig afgestemd op de nieuwe inzichten die deze groep van eminente historici ons voorlegde.

Over welke nieuwe inzichten hebben we het dan?

Belmans: Waar traditioneel de klemtoon lag op het duiden van Napoleon als de geniale verliezer en van Wellington als de grote overwinnaar van Waterloo, corrigeren we dat beeld in het Memoriaal 1815 nadrukkelijk. We zetten bijvoorbeeld de rol van Blücher en zijn Pruisisch leger in het winnen van de veldslag veel meer in de kijker dan tot hiertoe gangbaar was en ook de belangrijke bijdrage van de Belgisch-Nederlandse troepen komt veel duidelijker aan bod. In de militaire duiding beklemtonen we sterk het belang van de tactiek en de strategie en wordt de rol van de militaire technologie als niet-doorslaggevend geduid. Zo heeft bijvoorbeeld de regen een even belangrijke rol gespeeld in deze veldslag als de aard van de gebruikte wapens. Bovendien belichten we Waterloo ook als eindpunt van een Europese strijd die meer dan twintig jaar duurde. De zes coalitieoorlogen die er vanaf 1792 aan voorafgingen worden via digitaal geanimeerde schilderijen van de zes belangrijkste Napoleontische veldslagen tot leven gebracht.

Naast het militaire aspect wordt ook de internationale en maatschappelijke context meer beklemtoond. Zo was Waterloo ook een belangrijke fase in het ideologisch treffen tussen het ancien régime en de nieuwe liberale krachten. We kijken en vergelijken in de tentoonstelling ook veel meer vanuit een Europees perspectief. Doorheen de tentoonstelling worden ook vele mythes belicht en ontkracht. Zo was Napoleon helemaal niet zo klein als wordt beweerd. Deze vergissing heeft voornamelijk te maken met het gebruik van andere maten in Engeland dan op het vasteland en met de Britse wil om de grote Napoleon te kleineren. Lag Wellington rustig te slapen onder de olm net voor de veldslag? Heeft Blücher mee gevochten ondanks zijn zware val in de Slag bij Ligny op 16 juni? En heeft Napoleon de Slag bij Waterloo verloren omdat hij aambeien had? Het zijn maar enkele van de fabeltjes die we de wereld uit helpen.

Welk materiaal hadden jullie ter beschikking om al die inhoud tot leven te brengen?

Belmans: Het verhaal wordt geïllustreerd met een ruime iconografie en veel multimedia, maar ook met tal van collectiestukken. De collectie is samengesteld in samenwerking met het Koninklijk Legermuseum in Brussel, de collectie Cotton, het Royal Armouries Museum in Londen, het MIAT in Gent, de collectie Brassine, het Wassenbeeldenmuseum en talrijke

■ © La Belle Alliance

giften en aankoop van particuliere stukken. In de scenografie combineren we vaak authentieke objecten én replica's, originele iconografie én reproducties, historische getuigenissen én mythes. Deze dialectische mix geeft een bijzondere dynamiek aan de tentoonstelling.

In de scenografie van de eerste galerij worden bijvoorbeeld twee multimedia-installaties tegenover elkaar geplaatst: een drukpers als symbool voor het opkomend recht op persvrijheid geëist door de aanhangers van de Verlichting én een guillotine als symbool voor de terreurperiode binnen de beleagde Franse Revolutie. De mooie authentieke 18e-eeuwse handpers is trouwens afkomstig uit het MIAT in Gent. Met twee projectoren worden karikaturen en citaten van kritische Verlichtingsfilosofen op de handpers getoond, terwijl aan de overkant in de guillotine de hoofden van een tiental bekende tegenstanders van het toenmalige revolutionaire bewind in een mand rollen.

Hoe zet je zo'n complexe en deels abstracte inhoud om in een aansprekende scenografie?

Belmans: Een belangrijk uitgangspunt in de historische visie is dat de Slag bij Waterloo bekeken wordt vanuit het gezichtspunt van de gewone soldaat en niet enkel vanuit dat

van de hogere officieren. Professor Bruno Colson heeft hiervoor veertig biografieën onderzocht van gewone soldaten en lagere officieren, die vertellen hoe zij de veldslagen bij Ligny, Quatre-Bras en Waterloo hebben ervaren. De medewerkers van Sien hebben die getuigenissen bewerkt tot pakkende verhalen in het Frans, Nederlands, Duits en Engels.

Aan het begin van de tentoonstelling krijgt de bezoeker een audiogids die een gepersonaliseerd bezoek mogelijk maakt. Hiervoor kiest de bezoeker een soldaat uit de acht aangeboden virtuele gidsen. Illustrator Bernard Coppens tekende voor deze tentoonstelling acht schitterende prenten van bestaande personages uit de drie legers: Wellington, Blücher en Napoleon. Elke soldaat brengt zijn hoogstpersoonlijke getuigenis over hoe hij de Belgische campagne van juni 1815 heeft beleefd en overleefd.

Verderop in de tentoonstelling lijkt het wel alsof je als bezoeker tussen de troepen mee opstapt richting slagveld. In twee tegenover elkaar staande vitrines van 25 meter lang hebben we in totaal 53 volledig uitgeruste soldaten – infanteristen, artilleristen en cavalerie – opgesteld. Aan de ene kant marcheren de geallieerde troepen onder leiding van Wellington, de Prins van Oranje en Blücher; in de andere vitrine de Franse troepen van Napoleon. De semiotiek van de militaire uniformen wordt hier op ware grootte en in directe beleving toegelicht. De articuleerbare poppen die marcheren, de historisch nauwkeurig gereconstrueerde uitrusting en de uniformen, die door de stilisten met verf en modder bewerkt werden om ze de juiste patine te geven, zorgen ook hier voor een heel dynamische en realistische presentatie.

In de audiogids vertelt elke soldaat tot welk leger hij behoorde en onder welke maarschalk en generaal hij heeft gediend. Net voor de hoofdattractie van de tentoonstelling moet de bezoeker wachten in een verduisterde ruimte. Het is er donker. 17 juni 1815. De nacht voor de grote veldslag. De bezoeker ziet soldaten die proberen te slapen in de striemende regen. In de audiogids hoort hij getuigenissen over de harde leefomstandigheden van de soldaten die haast zonder eten en slapen en doornat aan de beslissende strijd moesten beginnen. Dergelijke interacties geven aan de tentoonstelling een geïntegreerde toets en laten elke bezoeker toe ze op zijn manier te ervaren en zelf mee samen te stellen.

En dat kan ook letterlijk. Verspreid over het hele tentoonstellingsparcours vinden we vijf keer een trio Empiretrommels met ingebouwde touchscreens. Elk trio herneemt de thematiek van de bijhorende galerij en laat de bezoeker toe om zelf beelden te selecteren. Op het einde van de tentoonstelling kan de bezoeker alle beelden die hij tijdens zijn bezoek ver-

■ Een van de acht getuigen die de bezoeker kan kiezen als audiogids voor een gepersonaliseerd museumbezoek is de Belgische karabinier Dieudonné Theys. Hij vertelt zijn verhaal en dat van de Belgisch-Nederlandse cavalerie in het leger van Wellington. © La Belle Alliance

■ © La Belle Alliance

zamelde gebruiken om zijn persoonlijke videoclip te maken. De clip kan daarna via sociale media worden opgeladen om met familie, vrienden en kennissen te delen. Op die manier kan de bezoeker zijn persoonlijke hoogtepunten meenemen en later opnieuw bekijken.

U verwees net al naar de hoofdattractie: een spectaculaire filmprojectie over de veldslag zelf. Is dit ook het hoogtepunt van dynamiek en persoonlijke beleving in de tentoonstelling?

Belmans: Ja, zonder twijfel. De Waalse regisseur Gérard Corbiau maakte in opdracht van *La Belle Alliance* een 4D-film over de strijd bij Waterloo. Door het panoramische scherm van 26 meter lengte met een zichthoek van 150° staan de bezoekers letterlijk in het midden van het strijdveld. Via een stereoscopische 3D-bril en extra speciale effecten herbeleef je als bezoeker de sleutelscènes uit de veldslag. Kogels suizen je om de oren, obussen doen de vloer van het theater trillen en de geur van poeder en rook maken de beleving volledig. Het zijn vijftien minuten van complete immersie. Hier kunnen bezoekers de Slag bij Waterloo beleven zoals niemand hem ooit zag: in het midden van de strijd!

Maar meteen na dit hoogtepunt volgt weer een heel ander soort historische sensatie. Een bijzondere vorm van persoonlijke getuigenis vormt het skelet van een soldaat uit Hannover die diende in het leger van Wellington. Het werd bij werkzaamheden aan de parking opgegraven. Een primeur, want er zijn geen andere volledige menselijke relictten op het slagveld teruggevonden. Het getuigenis van dit skelet is belangrijk en een fijn staaltje van multidisciplinair werk onder leiding van de archeologische dienst SPW van het Waalse Gewest. Met het precisiewerk van de beste detectives

■ Een bijzondere vorm van persoonlijke getuigenis vormt het skelet van een soldaat uit Hannover die diende in het leger van Wellington. Een primeur, want er zijn geen andere volledige menselijke relictten op het slagveld teruggevonden. © FARO

worden de laatste momenten uit het leven van deze soldaat in de audiogids verteld. Aangrijpend en verhelderend.

Is het Memoriaal 1815 een belevingsgericht museum of een goed gedocumenteerde bezoekersattractie naast de Leeuw?

Belmans: We hebben heel bewust geprobeerd om die tegenstelling achter ons te laten. Zeer snel na de historische gebeurtenissen is Waterloo het startpunt geworden van wat we tegenwoordig erfgoedtoerisme noemen. Reeds in de 19e eeuw kwamen mensen al naar hier op zoek naar de historische sensatie van de plaats waar het zich allemaal afgespeeld had. Aan het einde van de tentoonstelling thematiseren we dat via memorabilia uit privécollecties.

Tegelijk is Waterloo ook een duidelijk voorbeeld van erfgoedmarketing. Het is de Belgische plaatsnaam die we het meest in de wereld terugvinden, net zoals de vele indirecte verwijzingen – de ABBA-hit op kop – wereldwijd. De plaatsnaam is synoniem geworden voor een nederlaag zonder gelijke. Uiteraard is dat een droom voor elke marketeer en *manager* van een toeristische dienst. En het bezoekerscentrum moet daarin een duidelijke rol van gangmaker vervullen. Vanaf het begin was de veelzijdigheid van het project dan ook een bewuste keuze: erfgoed, memoriaal, musea en toeristische ontwikkeling moeten hier hand in hand gaan. Geen of-of-keuze, maar een en-en-strategie dus. In het zog van de publieke investering zullen nog vele commerciële initiatieven volgen. De eerste resultaten zijn er: nieuwe hotels en restaurants rijzen uit de grond, een nieuw Waterlookier en Waterlookaas zitten in de laatste rijpingsfase. Alles staat hier klaar om de bezoeker een keizerlijke ontvangst aan te bieden. Het Memoriaal is voor Wallonië dan ook een topattractie en is voor het Waals Gewest minstens even belangrijk als de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen.

Dr. Rob Belemans is stafmedewerker voor immaterieel erfgoed bij FARO en hoofdredacteur van dit tijdschrift.

1. *La Belle Alliance* is de naam van de hoeve waar Wellington en Blücher elkaar de hand schudden na de overwinning op Napoléon's troepen. De naam werd ook lange tijd gebruikt om de Slag bij Waterloo zelf mee aan te duiden.
2. Leden van het wetenschappelijk adviescomité waren: de Franse historicus Jacques-Olivier Boudon, hoogleraar aan de Sorbonne (Université Paris IV) en publicatiedirecteur van de *Revue de l'Institut Napoléon*; de Belg Philippe de Callatay, sinds 1986 conservator van het Wellington-museum en oud-voorzitter van het Waterloo Committee of Belgium (1991-2000); de Brit Alan Forrest, hoogleraar aan de University of York en gastprofessor in Frankrijk; de Franse historicus Jacques Garnier, een erkend specialist van de militaire geschiedenis van het Eerste Franse Keizerrijk; de Duitse historicus Klaus Hartmann, gespecialiseerd in de *Frühe Neuzeit*; de Belg Philippe Raxhon, hoogleraar aan de Universiteit van Luik; de Nederlandse historicus Kees Schulten, voormalig hoofd van het Instituut voor Militaire Geschiedenis (1974-1990), directeur Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (1990-1995) en voorzitter van de Internationale Commissie voor Militaire Geschiedenis (1990-2000). Daarnaast beschikte *La Belle Alliance* nog over de permanente consultants Bruno Colson, hoogleraar aan de Université de Namur en Pierre Lierneux, wapenspecialist Empire en verbonden aan het Legermuseum in Brussel.

Sporen van Napoleon op Sint-Helena

**“Beperk ons niet tot de zes jaar dat die
Fransman hier woonde, please!”**

TEKST Roel Daenen en Sylvie De Weze

Sint-Helena en Napoleon: ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De Franse keizer bracht op dat eiland immers de laatste vijfenhalf jaar van zijn leven door, als – afhankelijk van hoe je 't bekijkt – gast of gevangene van de Britten. Hier was het dat Napoleon zijn beroemde Mémoires dicteerde, het ultieme, zorgvuldig gecomponeerde instrument tegen de vergetelheid.¹ Een werk ook waarmee de verliezer van Waterloo een duurzame basis legde voor de faam die hem, ook tweehonderd jaar na zijn beslissende nederlaag, nog steeds een plek reserveert in het rijtje van grote, historische figuren. Veel mensen kennen Sint-Helena ongetwijfeld nog uit de geschiedenisles, maar hebben geen flauw idee waar het ligt, wat er te zien is, welk erfgoed er van de passage van de Franse keizer getuigt, en, ten slotte, wat dit voor de plaatselijke gemeenschap betekent.

Eerst de context: begin vorig kreeg ik de kans om in het kielzog van mijn wederhelft naar Sint-Helena af te reizen. Die had als fotografe een beurs gekregen van het Fonds Pascal Decroos, een organisatie die onder andere ijvert voor “het bevorderen van kwaliteits- en onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen en daarbuiten”.² De reis op zich is best een tijdrovende onderneming: reken op (minstens, want *weather permitting*) vijf dagen enkele reis met het *Royal Mailship St Helena* van

uit Kaapstad, of drie vanuit het op 1.200 km verderop in het noordwesten gelegen (maar eveneens moeilijk bereikbare) Ascension. Het beroemde eiland ligt net geen 2.000 km ten oosten van Angola en is zo'n 3.000 km verwijderd van de kust van Brazilië in het westen. Ten zuiden is het dichtstbijzijnde brokje land Tristan da Cunha, een vulkanische kegel waarop zo'n driehonderd mensen in volstrekt isolement leven en werken en het zelfverklaarde “*remotest island in the world*”.³ De geografische ligging en het isolement van Sint-Helena verklaart ook waarom de Britten Napoleon in 1815 hier neerpootten, heel ver – letterlijk – van alles en iedereen. Na zijn spectaculaire ontsnapping uit Elba eerder dat jaar stopten de toenmalige geallieerde legers de nieuwe Franse militaire campagne in Waterloo. De keizer werd vervolgens verbannen naar een van de meest onherbergzame en minst toegankelijke plekken van het Britse rijk.⁴ In tegenstelling tot zijn eerste, relatief comfortabele verbanning naar Elba lieten de Britten dit keer niets meer aan het toeval over.⁵ De relatief ‘nabije’ eilanden Ascension en Tristan da Cunha – allebei ruw, onbewoond en vulkanisch van oorsprong – werden in één beweging mee gekoloniseerd en uitgebreid militair versterkt, kwestie van een eventuele ontzetting door de Fransen te bemoeilijken. Zo werd de getalsterkte van de Britse legermacht op het eiland sterk opgevoerd, werden de

militaire installaties gevoelig uitgebreid en voer een aantal oorlogsbodems dag en nacht rondjes om het eiland, kwestie van eventuele indringers tijdig te kunnen opmerken. Boten die de haven wilden uitvaren, konden dat enkel nadat er bevestiging kwam dat Napoleon (nog steeds) ter plaatse was en zich dus niet op een of andere slinkse manier aan boord van het vertrekkende schip had weten te verstoppen.

Begin 19e eeuw was Sint-Helena Brits – en dat al sinds de 16e eeuw – en een belangrijke tussenstop op de heen- en terugweg naar India. Het was de Britse *East India Company* die het eiland, grotendeels met slavenarbeid, uitbouwde tot een militair fort. Elk jaar deden meer dan duizend schepen de haven van Sint-Helena aan. Na Napoleons dood op het eiland in 1821 zorgden twee factoren voor het geleidelijke verlies aan belang van het eiland. Er was ten eerste de opkomst van de stoomscheepvaart, die de tocht van en naar India aanzienlijk verkortte. Door de uiteindelijke consolidatie van het Britse gezag in de Kaap bleek de tussenstop in Sint-Helena overbodig geworden.

De Domaines français de Sainte-Hélène: twee huizen en een (leeg) graf

Er zijn op het eiland drie betekenisvolle plekken die steevast met Napoleon worden verbonden.⁶ Dat zijn achtereenvolgens het *Briars Pavilion*, de plek waar Napoleon de eerste weken op Sint-Helena verbleef, in afwachting van de oplevering van *Longwood House*, het huizencomplex waar hij vervolgens de rest van zijn leven zou blijven en uiteindelijk ook zou sterven. Er is ten slotte ook nog de nabijgelegen *Valley of the Tomb*, een diep uitgesneden, bucolisch aandoende vallei waar zich het (eerste en sinds oktober 1840 lege) graf van Napoleon bevindt.⁷ Opmerkelijk genoeg zijn het drie stukjes Frans grondgebied, op het Britse eiland: de *Domaines français de Sainte-Hélène*, die binnen het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken het ‘extraterritorialité’-statuut hebben.⁸ Het verhaal achter de koop door de Franse overheid van deze plekken is stof voor een ander artikel.⁹ Die drie Franse ‘domeinen’ worden beheerd door een Franse ereconsul, die nog een andere job uitoefent, namelijk die van conservator. Sinds 1987 is dat Michel Dancoisne-Martineau, een historicus gespecialiseerd in het werk van Lord Byron (en meer bepaald de plaats van Napoleon daarin).¹⁰ Tijdens ons verblijf op Sint-Helena zochten we hem thuis op, en startten ons interview met de vraag uit wat zijn takenpakket als diplomaat-conservator bestaat.¹¹

Michel Martineau: “Normaal gesproken staat een ereconsulaat ten dienste van de Franse gemeenschap. Maar Sint-Helena is *un cas à part*, aangezien je het aantal Fransen hier op twee vingers kunt tellen. Er zijn wel wat Fransen die hier als toerist naartoe komen. Maar het grootste deel van mijn tijd ben ik bezig met het beheer en het behoud van de drie *nationale domeinen*. Het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken vraagt mij dat ik deze plekken als museumdirecteur onderhoud. Meestal moet een museumdirecteur zich niet bezighouden met – ik zeg maar wat – het onderhoud van de muren, de verf, de ramen en noem maar op. Ik sta ook zelf in voor het bosbeheer aan de tombe. [...] Men wil dat de domeinen voortdurend toegankelijk zijn voor het publiek – dat is dus mijn prioriteit. Mijn droom is om mijn werk te kun-

■ Napoleon bracht net geen zes jaar door in Longwood House, een complex met een mooi aangelegde tuin. © Sylvie De Weze

Napoleon, van banneling tot trekpleister

Tekst: Sylvie De Weze

Ik zie hem staan op de voorplecht van de HMS Northumberland. Tien weken is hij op zee geweest en nu ziet hij een basalten vesting opdemen aan de horizon. Schijnbaar oninneembaar en in het midden van nergens. Wat ging er door het hoofd van Napoleon? Ik kan het u niet vertellen, maar ik kan wel mijn eigen verhaal doen. Vijf dagen lig ik groggy in de buik van de RMS St Helena, het schip dat me van Kaapstad naar Sint-Helena brengt. Wanneer ik mijn neus aan dek steek, maakt zeeziekte plaats voor opwinding. Een gevoel dat Bonaparte allicht slechts in negatieve zin kon delen. Nieuwsgierig was hij wel misschien, maar hij kan nooit reikhalzend uitgekeken hebben naar het hier voet aan wal zetten. Ik daarentegen ...

Wat bracht me op Sint-Helena? De concrete aanleiding is de komst van de luchthaven in 2016. Die maakt een eind aan vijf eeuwen isolement en zal een grote maatschappelijke impact hebben op het eiland en zijn bewoners. Met een beurs van het Fonds Pascal Decroos op zak trok ik op onderzoek, bevroeg en fotografeerde de *Saints*. Slechts zelden komt hij ter sprake, Napoleon. En dan alleen vergezeld van de vraag om het eiland niet tot zijn figuur te reduceren. Die vraag is niet onterecht, Napoleon en Sint-Helena zijn haast synoniemen, maar je kan er niet omheen dat de figuur straks wellicht een *unique selling proposition* wordt en de drie napoleonontische sites op het eiland drukbezochte trekpleisters. Ik start met een rondleiding in het Briars Pavilion, Napoleons initiële onderkomen bij de familie Balcombe gedurende twee maanden. Bij hen spendeerde hij zijn "gelukkigste tijd" op Sint-Helena. Hoe de dochter des huizes terugblijkt op haar tijd met Napoleon leest

u in *'To Befriend an Emperor: Betsy Balcombe's Memoirs of Napoleon on St Helena'*. De toegang tot het paviljoen kan bezwaarlijk pittoresk genoemd worden, al verleent de nabijgelegen *heart shaped waterfall* de site wel een idyllische achtergrond. Veel van het omringende land, inclusief de waterval, werd trouwens aangekocht door de Franse ereconsul-conservator. Dat deed hij om de wijde omgeving rond de Briars veilig te stellen. Het paviljoen werd getrouw gerestaureerd, maar is beperkt in oppervlakte. Verder naar Longwood!

In Longwood House bracht Napoleon net geen zes jaar in gevangenschap door en hij overleed er in 1821. Het is nu ingericht als museum, al is 'lieu de mémoire' allicht een betere omschrijving. Het complex is omgeven door een mooi aangelegde tuin waarin de verzonken tuinpaden die Napoleon aan het zicht van bewakende soldaten moesten onttrekken, niet ontbreken. Zelfs aan de *peepholes* in de groene luiken van Longwood, waarvan gezegd wordt dat Napoleon ze zelf uitkerfde, werd gedacht. Op die manier kon hij de bewakers bespioneren in plaats van andersom. Wat een dramatische, maar onherbergzame ligging, dat Longwood-plateau. Ook al had Napoleon misschien oog voor het eerste, het laatste bezegelde mee zijn lot. Het vochtige klimaat van Longwood was niet bevorderlijk voor zijn gezondheid en het uitzicht op ontzetting onbestaande. Op 5 mei woonde ik het *Moment de mémoire* bij aan het (lege) graf van Napoleon in Sane Valley. Ook wel Geranium Valley genoemd, maar best bekend als *Valley of the Tomb*. Het is een stille plek die baadt in overvloedig groen. De ceremonie is ingetogen: een gebed door Father Dale gevolgd door de *Last Post*,

de afgevaardigde van de gouverneur en andere genodigden leggen kransen neer, de leerlingen Frans van de Prince Andrew School zingen liederen en brengen een tekst. Michel Martineau vatte de betekenis van de herdenking als volgt samen: *"This place has to be appreciated for what it is or maybe I should say for what it is not – this is not a grave, nor a monument, but just a flat stone. With that said, on every ship thousands of people like us here today continue to walk half a mile to see nothing and this has been going on for two centuries. How can you possibly explain that? The reason is very simple and beautiful when you think about it – simply because this place has ended an amazing story of a man who was the starting point of our modern history. Like any good story or novel the first and last pages are the ones you will always remember. Napoleon used St Helena to compose the last chapter of his life."*

Tijd om afscheid te nemen van Sint-Helena. Mijn zelfgekozen afzondering – met mijn smartphone zes weken lang in de schuif – was alles behalve een straf. Ik heb een prachtig eiland leren kennen met een rijke geschiedenis die veel verder reikt dan Napoleon. Op weg naar de kade loop ik een laatste keer door Jamestown, 'hoofdstad' van 700 zielen. Ik blik nog een laatste keer naar de nietszeggende nieuwbouw op Main Street. Op deze plek bracht Napoleon zijn eerste nacht op Sint-Helena door, in het voormalige Porteous House. Zijn andere onderkomens, die kent u ondertussen. Uiteindelijk heeft ook Napoleon Sint-Helena verlaten, weliswaar niet meer bij leven en welzijn. U kan hem een pak dichterbij in Parijs gaan opzoeken, in de *Dôme des Invalides*. Wanneer u dat doet, groet hem dan voor mij.

nen combineren met primair onderzoek. Maar daarvoor heb ik onvoldoende tijd. De herdenking van de 200e verjaardag van Waterloo en de komst van Napoleon naar Sint-Helena vergen nog veel voorbereiding!¹² Zo is er het logboek van de Northumberland, het schip waarmee Napoleon naar hier is gereisd, en alle andere primaire bronnen. Als je de geschiedenis van Sint-Helena op een serieuze manier bestudeert,

dan zou je staan te kijken over het aantal stomiteiten die er geschreven zijn over deze plek. En ja, de literatuur over dit eiland is aanzienlijk, want iedereen wil graag over Sint-Helena schrijven. Het probleem is dat iedereen de hele tijd alles recycleert. Wil je iets lezen over Napoleon op Sint-Helena, dan heb je de keuze uit een enorm aanbod. (nadrukkelijk) Maar geen enkel van die werken is betrouwbaar! Allemaal zijn ze

partijdig, in die zin dat ze ofwel voor Napoleon zijn, of er-
tegen. Auteurs maken meestal gebruik van teksten en bron-
nenmateriaal, zonder de minste referentie. Je weet dus niet
waar het materiaal vandaan komt. Het wordt hels. En dat zou
ik dus erg graag willen rechtzetten. [...] Ik zou dus het *authen-
tiek*e verhaal willen schrijven van Napoleon op Sint-Helena.
Maar op voorwaarde dat we de volledige literatuur helemaal
terzijde schuiven, en we al het primaire bronnenmateriaal
hernemen: de logboeken, de administratie, enz. En we ver-
geten volledig alle interpretaties – onafhankelijk of ze nu
goed zijn of niet. Want door de interpretaties verzeil je in de
grootst mogelijk verwarring. Veelbetekenend is dat iemand
van de Fondation Napoléon een bibliografie heeft opgesteld
van al hetgeen er over dit onderwerp verschenen is. Dat heeft
zes maand gekost, met als resultaat een lijst van zo maar
eventjes vijftig pagina's!"¹³

**Opvallend aan uw werking is dat u als 'goed doel'
een groot deel van de nodige fondsen verzamelt.**
Michel Martineau: "Inderdaad. De voornaamste geldbron
van de grote aanpassingswerken op de drie napoleontische
sites is afkomstig van privépersonen. Hun schenkingen
komen via de Fondation Napoléon.¹⁴ Het klimaat hier is onze
grootste vijand. Het onderhoud van de gebouwen kost han-
denvol geld. Zo moet straks (begin 2015, RD) het dak van het
Briars Pavilion helemaal vervangen worden."

Wat is volgens u de betekenis van Napoleon vandaag?
Michel Martineau: "Welke Napoleon? Ik sta er altijd
ver-
steld van in hoeverre mensen hun eigen versie van Napoleon
creëren. In Zuid-Afrika bijvoorbeeld werd hij gerecupe-
reerd door de Boer-soldaten, als een anti-Brits symbool
van de strijd tegen de Engelsen ... Dat is de *Zuid-Afrikaanse*
Napoleon. Als je daarentegen naar Quebec gaat, is er daar
weer een andere benadering dan die in pakweg België of
Zwitserland. Iedereen heeft zijn eigen Napoleon. Je moet dus
weten over welke Napoleon je het wil hebben."

Om te beginnen: de Franse versie.

Michel Martineau: "Eh, neen, want de Fransen zijn erg
de-
deeld. Je hebt de fanatici, daarnaast de bewonderaars, tot en
met degenen die lijnrecht tegenover de fanatici staan, en die
vinden dat hij een dictator was, en hem ook als zodanig redu-
ceren. Iedereen maakt zijn eigen versie van Napoleon. Ik kan
je dus enkel spreken over die Napoleon zoals hij gezien wordt
op Sint-Helena. Dat is voor mij geen *intrusieve* Napoleon.
Qua marketing heeft hij alleszins geen bezit genomen van
het eiland. Wat een contrast met Waterloo! Daar is hij een
voorwerp geworden van de marketing, een *toeristisch product*!
Het beeld dat ik hier van Napoleon beheer, komt helemaal
niet overeen met het beeld dat iedereen maakt of heeft van
Napoleon, als een man die erg mediatick is, erg innemend.
Hier is hij *low profile*, wat sterk contrasteert met het gebrui-
kelijke beeld. Een Napoleon die erg ambitieus is, en grandeur
ademt. Hier hebben we het over het tegenovergestelde, een
minimalistische Napoleon, die sterk '*réduit*' is. Hier tonen we
de *verslagen* Napoleon. Voeg dat bij het imaginaire karakter
van een eiland dat echt bestaat, maar dat in de 21e eeuw nog
steeds ontoegankelijk – of toch zeer moeilijk bereikbaar – is
... Het kan dan ook niet verbazen dat deze plek intrigeert.
Het is duidelijk dat hij Sint-Helena gebruikt heeft voor zijn
eigen promotie. Hij kon immers heel goed de kracht van pr
inschatten en hoe publiciteit werkt; nog voor dat echt 'be-

■ Het complex van Longwood is nu ingericht als museum.
© Sylvie De Weze

■ In Longwood House zou Napoleon uiteindelijk sterven.
© Sylvie De Weze

■ De eerste verblijfplaats van Napoleon op het eiland was het Briars-
paviljoen van de familie Balcombe waar hij twee maanden verbleef
in afwachting van de oplevering van Longwood House.
© Sylvie De Weze

■ Tijdens het 'Moment de mémoire' bij het (lege) graf van Napoleon in de Valley of the Tomb, zingen de leerlingen Frans van de plaatselijke school liederen en brengen ze een tekst. © Sylvie De Weze

stond'. De manier waarop hij over zijn beeldvorming waakte, is uitzonderlijk. Napoleon heeft zich hier geconcentreerd op de vraag hoe hij het beeld van zichzelf als 'de martelaar op de rots' kon 'verkopen'. En dat werkt tot op vandaag ... Er is een woord waarvan ik erg veel hou, in de *Mémoires* van De Gaulle, die zich na zijn nederlaag bij het referendum in 1962 terugtrok uit het publieke leven, en zich afvroeg: "*Comment, pour un homme politique, sortir?*" Zonder daarbij in het belachelijke te vervallen of vergeten te worden. Bij het verlaten van het publieke leven heeft men doorgaans alles zelf in handen, in tegenstelling tot het moment waarop men aantreedt. Napoleon heeft dat schitterend gedaan. Stel je voor dat Napoleon, na zijn abdicatie, gestorven was in Philadelphia, als *gentleman-farmer*, steenrijk en omringd door mooie voorwerpen, als gezette burger ... Zijn imago had er vandaag helemaal anders uitgezien."

En welke betekenis heeft deze 'verslagen Napoleon' voor de lokale gemeenschap?

Michel Martineau: "Eerlijk? Geen enkele! Of toch: Napoleon is een beeld van Frankrijk en een venster op de wereld. Het mobiliseert mensen die de moeite doen om naar hier te reizen. Er is uiteraard het eilandaspect hier, de beslotenheid en het isolement. En er is op dat vlak een duidelijk generatieconflict, waarbij jongeren geïnteresseerder zijn in de buitenwereld. Er zijn mensen die zeer bezitterig staan tegenover hun eiland aan de ene kant, en aan de andere kant de jongeren, die graag willen dat zoveel mogelijk mensen Sint-Helena leren kennen. Tien jaar geleden bestond de *Service de Mémoire* die we op 5 mei houden – de sterfdag van Napoleon – nog

niet. Er was ook geen nood. Iedereen vroeg zich eigenlijk af wat ik hier deed. Het belang van Napoleon voor het beeld van Sint-Helena ontwikkelt zich parallel met de politiek van de lokale overheid. Die heeft gaandeweg beseft dat de economische toekomst van het eiland zich situeert in de sfeer van het toerisme. Bijgevolg is Napoleon *la carte à jouer*. Dus opeens besepte men dat, ondanks alles, het goed is dat het napoleontische erfgoed op dit eiland bewaard wordt."

Eeuwen geschiedenis en erfgoed tegenover zes jaar banoord

Naast de drie napoleontische sites is er erg weinig dat expliciet verwijst naar de tijd die Napoleon op het eiland doorbracht. In de kleine hoofdstad van het eiland – met zo'n 700 inwoners, op een totaal van 4.000 – zal de occasionele bezoeker vergeefs zoeken naar bijvoorbeeld een napoleontisch souvenir. De sociale tewerkstellingsplek *St. Helena's Active Participation in Enterprise* maakt weliswaar kleine Napoleonbustes in zeep. Maar die zijn enkel te koop in hun atelier, in het verre Sandy Bay, aan de zuidkant van het eiland. Er is 'Napoleon Street', een van de twee wegen die steil omhoog leiden op een van de valleiwanden waartussen de hoofdstad zich gewurmd heeft. Uit de vele informele gesprekken en ook interviews tijdens onze zes weken verblijf ter plaatse komt vooral een relatieve onverschilligheid naar voren ten opzichte van het napoleontische erfgoed. Dat werd scherp verwoord door Nick Thorpe, de eigenaar van een van de twee 'supermarkten' op Sint-Helena¹⁵, voorzitter van het

museum in Jamestown en een van de grootste voorvechters van het zorgzaam beheer en ontsluiten van het erfgoed van zijn eiland: “Toegegeven, de passage van Napoleon is belangrijk voor de geschiedenis van dit kleine, vergeten eiland. En die van Europa, vanzelfsprekend. Maar laat ons dit even in perspectief bekijken. Je hebt hier een ongemeen rijke geschiedenis, die van start ging met de ontdekking door de Portugezen. De strijd van de East India Company met de Nederlandse VOC, de *early settlers* en de manier waarop zij de grond verwierven, het verblijf van de krijgsgevangenen tijdens de *Boer War*, de import van slaven, uit alle hoeken en

kanten van het Britse imperium – wat je overigens nog goed kunt ‘aflezen’ uit de fysionomie van de *Saints* en wat je hoort in de fantastische taal die hier gesproken wordt.¹⁶ In dat opzicht is de opgraving van de begraafplaats van de bevrijde Afrikaanse slaven in Rupert’s Valley – werkelijk een unieke archeologische site, want ook uitstekend gedocumenteerd in onze archieven – in 2008 een gebeurtenis van wereldbelang. Een duistere pagina ook, in de geschiedenis van het menselijk lijden. Beperk Sint-Helena dus alstublieft niet tot die periode waarin de Fransman op het eiland verbleef! Dit eiland heeft véél meer te bieden dan dat.”¹⁷

Roel Daenen is stafmedewerker communicatie bij FARO. Sylvie De Weze is fotografe, redacteur en communicatieadviseur. Ze heeft een passie voor eilanden en houdt daarover een blog bij op www.ellyseyeland.com.

Deze bijdrage kwam tot stand met de steun van het Fonds Pascal Decroos.

1. Zie: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6151195z>
2. Zie www.fondspascaldecroos.org/categorie/tags/sylvie-weze. Meer uitleg over het opzet en de werkwijze van het Fonds Pascal Decroos vindt u op www.fondspascaldecroos.org/inhoud/page/doelstelling. De Wezes onderzoek ‘*Splendid isolation? Leven op een afgelegen eiland in de 21e eeuw*’ wou een beeld schetsen van hoe mensen leven op drie verafgelegen, erg moeilijk te bereiken eilanden, en waarom ze er blijven wonen, vertrekken of, in de omgekeerde beweging, net erheen komen. Over ons bezoek aan Sint-Helena verscheen in het septembernummer 2014 van *MO* een bijdrage, die u kunt downloaden via www.ellyseyeland.com/2014/schitterende-afzondering-artikel-in-mo-magazine. Dieter Deswarte, een in Londen gebaseerde Belgische filmmaker, maakte over dit thema ook een documentaire, waarvan de trailer te bekijken is op <https://vimeo.com/91608413>.
3. zie: www.tristandacunha.org.
4. Voor een korte, enigszins educatieve voorstelling van zaken, zie: www.youtube.com/watch?v=sdzU931Yws.
5. Zie voor een kort fotoverslag over het Elba van Napoleon: www.ellyseyeland.com/2014/elba-napoleons-getaways.
6. In deze korte bijdrage laten we zowel het (op 21 mei 2002 – dag op dag de 500e verjaardag van de ontdekking van het eiland door de Portugese zeevaarder João da Nova – geopende) Museum of St Helena (zie www.museumofsainthelena.org) als het eveneens in de hoofdstad Jamestown gevestigde archief buiten beschouwing.
7. Er bestaat een groot contrast tussen de eenvoud van Napoleons graf op Sint-Helena en de monumentaliteit van het praalgraf in de Dôme des Invalides in Parijs, waar hij sinds 1840-42 rust. Tot de exhumatie van Napoleon in 1840 werd het graf in de Tomb Valley dag en nacht bewaakt. Zie ook: www.musee-armec.fr/collections/les-espaces-du-musee/dome-des-invalides-tombeau-de-napoleon-ier.html.
8. Zie o.a. www.consulfrance-lecap.org/Domaines-de-Sainte-Helene, wat een goede vertrekbasis is voor elke digitale verkenningstocht van deze drie locaties. Een website die helemaal aan de (geschiedenis en de inhoud van de) Franse domeinen is gewijd: www.domfrance.helanta.sh.
9. Om kort te gaan: het was Napoleon III die in 1854 zowel Longwood House als het graf in de zgn. Valley of the Tomb aankocht, teneinde de nagedachtenis aan zijn roemrijke verwant te verzekeren. The Briars werd door de laatste eigenaar in 1959 aan de Franse staat geschonken. Zie S.N., *The Napoleonic Sites on St. Helena Island*, South Atlantic Editions, 2002, pp. 30-34. Beide huizen hebben nog het grootste deel van hun oorspronkelijk meubilair en decoratie.
10. Zie o.a. www.wnorton.com/college/english/nacl/romantic/topic_5/byronode.htm.
11. In het kader van ons onderzoek interviewden en portretteerden we in totaal 70 eilandbewoners, op Ascension en Sint-Helena. Onder hen zowel militairen, ambtsdragers als doodgewone burgers en jongeren. Een publicatie en tentoonstelling over deze onderneming zijn in voorbereiding.
12. Intussen, één jaar na het interview met de conservator-diplomaat, staat het herdenkingsprogramma wel al in de steigers, zie <http://sthelena-tourism.com/what-to-do/events/napoleonic-bi-centenary>. De voornaamste onderdelen zijn een re-enactment van een onderdeel van de Slag bij Waterloo, films, muziek uit de napolionische tijd en een bal. Pittig detail: in de promotiecampagne heeft Napoleon een lichtbruine huidskleur gekregen, zie o.a. A. GRAHAM, ‘An emperor is born. Full authentic costume for Sint-Helena Tourism’, in: *The Sentinel* (South Atlantic Media Services), Thursday 05 February 2015, p. 7 http://sams.sh/sentinel/Sentinel_150205.pdf.
13. Zie o.a. www.napoleon.org/fr/napoleonica/bibliotheque/index.asp.
14. Meer details hierover vindt u op www.napoleon.org/fr/fondation/devenir-partenaire/sainte-helene.asp.
15. zie: www.thorpes.sh.
16. Zie o.a. <http://sthelena-tourism.com/the-island/the-language> en <http://sainthelena-island.info/speaksaint.htm>.
17. A. Pearson, B. Jeffs, A. Witkin en H. MaxQuarrie, *Infernal traffic. Excavation of a Liberated African Graveyard in Rupert’s Valley, St Helena*, Council for British Archaeology Research Report 169, 2011. De Britse afschaffing van slavernij in 1807 betekende niet meteen het einde van de transatlantische handel in mensen. Tussen 1840 en 1872 onderschepten de patrouilleschepen van de Royal Navy die hun uitvalsbasis in Sint-Helena hadden, verschillende *slavers*. Een klein, verwaarloosd monument in het stadspark van Jamestown herinnert aan die periode. Zo’n 25.000 ‘bevrijde slaven’ kwamen zo op het eiland terecht, vooraleer ze terug naar Afrika gebracht werden. De plannen voor een (aangekondigd) bezoekers- en educatief centrum met archeologische vondsten uit dit onderzoek zijn omwille van het krimpende budget voorlopig opgeborgen. Zie ook: http://archaeologydataservice.ac.uk/archives/view/sthelena_cba_2011/index.cfm.

GROOT ONDERHOUD 2015

27.10.15 ♦ HET PAND, GENT

Dit jaar staat HET GROOT ONDERHOUD in het teken van ... de toekomst. En preciezer: het toekomstige cultureel-erfgoedbeleid voor Vlaanderen en Brussel. Er staan immers belangrijke en ingrijpende bestuurlijke veranderingen op stapel, die een impact zullen hebben op het hele cultureel-erfgoedveld. Bovendien staat de tijd ook niet stil: de maatschappij is volop in verandering en heeft voortdurend nieuwe verwachtingen voor het veld. Afspraak op DINSDAG 27 OKTOBER 2015 in Cultuur- en Congressentrum HET PAND in GENT!

WWW.HETGROOTONDERHOUD.BE

Het Groot Onderhoud is een organisatie van FARO, i.s.m. de Adviescommissie Cultureel Erfgoed en het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, met de steun van de Vlaamse overheid.

Samen sterk in erfgoedwerk

Private archieven in de regio Pajottenland Zennevallei

TEKST Katrien Weyns, Koen Demarsin en Annelien Noppe

De erfgoedsector vormt een lappendeken van vrijwilligers en professionelen, werkzaam in musea, archieven, lokale verenigingen .... Deze bonte mengeling zorgt voor veel samenwerkingsmogelijkheden, maar wel op voorwaarde dat partners elkaar kunnen vinden in een gemeenschappelijk doel en elkaar zo kunnen versterken. Dat bewijst het partnerschap dat ontsproot tussen Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei en Archiefbank Vlaanderen. De organisaties vonden elkaar bij de zoektocht naar cultureel (sport)erfgoed dat in de streek bewaard wordt en dat leverde nieuwe, inspirerende inzichten en trajecten op.

Aan de start: Vlaams erfgoed in kaart

Vlaanderen is rijk aan private archieven. Ze zijn te weinig gekend, vaak amper toegankelijk en blijven slecht ontsloten. Hieraan wou Archiefbank Vlaanderen iets veranderen. Sinds 2005 ontsluit zij deze archieven online via archiefbank.be. Waar kan ik een archiefbestand vinden over een bepaald thema, van een bepaalde organisatie of van een persoon? Met zulke vragen kan de onderzoeker bij Archiefbank terecht. De nadruk ligt hierbij op het ter beschikking stellen van informatie over collecties en archiefbestanden en niet zozeer op het ontsluiten van specifieke stukken uit het archief. In de databank kan een gebruiker thematische gidsen oproepen van archieven en collecties, die bewaard worden in professi-

■ *De erfgoedcel organiseerde oefenbezoeken voor de vrijwilligers om hen de nodige vaardigheden aan te leren. Op de foto: bezoek aan de Sint-Niklaaskerk in Drogenbos © Koen Demarsin*

onele bewaarinstellingen, maar ook in huiskamers en verenigingslokalen. Archiefbank is een eerste leidraad voor wie op zoek is naar informatie die niet te vinden is in overheidsarchieven. De doelstelling van het project overstijgt echter het beschikbaar stellen van informatie. Door private archieven op te sporen en ze te registreren, wil de organisatie bewaarders wijzen op de waarde van hun unieke stukken voor de gemeenschap en hen met raad en daad bijstaan om vernietiging te voorkomen.

De inhoudelijke scope van het project rond private archieven is breed. Ze raken immers alle aspecten van de samenleving: politiek, religie, cultuur, sociale bewegingen, economie, onderwijs ... en Archiefbank tracht deze diversiteit zowel op Vlaams, regionaal als lokaal niveau in beeld te krijgen. Dat gaat van het archief van een vakbond tot dat van de lokale tennisclub. Ook (documentaire) collecties - die vanuit archiefstandpunt artificiële verzamelingen zijn en dus geen archieven in strikte zin - worden opgenomen, omdat zij ook waardevolle informatie bevatten voor het reconstrueren van het verleden. In de databank worden per archief of collectie drie informatiefiches opgemaakt: over de bewaarplaats, over de archief- of collectievormer en over de inhoud van het archief of de collectie. De gegevens worden genoteerd volgens een vast internationaal erkend stramen, respectievelijk ISDIAH, ISAAR(CPF) en ISAD(G).¹ Dit biedt raadplegers de garantie op kwaliteitsvolle informatie en beheerders mogelijkheden voor hergebruik en uitwisseling van de data in de toekomst.

Professionele bewaarinstellingen en expertisecentra beschikken vaak reeds over deze gegevens met betrekking tot privécollecties uit hun themaveld of buurt. Zo worden al heel wat archieven en collecties snel teruggevonden. Bij het verzamelen van informatie werd Archiefbank gaandeweg geconfronteerd met haar eigen beperkingen. De kennis over de archieven die in situ (lokaal) bewaard zijn, bleef beperkt omdat deze niet eenvoudig te traceren en moeilijk toegankelijk zijn. De organisatie probeerde dit op te vangen door specifieke campagnes, bijvoorbeeld door een systematische bevraging rond sporterfgoed. Ook dit leverde weinig nieuwe informatie op. Archiefbank, zo werd duidelijk, staat als Vlaamse erfgoedorganisatie te ver van de lokale sportverenigingen om de nodige gegevens te verkrijgen.

Lokaal erfgoed in kaart

Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei zag het levenslicht in mei 2011. In de zestien gemeentes ten westen van Brussel die haar werkingsgebied omvatten, zijn heel wat lokale erfgoedorganisaties actief. Met gemiddeld vier organisaties per gemeente (musea, archieven, heemkringen, diverse erfgoedwerkingen) waren dit al gauw 74 echte erfgoedorganisaties. De uitdaging bestond er dus in om op een systematische wijze zowel de organisaties alsook hun collecties en archieven te leren kennen, zodat een adequaat netwerk en een doeltreffende ondersteunende werking uitgebouwd konden worden. Bovendien moest de opdracht haalbaar blijven voor de medewerkers van de erfgoedcel, zodat deze noodzakelijke omgevingsanalyse niet te veel in de weg zou staan van andere werkingsdoelstellingen.

“De inhoudelijke scope van private archieven is breed. Ze raken immers alle aspecten van de samenleving: politiek, religie, cultuur, sociale bewegingen, economie, onderwijs ... en Archiefbank tracht deze diversiteit zowel op Vlaams, regionaal als lokaal niveau in beeld te krijgen.

Daarom startte de erfgoedcel met een experimenteel traject waarbij met hulp van vrijwilligers een overzicht van de collecties en archieven werd opgesteld.² Dit traject bestond uit de opbouw van een databank, waarbij gegevens over de actor (organisatie, doelstelling, medewerkers, financiën), over de collecties en archieven (grootte, eigenaar, materialen, bijzondere stukken, bewaargegevens), en over de bestaande noden genoteerd werden op basis van het Cometa-model. Het resultaat was een doorzoekbare Access-databank met invul fiches voor bezoek ter plaatse.

Daarnaast werd een vrijwilligerswerking uitgebouwd die de organisaties in de regio zou bevragen. In het begin gebeurde dit vaak samen met de medewerkers van de erfgoedcel; vervolgens gingen de vrijwilligers alleen of met enkele collega's samen op pad voor de bevraging. Al snel werd een heel diverse groep van tien vrijwilligers gevonden (studenten, jonggepensioneerden, vrouwen en mannen) die zich aangesproken voelden door deze opdracht.

Laura Eskens (23 jaar, vrijwilliger bij Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei) getuigt: “Na een eerste gesprek en kennismaking met de erfgoedcel, was ik vooral enthousiast over het feit dat we zelf bij organisaties met erfgoedcollecties mochten langsgaan. Op heel veel van die plaatsen waar de geschiedenis van mijn eigen streek bewaard wordt, was ik nog nooit geweest. Dit vrijwilligerswerk gaf me de kans om dat allemaal te ontdekken. Vooral het feit dat we het ‘erfgoedveld’ zelf mochten betreden, sprak me aan.”

De erfgoedcel omkaderde de vrijwilligers met een intensieve begeleiding (oefenmoment in een museum ter plaatse, bespreken van de ingevulde fiches, gezamenlijke vergadering, begeleiding bij het plaatsbezoek en bij de invoer in de databank ...), zodat ze de nodige vaardigheden konden verwerven om deze opdracht uit te voeren.

“Het is echt leuk om met een paar andere vrijwilligers een organisatie beter te leren kennen”, aldus Laura Eskens. “In het begin was het niet eenvoudig, zo was bepaalde terminologie die in de vragen gebruikt wordt, compleet nieuw. Hoe meer je op pad gaat, hoe vlotter het ook elke keer loopt. Het leuke is ook dat je samen met de andere vrijwilligers kan werken, zo leer je heel veel bij van elkaar.”

Op twee jaar tijd slaagden de vrijwilligers erin om alle 74 erfgoedorganisaties te bezoeken, de gegevens te noteren in een Access-databank en samen met de erfgoedcel de conclusies in een eindrapport te gieten. Toch bleven de uitdagingen voor de vrijwilligerswerking groot:

- Tijdens het traject werden de databank en de formulieren vereenvoudigd, zodat de bevraging hanteerbaar bleef. ▶

■ De intensieve begeleiding van de vrijwilligers bestond onder andere uit vormingsmomenten over de invoer in de databank of de terminologie.
© Koen Demarsin

- De vrijwilligers slaagden in hun opzet en verwierven op korte tijd veel expertise, maar hun nood aan ondersteuning, begeleiding en coaching bleef groot.
- Gaandeweg werd het duidelijk dat ook externe expertise nodig was om de vrijwilligers goed te begeleiden en dit traject naar een hoger niveau te tillen.
- De gegevens werden inmiddels opgeslagen in een eigen databank van de erfgoedcel, maar waren daarmee (nog) niet toegankelijk voor andere geïnteresseerden.

Zowel bij de erfgoedcel als bij Archiefbank leefden er heel wat ambities, maar beide organisaties botsten tegelijkertijd op hun eigen grenzen. Dit veranderde toen Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei met Archiefbank Vlaanderen contact opnam om een eventuele samenwerking af te tasten. De raakvlakken waren snel gevonden: de erfgoedcel met haar omgevingsanalyse enerzijds en Archiefbank met haar startende lokale pilootproject rond sport anderzijds, waarbij ook hier vrijwilligers in hun eigen streek erfgoed in kaart zouden brengen.

De samenwerking kreeg daarna snel vorm op drie terreinen: de uitwisseling van gegevens, de afstemming van de databanken en de ondersteuning van de vrijwilligerswerking.

De uitwisseling van gegevens

De uitwisseling van gegevens stond als eerste gemeenschappelijk doel voorop. De gegevens die de erfgoedcel verzamelde, kwamen immers grotendeels overeen met de gegevens die in Archiefbank samengebracht worden. De resultaten in de interne databank van de erfgoedcel konden mits toestemming van de collectieverantwoordelijken via Archiefbank ontsloten worden. Om de gegevensuitwisseling op te zetten, werden de datasets vergeleken. Welke velden corresponderen met elkaar? Hoe zijn de velden ingevuld? Uit de analyse bleek dat de meeste velden voor opname in Archiefbank aanwezig

waren, al was het niet mogelijk om de informatie zonder meer over te nemen.³

Bij de erfgoedcel was de collectiebeschrijving opgedeeld per materiaaltipe (collectietype), wat bij Archiefbank niet het geval was. Daardoor moest informatie worden samengevoegd bij het invoeren in de databank van Archiefbank. Ook de relaties tussen collectiebeschrijving, bewaarplaats en archiefvormer waren niet steeds duidelijk. Bovendien zorgde de verzameling van gegevens via een lerende vrijwilligersploeg (en erfgoedcel) ervoor dat de aangeleverde informatie niet van meet af aan uniform en van voldoende kwaliteit was. Deze werkpunten waren een logisch gevolg van het verschil in doelstellingen bij de erfgoedcel – intern verzamelen van gegevens ten behoeve van ondersteuning – en bij Archiefbank Vlaanderen – verzamelen van informatie om ze breed ter beschikking te stellen. Dit stond een eerste testimport echter niet in de weg.

Afstemming van de databanken

Intussen was ook gebleken dat de Access-databank van de erfgoedcel geen afdoende oplossing meer bood voor de invoer van gegevens door verschillende vrijwilligers. Toen de erfgoedcel over de vorm van de nieuwe databank nadacht, overwoog zij om rechtstreeks in te voeren in Archiefbank. Maar al snel bleek dat dit evenmin wenselijk was, omdat Archiefbank geen oplossing bood voor alle informatie die de erfgoedcel verzamelt. Zo noteert de erfgoedcel ook heel wat gegevens over de noden van de organisatie en gegevens rond collectiebehoud en -beheer, die nergens geplaatst konden worden in Archiefbank. Archiefbank kreeg al vaker de vraag om velden toe te voegen aan haar metadatamodel. Hier werd nog niet op ingegaan omdat de wensen van partners te sterk verschillen. Ook de invoer van gegevens in twee aparte systemen, of de invoer van initiële gegevens in Archiefbank gevolgd door overdracht van gegevens en aanvulling in de interne databank, was te complex.

De keuze viel daarom op een nieuwe (online) versie van de databank van de erfgoedcel met een herziening van de veldstructuur. Ontbrekende gegevens voor Archiefbank, zoals de ontstaansdatum van een actor, werden toegevoegd in de databank van de erfgoedcel. Het nieuwe invoersysteem moet het werk voor de vrijwilligers vereenvoudigen (online beschikbaar, stabiel...). De volgende stap bestaat erin om de gegevens te importeren in Archiefbank.

De ondersteuning van de vrijwilligerswerking

Deze gezamenlijke oefening maakte het voor de erfgoedcel duidelijk dat zij door de gezamenlijke inzet van de expertise van de Archiefbankmedewerkers, van de eigen competenties en die van de vrijwilligers, de bevraging naar een hoger niveau kon tillen. Archiefbank ondersteunt inmiddels de vrijwilligers en de medewerkers door specifieke trainingen en workshops te geven (bijvoorbeeld over de interpretatie en definiëring van metadata, over het verschil tussen archief en collectie ...), door middel van feedback op de ingevulde fiches en door ondersteuning te bieden bij nieuw aan te boren thema's (bijvoorbeeld de bevraging van kerkfabrieken en parochies i.s.m. KADOC).

Intussen waagde Archiefbank Vlaanderen ook de sprong en startte een eigen proeftraject in het Pajottenland en de Zennevallei, waarbij een vrijwilliger in deze streek sportorganisaties bezoekt. Zijn opdracht is gelijkaardig als die van de andere vrijwillige registratoren, maar op een terrein waar de erfgoedcel voorheen nog niet actief was. Hij voert de informatie in de interne databank van de erfgoedcel in, waarna de gegevens geëxporteerd worden naar Archiefbank. be. Archiefbank Vlaanderen hangt zo haar karretje aan de bestaande werking van de erfgoedcel. Zo helpt de erfgoedcel met haar expertise en ervaring ook Archiefbank Vlaanderen vooruit.

De opbouw van een eigen vrijwilligerswerking is geen eenvoudige opdracht, zeker niet voor een complexe taak als deze. Wie meent dat vrijwilligersinzet een gemakkelijksoplossing voor een bepaalde acute nood is, heeft het mis, want de keuze voor een vrijwilligerswerking loont vooral op lange termijn en intensieve begeleiding blijft nodig. De erfgoedcel kon vanuit die ervaring Archiefbank helpen bij de opbouw van een eigen vrijwilligerswerking en doet dat nog. Enerzijds hielp ze in het zoeken naar procedures en ondersteuning. Anderzijds ondersteunt ze de archiefbankvrijwilliger door hem te betrekken bij eigen vormingen, bij contactmomenten met andere vrijwilligers en door hem toegang te verschaffen tot de databank en hem mee te coachen. Zo wordt de vrijwilliger deel van het groter geheel waarin hij werkt.

“*Wie meent dat vrijwilligersinzet een gemakkelijksoplossing voor een bepaalde acute nood is, heeft het mis, want de keuze voor een vrijwilligerswerking loont vooral op lange termijn en intensieve begeleiding blijft nodig.*”

Een andere moeilijkheid voor Archiefbank Vlaanderen bestond erin om toegang te verkrijgen tot het lokale veld. Een erfgoedcel heeft lokale wortels en meer lokale aanspreekpunten. Zo hielp de erfgoedcel bij het recruterende van de vrijwilliger en bij het leggen van de eerste lokale contacten, bij het bepalen van de prioriteiten en de richting. Het lokale erfgoedveld in de streek werd via het partnerschap voor Archiefbank aanschouwelijk en toegankelijk.

Balans aan het einde van deze rit

Het partnerschap doet wat het moet doen: het rendeert namelijk langs beide kanten en zorgt bij beide partners voor winst. Archiefbank Vlaanderen kan rekenen op de expertise van de erfgoedcel voor de werving, organisatie en de omkadering van haar vrijwilligerswerking, terwijl zij zich meer toelegt op kwaliteitscontrole van de aangeleverde data. De invoerprioriteiten en vragen die opduiken bij plaatsbezoeken in het sportveld worden in onderling overleg bepaald en opgelost. Zo worden lokale accenten niet over het hoofd gezien. Eens per jaar worden de vooruitgang en de toekomstperspectieven besproken samen met de vrijwilliger, terwijl de dagelijkse opvolging voornamelijk per e-mail of ter plaatse bij de erfgoedcel verloopt. Ervaring bij de erfgoedcel leert dat de aanpak naar vrijwilligers sterk gedifferentieerd moet worden. Een uniforme organisatie en aanpak, zoals Archiefbank die eerst voor ogen had, werkt niet. De verschillende profielen van de vrijwilligers vragen om een meer gepersonaliseerde begeleiding. Dit hoeft niet altijd meer werk te betekenen: sommige vrijwilligers versterken elkaar liefst bij een plaatsbezoek, anderen nemen liever zelf de touwtjes in handen en werken een plan van aanpak uit. De lokale verankering van de vrijwilliger bleek cruciaal. Deuren gaan sneller open doordat een enthousiaste vrijwilliger uit de regio contact opneemt en er gebruikgemaakt wordt van bestaande netwerken.

Voor de gegevensverzameling werd een evenwicht gezocht tussen een uniforme beschrijving volgens de regels van de kunst en de haalbaarheid. Vrijwilligers zijn geen experts, dus de lat kan niet te hoog gelegd worden. Het lokale veld dat geprospecteerd wordt, is niet het eenvoudigste. Sportverenigingen hebben zelf vaak weinig kennis over en feeling met erfgoed, waardoor je zelden mooi afgebakende archieven en collecties terugvindt. De uitdaging begint dus al bij het benoemen van het geheel. Eenvoudige richtlijnen kunnen de beslissingen van de vrijwilligers stroomlijnen, maar bieden geen garantie op de juiste interpretatie. Ook op het vlak van netwerkvorming werden stappen vooruit gezet. Voor expertise die Archiefbank zelf niet bezit, kon ze doorverwijzen naar andere partners. Er werd een traject gestart rond vorming van vrijwilligers in parochies en uitwisseling van gegevens in samenwerking met het aartsbisdom Mechelen-Brussel. Zo worden de parochies niet meermaals door verschillende organisaties bevraagd, maar wordt het werk verdeeld.

Dankzij de samenwerking is niet enkel de kennis verdiept, maar ze resulteerde ook in een betere kennis van lokale archieven en collecties die op termijn zichtbaar worden in Archiefbank. Zo werden in de regio Pajottenland Zennevallei intussen 182 collecties en archieven bezocht, waaronder 32 ►

■ De intensieve begeleiding van de vrijwilligers bestond onder andere uit vormingsmomenten over de invoer in de databank of de terminologie.
© Koen Demarsin

gemeente- en OCMW-archieven, 70 erfgoedorganisaties (heemkringen, musea, erfgoedverenigingen ...), 45 sportverenigingen en 35 kerkfabrieken en parochies.

En nu naar de volgende col ...

Ondanks het positieve eindresultaat zijn we ook een aantal keer gevallen onderweg. Daarom zijn volgende aandachtspunten erg belangrijk om het parcours samen verder uit te rijden:

- Luister goed en echt naar je partner en vertrek niet zomaar vanuit de evidentie van je eigen doelstellingen. De doelstellingen van de partners kunnen best aan het begin van het traject goed uitgeklaard worden. Wat wil je bereiken? Waar kan een partnerschap een meerwaarde betekenen? De dynamiek kan ertoe leiden dat je jezelf verliest in de plannen van de partner of dat de ambities van je partner niet haalbaar zijn voor je eigen organisatie. Kun je bijvoorbeeld de nodige tijd uittrekken voor de begeleiding van de vrijwilligers? Lijn daarom goed af wat mogelijk is en wat niet. Een duidelijke afbakening van taken en inbreng zorgt ook voor een vlottere samenwerking.
- Wie aan de slag wil met vrijwilligers voor het in kaart brengen van erfgoed kan niet zomaar van volledigheid uitgaan. Een minimum aan kwaliteit moet wel na te streven zijn. Zorg er bijvoorbeeld voor dat je kwaliteitsvolle basisinformatie noteert die je eenvoudig kunt uitwisselen en hergebruiken (namen, data, hoeveelheid, relaties met andere gegevenssets). Probeer het aantal bijkomende gegevens te beperken zodat de vrijwilligers niet verdwalen in de massa aan informatie. Een teveel aan velden hindert een degelijke bevraging. Gebruik steeds een vast gegevensstramien – best gebaseerd op een internationaal erkende standaard voor de beschrijving van erfgoed – en ondersteun de vrijwilligers met modelantwoorden, voldoende feedback en vorming. Vrijwilligers zijn in staat en gemotiveerd om een dergelijke complexe oefening tot

een goed einde te brengen, maar een goede coaching en omkadering is onontbeerlijk. Kun je daar niet in investeren, dan is de uitbouw van een vrijwilligerswerking meer een last dan een verrijking.

- Het bezoeken van erfgoedbewaarders is één aspect, maar dat is maar een begin. Zowel bij bezochte organisaties als bij de eigen vrijwilligers rijst de vraag naar het vervolg. Vrijwilligers krijgen vragen en willen ondersteunende antwoorden kunnen bieden. Door organisaties aan te spreken op hun erfgoed, geef je hen een platform om vragen te stellen en behoeftes te uiten. Kennis over de plaats en toestand van een collectie of archief is dus geen doel op zich, maar wordt een eerste stap in een langer proces. Daarom moet je met vrijwilligers een perspectief uitwerken: wat doen we na deze bevraging? Hoe gaan we in op de vragen van deze doelgroep en welke ondersteunende actie ondernemen we? Het is daarom van uiterst groot belang om de opdrachten overzichtelijk, haalbaar en begrensd te houden.

Met deze bemerkingen in het achterhoofd worden de volgende stappen gezet. In 2015 koppelen we de gegevens uit de databanken. De erfgoedcel verdiept haar eigen vrijwilligerswerking met een ondersteunende actie naar kerkfabrieken, uitgewerkt door de vrijwilligers in samenwerking met KADOC. Archiefbank Vlaanderen breidt haar vrijwilligerswerking uit naar andere regio's en op termijn naar andere thema's. Zo werken beide partners samen om het erfgoed niet enkel op te sporen en te ontsluiten, maar ook om het effectief te helpen behouden en bewaren.

Katrien Weyns is archiefconsulent bij Archiefbank Vlaanderen; Koen Demarsin en Annelien Noppe werken als coördinator en erfgoedcoördinator ondersteuning bij de Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei.

1. Informatie over deze standaarden is terug te vinden op www.archiefbank.be.
2. Dit traject werd vormgegeven in samenwerking met erfgoedconsulente Iris Steen.
3. De erfgoedcel maakt gebruik van het Cometa-model. Het model is gebaseerd op verschillende internationale standaarden, zoals ISAD(G), maar is zelf geen erkende standaard.

IS

**Communicating the
Museum Conference**

People. Culture. Ideas.

TAN

BU

AÇENDA

9-12 September 2015

To register, visit communicatingthemuseum.com

DÖSİMM
DESIGN ORGANIZATION

TÜRSAB MOZE
GİRİŞİMLERİ

BKG
www.bkg.com.tr

EVENT PARTNER

INTERNATIONAL
DESIGN
COMMUNICATION
AWARDS

www.idca-awards.com

Op de bres voor erfgoed

Lokale erfgoedraden in Vlaanderen

TEKST Gregory Vercauteren en Nele Provoost

Over burgerparticipatie is al veel gezegd en geschreven. In de luwte van mediagenieke participatievormen zoals de 'G1000' en de plannen van minister Gatz voor een 'burgerkabinet' opereren al vele jaren de klassieke gemeentelijke adviesraden. De cultuur-, jeugd-, sport- en ouderenadviesraden zijn inmiddels uitvoerig bestudeerd.² Erfgoedraden daarentegen zijn nog nauwelijks onderzocht. Daarom stuurden FARO en Heemkunde Vlaanderen in het najaar van 2014 een korte enquête de wereld in om meer zicht te krijgen op deze erfgoedraden. Uiteindelijk ontvingen we zo'n 52 reacties. Vervolgens voerden we gesprekken met enkele sterkhouders uit lokale erfgoedraden.³

In dit artikel stellen we de eerste resultaten van deze bevraging aan u voor. Daarbij pretenderen we niet om een volledig beeld te geven van alle erfgoedraden en hun activiteiten in Vlaanderen. Als de enquête ons iets leert, dan is het wel hoe moeilijk het is om vat te krijgen op de werking en het statuut van al die organen. Naast officiële (erfgoed)adviesorganen opereren op lokaal niveau ook talloze werkgroepen, commissies, verenigingen en andere overlegplatformen die deze adviezen mee voorbereiden of aansturen.

Erfgoedraden versus informele adviesverleners

Voor dit artikel definiëren we een erfgoedraad als een orgaan dat het gemeentebestuur formele adviezen geeft over erfgoed of deze adviezen voorbereidt. Belangrijk daarbij is dat deze raden voor die rol gemandateerd zijn door de lokale overheid. Met deze, nog erg ruime, omschrijving bakenen we erfgoedraden af van de talrijke werkgroepen of verenigingen die eerder informeel advies geven aan hun gemeentebestuur. Vele heemkringen krijgen bijvoorbeeld de vraag om adviezen te leveren over straatnamen. Het belang van deze (bijkomende) adviesrol van de verenigingen staat buiten kijf, maar komt in deze bijdrage dus niet verder aan bod. Hier focussen we op de adviesorganen, al zal verder blijken dat de meeste van deze organen er nog andere opdrachten en doelstellingen op na houden.

De aanleiding tot het onderzoek (en dit artikel) is ons geloof in het enorme potentieel van dergelijke erfgoedraden. FARO en Heemkunde Vlaanderen zijn ervan overtuigd dat ze een belangrijke schakel kunnen vormen in de totstandkoming van een breed gedragen lokaal erfgoedbeleid. We geloven ook dat er nog een heel aantal kansen en uitdagingen zijn waarop deze erfgoedraden kunnen (en moeten!) inspelen. Daarbij denken we in de eerste plaats aan een aantal belangrijke verschuivingen binnen het lokaal (cultuur)beleid.

Veranderende lokale contexten: over burgemeesters en bibliotheken

In maart 2015 publiceerde Bart Somers in *De Morgen* een opiniestuk onder de veelzeggende titel "Lokale besturen zijn hét beleidsniveau van morgen".⁴ Deze kop vat samen wat er

■ Vele erfgoedraden zetten ook zelf projecten en acties op touw waaronder publieksgerichte activiteiten rond de Eerste Wereldoorlog.
© Flickr – Creative Commons

vandaag leeft bij vele burgemeesters, schepenen en gemeenteraadsleden. Sinds enkele jaren is er de krachtige tendens om aan steden en gemeenten bijkomende bevoegdheden en taken te geven. Tegelijk vragen deze lokale besturen meer vrijheid om deze bevoegdheden te kunnen uitoefenen. Ze willen met andere woorden minder gebonden zijn aan regels en verplichtingen vanuit de Vlaamse overheid. In deze complexe discussie zijn 'planlastenvermindering' en 'decentralisatie' kernbegrippen.

Ook voor hun cultuurbeleid krijgen steden en gemeenten meer vrijheid. Dit voorjaar brak er nog een mediastorm los, toen bleek dat gemeentebesturen vanaf 2016 niet meer verplicht zullen zijn om een openbare bibliotheek in te richten. Bibliotheken zijn dan nog zichtbare en goed gekende gemeentelijke instellingen, die niet zomaar van de ene dag op de andere zullen verdwijnen. Kleinere, minder zichtbare of nog erg jonge cultuurwerkingen staan wellicht veel meer onder druk. Voor erfgoed denken we dan aan immaterieel cultureel erfgoed, depotwerking of de ondersteuning van vrijwilligersinitiatieven.

Die toenemende beleidsvrijheid van de gemeentebesturen roept krachtige en vaak ook erg emotionele reacties op. Over de toekomst van de bibliotheken had elke gezaghebbende krant wel een mening. Guy Tegenbos, commentator bij *De Standaard*, legde misschien nog de meeste pragmatiek aan de dag en gaf de bibliotheken een goede raad mee: "Het heil komt niet meer van boven. In plaats van de Vlaamse overheid onder druk te zetten, moeten ze hun pijlen leren richten op de 308 lokale overheden".⁵ Lokale erfgoedwerkers kunnen dit advies ook ter harte nemen. Ook zij moeten op zoek gaan naar nieuwe partnerschappen met hun lokaal bestuur en zelf een plaats opeisen in het gewijzigde lokale cultuurbeleid. Dit

is moeilijk, want zo iets vraagt een stevige dosis assertiviteit, beleidsmatig inzicht en energie.

Erfgoedraden kunnen in deze context een belangrijke rol vervullen. Zij kunnen een brugfunctie vervullen tussen het lokale erfgoedveld en het beleid, besognes en verwachtingen van het lokale erfgoedveld ophijsten en hierover constructief in dialoog treden met hun gemeentebestuur. Een aantal erfgoedraden vervullen deze rol al met verve. Andere erfgoedraden botsen op een aantal stevige drempels, zoals verder nog zal blijken. ▶

Een bibliotheek in elke gemeente

www.blijfvanmijnbib.be

■ Dit voorjaar brak er nog een mediastorm los, toen bleek dat gemeentebesturen vanaf 2016 niet meer verplicht zullen zijn om een openbare bibliotheek in te richten. © VVBAD

■ De keuze voor een nieuwe straatnaam is een bevoegdheid van het gemeentebestuur. Meestal laat het zich daarbij adviseren. Waar er een erfgoedraad of een 'deelraad erfgoed' is, gebeurt dit vrijwel altijd langs dit kanaal. © FARO

In alle maten en kleuren

Lang niet elke gemeente heeft vandaag een erfgoedraad. Gemeentebesturen hoeven zo'n specifieke raad voor erfgoed dan ook niet op te richten. Wel verplicht de Cultuurpactwet hen om alle "gebruikers en filosofische strekkingen" te betrekken bij de voorbereiding en de uitvoering van het beleid. Voor het lokaal cultuurbeleid betekent dit concreet dat zij een adviesorgaan moeten installeren dat zich uitspreekt over "culturele materies".⁶ In de meeste gemeenten neemt dit adviesorgaan de vorm aan van een traditionele cultuurraad. Die kan bestaan uit één grote, gemeentelijke raad met adviserende bevoegdheid. Een andere mogelijkheid is dat de cultuurraad is opgesplitst in aparte deelraden die een adviesfunctie hebben over een afgelijnd deel van het culturele veld.

Welke plaats neemt erfgoed in dit verhaal in? In de praktijk blijken er heel grote verschillen te zijn in de manier waarop vanuit de adviesraden op erfgoed wordt ingezet. Al naargelang de zichtbaarheid en autonomie onderscheiden we vier mogelijke werkvormen.

1. Vanuit de cultuurraad

De overgrote meerderheid van de gemeenten werkt met één

“Erfgoedraden kunnen een brugfunctie vervullen tussen het lokale erfgoedveld en het beleid, besognes en verwachtingen van het lokale erfgoedveld oplijsten en hierover constructief in dialoog treden met hun gemeentebestuur.

globale cultuurraad die zich adviserend uitspreekt over het socioculturele leven in de breedste betekenis van het woord. Of zo'n cultuurraad ook inzet op erfgoed, hangt dan af van veel factoren. Denk aan de dynamiek van het lokale erfgoedveld én aan het gemeentelijk erfgoedbeleid, maar zeker ook de persoonlijke interesse(s) van de voorzitter of de raadsleden van zo'n cultuurraad.

2. Een werkgroep in de schoot van de cultuurraad

Sommige cultuurraden werken met informele werkgroepen om adviezen voor te bereiden. Na verloop van tijd kunnen deze werkgroepen een eerder gestructureerd en meer formeel karakter krijgen. Zo kent de cultuurraad van Wevelgem een erfgoedcommissie. Deze werkgroep, die op vaste tijdstippen samenkomt, werkt voorstellen van adviezen uit, die vervolgens aan de cultuurraad worden voorgelegd. Het is ook de cultuurraad die het formele advies doorstuurt naar het gemeentebestuur.

3. Een deelraad erfgoed in de schoot van de cultuurraad

De cultuurraad kan besluiten om zijn werking te organiseren via aparte, sectorale deelraden. In 2010 bleek 22 procent van de cultuurraden in Vlaanderen zo'n deelraad te hebben.⁷ Waar de cultuurraad werkt met verschillende deelraden, is er heel vaak ook een aparte deelraad erfgoed.

De meeste deelraden leveren voorbereidend werk: zij bereiden adviezen voor die nog formeel moeten worden bekrachtigd door de overkoepelende cultuurraad. Toch blijken zij meestal over een grote autonomie en een uitgebreid takenpakket te beschikken. Hierin ligt misschien wel het grootste verschil tussen een werkgroep en een deelraad. Bij een werkgroep ligt het zwaartepunt van de werking doorgaans bij de cultuurraad. Waar er deelraden zijn, fungeert de cultuurraad eerder als koepel. Zo bestaat in Leuven de cultuurraad uit vijf deelraden. Elk van deze raden is nagenoeg autonoom bevoegd voor het eigen themaveld. Er zijn nog slechts twee formele zaken die de cultuurraad als geheel behartigt. Enerzijds levert hij input voor het stedelijke beleidsplan. Anderzijds deelt hij nieuwe leden van de cultuurraad in bij een van de deelraden.

4. Een autonome erfgoedraad

In Vlaanderen bestaan er een tiental erfgoedraden, die volledig onafhankelijk fungeren van de cultuurraad. Zo'n erfgoedraad heeft een eigen voorzitter, eigen statuten en ontplooit een volledige eigen werking. Deze erfgoedraden komen we bijvoorbeeld tegen in Bierbeek, Kontich, Ninove, Oostkamp, Riemst en Sint-Katelijne-Waver.

Deze erfgoedraden houden er allemaal een heel eigen ontstaansgeschiedenis op na. Meest logisch is dat zo'n erfgoedraad groeit uit een werkgroep of deelraad van de cultuurraad. Zo ging het bijvoorbeeld in Bierbeek. Soms is die voorgeschiedenis er niet en ligt het lokale bestuur aan de grondslag van zo'n erfgoedraad. In Kontich bijvoorbeeld heeft de schepen bevoegd voor erfgoed, geïnspireerd door het voorbeeld uit Bierbeek, in 2013 het initiatief genomen om een aparte raad op te richten. Elders vindt net de omgekeerde beweging plaats en groeit de erfgoedraad uit het lokale verenigingsleven. In Riemst bijvoorbeeld ontwikkelde het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (GOGRI), naast zijn erfgoedwerking, gaandeweg een adviesrol over erfgoed.

Na verloop van tijd heeft het gemeentebestuur GOGRI ook formeel erkend in deze rol.

Een erfgoedraad als utopie of ideaal?

Uit ons onderzoek blijkt dat een onafhankelijke erfgoedraad enkele krachtige voordelen kan bieden. In heel wat gemeentes zijn de cultuurraden aan kritiek onderhevig: ze krijgen het verwijt dat ze zijn ingeslapen of dat de leden ervan enkel de belangen van hun vereniging behartigen. Een aanleiding tot de oprichting van een aparte en onafhankelijke erfgoedraad is vaak de behoefte om de adviserende opdracht anders, flexibeler en beter in te vullen. Of, zoals in Bierbeek het geval was, kan een erfgoedraad worden opgericht om korter op de bal te kunnen spelen. We laten Werner Wouters, voorzitter van de erfgoedraad in Bierbeek, aan het woord: "In 2004 was er een werkgroep erfgoed die in de schoot van de cultuurraad adviezen voorbereidde. Die kwam ad hoc samen, telkens als de cultuurraad advies moest geven over erfgoed. Deze werkgroep kende een heel sterke dynamiek en kwam zelfs meer samen dan de cultuurraad. Na verloop van tijd werd het daarom ook lastig om te wachten op een bijeenkomst van de cultuurraad, om de adviezen te laten bekrachtigen. Zo hebben we besloten tot de oprichting van de onafhankelijk erfgoedraad."

Een risico van zo'n volledig onafhankelijke erfgoedraad is dat ze een ivorentorenmentaliteit ontwikkelt. Hoewel vele cultuurraden aan kritiek onderhevig zijn, blijven zij nog steeds hét erkende adviesorgaan voor culturele aangelegenheden. Een advies van de cultuurraad is dan ook geen vrijblijvende

mening, maar beleidsinput vanwege een groep burgers, organisaties en experts die hiertoe gemachtigd zijn door de gemeenteraad.

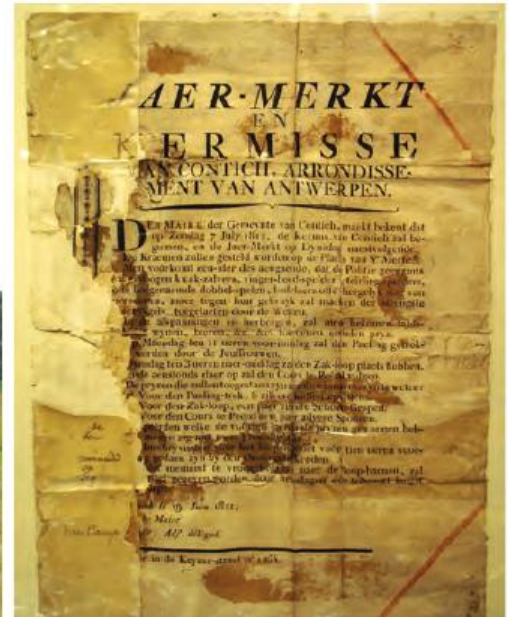
Kortom: wie het gemeentebestuur systematisch wil adviseren, moet in die hoedanigheid erkend worden door de gemeenteraad. Paul Catteeuw, voorzitter van de erfgoedraad in Kontich, getuigt: "Onze erfgoedraad is er niet zonder politieke slag of stoot gekomen. Toen we pas begonnen, stelde de gemeenteraad zich daar toch wel enkele vragen bij. Wat is het doel en het statuut van deze raad? Samen met de schepen bevoegd voor erfgoed hebben we dan aan statuten gewerkt en die laten goedkeuren door het schepencollege en de gemeenteraad. Zo kregen wij een duidelijk mandaat van het gemeentebestuur en weet ook de gemeenteraad wat ze van de erfgoedraad precies kan verwachten."

Een ander aandachtspunt van zo'n onafhankelijke erfgoedraad is de verhouding met de cultuurraad en, bij uitbreiding, het brede lokale cultuurbeleid. Binnen de gemeentebesturen is er momenteel een sterke tendens om meer integraal te werken. Dit wil zeggen dat in het gemeentelijk beleid de schotten tussen de sectoren en gemeentelijke diensten verdwijnen en dat er bijvoorbeeld vanuit het lokaal cultuurbeleid meer bruggetjes worden gelegd naar sport, jeugd, onderwijs, toerisme, welzijn ... De oprichting van een volledige autonome erfgoedraad lijkt wat haaks te staan op deze evolutie. De uitdaging voor erfgoedraden bestaat er bijgevolg in om voldoende breed te denken en zelf de samenwerking op te zoeken met de andere adviesraden, de cultuurraad voorop. In de praktijk blijkt dat zo'n samenwerking allesbehalve vanzelfsprekend is. De meeste adviesraden hebben de handen

■ Heel wat erfgoedraden focussen sterk op het onroerend erfgoed en minder op het roerend en het immateriële erfgoed, terwijl de kansen en uitdagingen er voor het rapen liggen. © Photocapy – Creative Commons

■ Opvallend is dat immaterieel cultureel erfgoed vaak nog ongekend terrein is voor vele erfgoedraden. De paardenkoersen in Kontich zijn een voorbeeld van ICE waarover de erfgoedraad advies uitbracht. © Gemeente Kontich

vol met de dagelijkse, interne werking zodat samenwerking met externe raden vaak iets is dat erbij komt. Misschien ligt er ook hier meer heil in het onderhouden en cultiveren van persoonlijke relaties tussen de sterkhouders van de adviesraden. In Bierbeek bijvoorbeeld is de ondervoorzitter van de cultuurraad ook lid van de erfgoedraad; in Sint-Katelijne-Waver is de cultuurfunctionaris secretaris van zowel de cultuurraad als de erfgoedraad.

De adviesfunctie doorgelicht

De belangrijkste opdracht van de erfgoedraad (zoals wij die in deze bijdrage definiëren) is uiteraard de adviesfunctie. In principe staat het erfgoedraden vrij om advies uit te brengen over alle aspecten van het erfgoedbeleid. In de statuten van enkele erfgoedraden staat ook uitdrukkelijk uitgeschreven over welke zaken de gemeente advies moet inwinnen. Waar dit zo is, gaat het meestal om vergunningaanvragen voor bouwwerken die een monumentaal karakter hebben of op de Inventaris Onroerend Erfgoed staan. Dit zijn belangrijke dossiers met een grote impact op het uitzicht, de leef- en de woonkwaliteit van een gemeente. “Zonder onze erfgoedraad waren ongetwijfeld al heel wat waardevolle gebouwen gesloopt. Sommige bouwaanvragen hebben we echt ten goede kunnen wijzigen”, aldus Eddy Van Leuven van de erfgoedraad van Sint-Katelijne-Waver.

Als we kijken naar de inhoud van de adviezen, dan komen drie grote lijnen naar voren:

- Vrijwel alle erfgoedraden zetten in op onroerend erfgoed. Sommige raden hanteren dit zelfs als een exclusieve focus. In De Pinte bijvoorbeeld werkt de erfgoedraad enkel rond onroerend erfgoed; het cultureel erfgoed behoort tot het domein van de cultuurraad.
- De meeste erfgoedraden ontplooiën gaandeweg ook een werking rond cultureel erfgoed. Klassieke voorbeelden zijn de adviezen over huisvesting en bewaartoestand van roe-

rend erfgoed. Een erfgoedraad kan er bij het gemeentebestuur op aandringen om bijvoorbeeld werk te maken van een toegankelijk gemeentearchief of om huisvestingsproblemen van de heemkring aan te pakken. Opvallend is dat erfgoedraden voor cultureel erfgoed door de band veel minder systematisch adviezen uitbrengen dan voor onroerend erfgoed. Zeker immaterieel cultureel erfgoed is nog onbekend terrein voor vele erfgoedraden.

- Een derde courante werkingslijn is de straatnaamgeving. De keuze voor een nieuwe straatnaam is een bevoegdheid van het gemeentebestuur. Het is de gewoonte dat het zich daarbij laat adviseren. Meestal gebeurt dit door de cultuurraad of rechtstreeks door de heemkundige kring. Waar er een erfgoedraad of een ‘deelraad erfgoed’ is, gebeurt dit vrijwel altijd langs dit kanaal.

Hoe kunnen we deze adviesfunctie evalueren? In 2005 liet Cultuur Lokaal (voorloper van LOCUS. Steunpunt voor lokaal cultuurbeleid) een onderzoek uitvoeren naar de cultuurraden. Daaruit bleek dat vele cultuurraden ondermaats presteren in hun adviesfunctie: de cultuurraden nemen te weinig initiatief om zelf advies uit te brengen, de adviezen zijn vaak slecht onderbouwd, nodigen niet uit tot dialoog met een gemeentebestuur of worden slechts in beperkte club opgesteld en zijn niet altijd breed gedragen.⁸ Dit onderzoek is al zo’n tien jaar oud, maar ook vandaag horen we nog geregeld dat vele adviesraden worstelen met hun adviesfunctie.⁹

Ons eigen onderzoek naar de erfgoedraden was te beperkt om gefundeerde uitspraken te doen over de kwaliteit van de uitgebrachte adviezen. We kunnen er wel van uitgaan dat de conclusies van het onderzoek van LOCUS ook opgaan voor een aantal erfgoedraden. Het is ook geen sinecure om grote thema’s proactief op te pikken, daar een grondig advies over uit te brengen en dit op de juiste manier (en het juiste moment) over te dragen aan het gemeentebestuur.

Ook het gemeentebestuur draagt een verantwoordelijkheid bij een goedwerkende adviesraad. Het staat zo’n bestuur

uiteraard vrij om te kiezen wat het met deze adviezen doet. Zoiets heet dan het primaat van de politiek. Problematisch wordt het als het bestuur keer op keer deze adviezen naast zich neerlegt. In Nevele bijvoorbeeld gaf de gemeentelijke erfgoedraad er in 2013, na vijf jaar werking, de brui aan. De raad was “het grondig beu dat het schepencollege keer op keer zijn adviezen naast zich neerlegt en voor waardevolle gebouwen toch een sloopvergunning toekent”.¹⁰ Zulke zware confrontaties zijn gelukkig uitzonderlijk, maar tonen wel dat de samenwerking met het lokale bestuur niet altijd van een leien dakje loopt (of evident is).

Het kan ook anders. De ondervraagde voorzitters en secretaris van de erfgoedraden van Bierbeek, Kontich, Riemst en Sint-Katelijne-Waver gaven heel duidelijk aan dat de relatie met het gemeentebestuur optimaal verloopt. De adviezen worden bijna altijd gevolgd. Als dit niet gebeurt, volgt er altijd een motivatie. Per slot van rekening heeft een schepen van Erfgoed of Cultuur ook belang bij een goedwerkende en dynamische adviesraad. Hij/zij kan een gefundeerd advies immers gebruiken om beter zijn mannetje te staan in het schepencollege.

Bijkomende rollen en engagementen

Zoals in het begin van het artikel aangegeven, stellen we in dit artikel de adviesrol centraal bij de erfgoedraden die we bespreken. De meeste erfgoedraden houden er daarnaast nog een andere werking op na. Zo zetten vele erfgoedraden nog zelf projecten en acties op touw. Voorop staan de (coördinatie of organisatie) van Erfgoeddag en Open Monumentendag, publieksgerichte activiteiten rond de Eerste Wereldoorlog en de ontsluiting van onroerend erfgoed (via infoborden of erfgoedwandelingen) en de uitgave van publicaties. Daarnaast ontplooiën sommige erfgoedraden nog een werking achter de schermen. Het gaat dan vaak om langlopende inventarisatieprojecten van bijvoorbeeld funerair erfgoed of archivaal collecties.

Op deze manier kan de werking van een erfgoedraad veel weghebben van die van een heemkundige kring. In Kontich bijvoorbeeld is er één heemkundige kring en zitten meerdere leden van deze kring ook in de erfgoedraad. Paul Catteeuw getuigt: “Als je kijkt naar onze werkgroep rond de Eerste Wereldoorlog, dan zie je dat die vooral wordt bevolkt door leden van de heemkundige kring. We moeten erover waken dat de werking van de erfgoedraad niet te veel samenvalt met die van de heemkundige kring.” Ook in Wevelgem is doorheen de jaren een taakverdeling ontstaan tussen de heemkundige kringen en de erfgoedcommissie en worden steeds goede afspraken gemaakt over wie wat doet. Dit blijkt absoluut noodzakelijk.

Kansen en uitdagingen voor het lokale erfgoedbeleid

Om terug te keren naar het begin van dit artikel: FARO en Heemkunde Vlaanderen zijn ervan overtuigd dat erfgoedraden een belangrijke schakel kunnen vormen om te komen tot een breed gedragen lokaal erfgoedbeleid. Om deze rol ten volle te kunnen spelen, moeten er globaal gezien toch twee

“ Het versterken van de advieswerking blijkt voor vele erfgoedraden een aandachtspunt. Het formuleren van een sterk advies vraagt toch een minimaal inzicht in de manier waarop een lokaal bestuur werkt. Ook voor erfgoedraden zal het erop aankomen om minstens mee te zijn met de grote lijnen van de BBC.

grote drempels worden weggewerkt. Het versterken van de advieswerking blijkt voor vele erfgoedraden een aandachtspunt. Het formuleren van een sterk advies is geen sinecure en vraagt bovendien toch een minimaal inzicht in de manier waarop een lokaal bestuur werkt. Ook voor erfgoedraden zal het erop aankomen om minstens mee te zijn met de grote lijnen van de BBC, de verschuivingen binnen het lokaal cultuurbeleid en alles wat er nog allemaal op de lokale besturen afkomt.

Een tweede aandachtspunt is dat erfgoedraden voldoende ‘erfgoedbreed’ moeten denken. Heel wat erfgoedraden focussen sterk op het onroerend erfgoed en minder op het roerend en het immateriële erfgoed – terwijl de kansen en uitdagingen hier voor het rapen liggen. Zo zouden erfgoedraden een voortrekkersrol kunnen spelen in het zichtbaar maken van het lokale immaterieel erfgoed door het *as such* te benoemen en traditiedragers bijvoorbeeld te stimuleren zich te registreren op het onlangs gecreëerde digitale platform *immaterieelerfgoed.be*. Of wie weet, adviezen te formuleren om een goede borging van dergelijke elementen mogelijk te maken. En aangezien immaterieel erfgoed vaak evenzeer het gezicht en de identiteit van een lokale gemeenschap bepaalt als onroerend erfgoed, heeft ook een gemeentebestuur hier belang bij. Met ‘erfgoedbreed’ denken bedoelen we ook aandacht hebben voor minder evident en zichtbaar erfgoed dat bv. aanwezig is in andere sectoren of bij etnisch-cultureel diverse minderheden. Een heterogene samenstelling van de erfgoedraad is hierbij een extra troef!

■ De erfgoedraad van Sint-Katelijne-Waver adviseert ook over onroerend erfgoed, waaronder reeds over het Sint-Michielskasteel. © Gemeente Sint-Katelijne-Waver - Creative Commons

■ Erfgoedraden spelen vaak een belangrijke rol in de organisatie van lokale Erfgoeddagactiviteiten © Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei

En verder?

Op basis van een kleine enquête en enkele gerichte gesprekken is het uiteraard onmogelijk om een volledig beeld te geven van de erfgoedraden en hun werking in Vlaanderen. Toch zijn tijdens dit artikel al enkele krachtlijnen naar voren gekomen.

Erfgoedraden kunnen vele gedaantes aannemen. Hoe de adviesverlening rond erfgoed concreet vorm krijgt, hangt van veel factoren af. De grootte van de gemeente speelt hierbij een rol, maar niet altijd op een logische wijze. Er is geen rechtlijnig verband tussen de grootte van een gemeente en de aanwezigheid van een deelraad erfgoed of een onafhankelijke erfgoedraad. Het lijkt er zelfs op dat onafhankelijke erfgoedraden vooral binnen middelgrote gemeenten wortel schieten.¹¹ Misschien is dit de ideale schaalgrootte? Enerzijds is er voldoende expertise aanwezig op erfgoedvlak om een erfgoedraad te bevolken. Anderzijds is hier de afstand tussen burger en bestuur nog niet te groot. Meer nog dan de schaalgrootte van de gemeente spelen persoonlijkheden een belangrijke rol bij de oprichting en werking van een erfgoedraad. Een erfgoedraad staat of valt vaak met een dynamische en daadkrachtige voorzitter, een actieve en toegankelijke schepen, een alerte cultuurambtenaar ... Tot slot blijkt uit de verhalen van diverse erfgoedraden ook dat men dikwijls elders de mosterd haalt. Inspirerende voorbeelden uit naburige gemeentes werken!

Die vaststelling zetten FARO en Heemkunde Vlaanderen aan het denken. De expertise die aanwezig is in de erfgoedraden wordt immers nog onvoldoende gedeeld met andere erfgoed- en cultuurraden in Vlaanderen. Om hier iets aan te doen, zullen FARO en Heemkunde Vlaanderen vanaf het najaar van 2015 in *Bladwijzer* – het digitaal informatieblad van Heemkunde Vlaanderen – een reeks opstarten waarin goede praktijken,

tips en aandachtspunten uit bestaande erfgoedraden en andere adviesraden worden belicht.

Ondertussen zetten we ons onderzoek naar de werking van de erfgoedraden voort. Wil u uw ervaringen met ons delen? Beschouwt u uw erfgoedraad als een goede praktijk? Ofervaart u daarentegen problemen? Neem dan zeker contact met ons op. Samen kunnen we nagaan waar en hoe we het best kunnen helpen of ondersteunen.

Nele Provoost is coördinator bij Heemkunde Vlaanderen vzw. Gregory Vercauteren is stafmedewerker bij FARO. Hij is er het aanspreekpunt voor lokaal en regionaal erfgoedbeleid en vrijwilligerswerk in de erfgoedsector.

1. Zie: www.g1000.org/nl/; <https://cjsm.be/cultuur/themas/overkoepelende-themas/burgerkabinet>
2. Voor een overzicht, zie: www.adviesraden.be, een initiatief van De Wakkere Burger.
3. Het gaat om Paul Catteeuw (erfgoedraad Kontich), Rob Belemans (deelraad Erfgoed, Leuven), Werner Wouters (erfgoedraad Bierbeek), Eddy Van Leuven (erfgoedraad Sint-Katelijne-Waver), Ludo Melard (GOGRI, Riemst) en Bernard Lewyllie (erfgoedcommissie Wevegem). We danken ook De Wakkere Burger en de erfgoedcellen voor het mee helpen verspreiden van de enquête.
4. B. Somers, "Opinie: Lokale besturen zijn hét beleidsniveau van morgen", in: *De Morgen*, 17 maart 2015 (www.demorgen.be/opinie/lokale-besturen-zijn-het-beleidsniveau-van-morgen-22254016)
5. G. Tegenbos, "Gemeenten zonder bib te schande maken", in: *De Standaard*, 12 maart 2015.
6. H. Cannie, *Het nieuwe decreet Lokaal Cultuurbeleid in vraag en antwoord*. LOCUS, Brussel, p. 18 (www.locusnet.be/portaal/Locus/Wet_en_Regelgeving/Decreet_lokaal_cultuurbeleid).
7. W. De Pauw en R. Machiels, *Cijferboek Lokaal Cultuurbeleid 2008-2010*. Brussel, 2009, p. 84.
8. D. Verte en W. Verhaest, *Overleg en advisering in het gemeentelijk cultuurbeleid. Onderzoek naar de werking en de invulling van de adviesverlenende opdracht van de cultuurraden in Vlaanderen*. Brussel, 2005. (www.locusnet.be/portaal/Locus/LokaalCultuurmanagement/Cultuurraden/Kritischebeschouwingen).
9. Zie: De Wakkere Burger, Kritieken op gemeentelijke adviesraden, www.vvsg.be/sociaal_beleid/Etnisch-culturele_diversiteit/integratiebeleid/Documents/Beleidsparticipatie/adviesraden-kritieken.pdf
10. O. Scheire, "Erfgoedraad Nevele voelt zich genegeerd en stopt ermee", in: *Het Nieuwsblad*, 24 augustus 2012 (www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20120823_00268265).
11. We volgen hier de definitie van middelgrote gemeente zoals die door het agentschap Binnenlands bestuur werd geformuleerd: gemeenten met 10.000 inwoners of meer die geen centrumsteden zijn: Profielschets -2014, 4.

WWW.ERFGOEDKAART.BE

Erfgoedorganisaties zoeken was nog nooit zo eenvoudig.

De erfgoedkaart wijst u de weg naar meer dan 1700 erfgoedorganisaties in Vlaanderen en Brussel.

erfgoedkaart.be

mechelen

Stedelijke Musea Mechelen - Hof van Eusleyden
Frederik de Merodestraat 65-67, 2800 - Mechelen

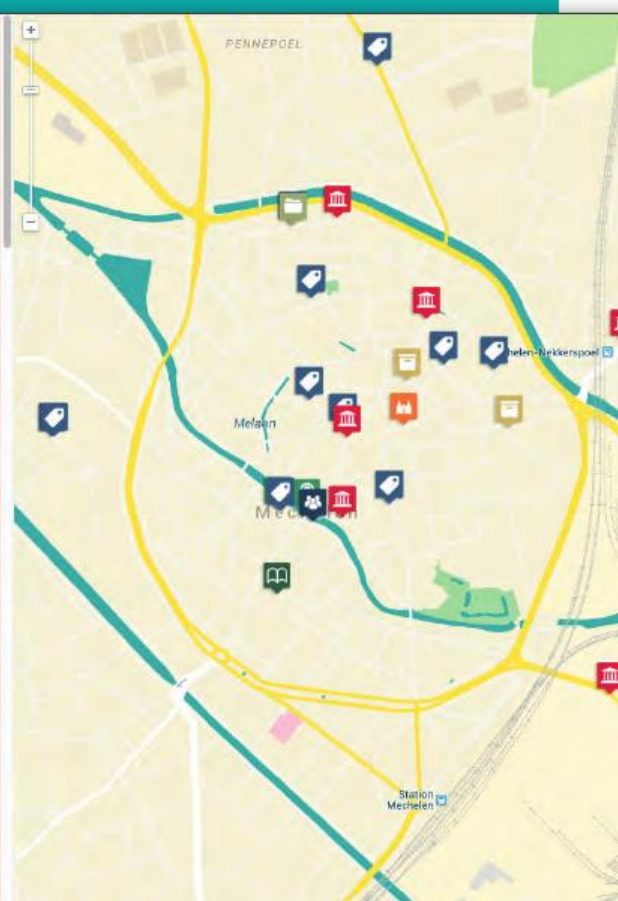
Dienst Archeologie Mechelen
Onder den Toren 12, 2800 - Mechelen

Dienst monumentenzorg Mechelen
Befferstraat 25, 2800 - Mechelen

Stedelijke Musea Mechelen
Steenweg 4, 2800 - Mechelen

Koninklijke Beiaardschool Jef Denyn
Bruil 52 bus 5, 2800 - Mechelen

Speelgoedmuseum Mechelen
Nekkerspoelstraat 21, 2800 - Mechelen

Pinfo

Hybride info

contentcuratoren: Bram Wiercx en Annemie Vanthienen

Europeana-data in Google Field Trip

De Field Trip-app werkt als een gids die u interessante, verborgen of unieke dingen in de wereld rondom u laat ontdekken. Van zodra u in de buurt komt van iets dat interessant is, geeft de app een kaart weer met details van de locatie. Sinds kort leveren ook de nationale erfgoedraden van Estland, Polen en Zweden, alle Europeana-partners, gegevens aan voor de app. Een tip voor uw volgende reis door Zweden, Estland of Polen?

Google Field Trip is zowel beschikbaar in iTunes als in de Google Play Store.

Charter van Kortenberg in 3D

© FARO

In opdracht van het Stadsarchief Leuven maakten de Leuvense bedrijven Argon en Materialise middels ultramoderne scan- en 3D-printtechnieken een replica van het historisch zeer belangrijke Charter van Kortenberg. Een primeur voor de archiefwereld!

www.exclusiefstadsarchief.be

Xplore Bruges

Thematische stadswandelingen, museumtours, een fietsroute, een vernieuwde multimediasgids voor Musea Brugge ... voortaan vindt u het allemaal via één toegang, Xplore Bruges. Een app over het Stadhuis en het Brugse Vrije zijn nog in voorbereiding, en ook bij het hedendaagse kunst- en architectuurfestival Triennale Brugge 2015 staat een tour op stapel. Handmade in Brugge ten slotte presenteert vanaf september een app over ambachten in het verleden én hedendaagse makers in Brugge. Bedoeling is om Xplore Bruges te laten uitgroeien tot één centrale toegang tot alle Brugse digitale erfgoedcollecties.

Xplore Bruges is beschikbaar voor Android en Apple.

www.xplorebruges.be

Internationale erkenning voor Red Star Line Museum

"Ik denk dat de jury vooral gevallen is voor de manier waarop we voor de opbouw van onze kerncollectie, de verhalen van migranten, medewerking vragen en krijgen van ons publiek. Dus is deze erkenning ook voor alle mensen die hun levensverhaal, of dat van hun voorouders, aan het Red Star Line Museum hebben toevertrouwd." Luc Verheyen, directeur Red Star Line

Red Star Line Museum ontvangt een van de vijf Special Commendations tijdens de uitreiking van de European Museum of the Year Award 2015 (EMYA) in het Riverside Museum in Glasgow.

www.europeanmuseumforum.info

Theatrical heritage

Veel waardevolle objecten en documenten van de podiumkunsten blijven onder het stof liggen, ondanks de vele interessante onderzoeken, tentoonstellingen en opvoeringen. Hoe beïnvloeden deze informatiebronnen onze blik op de geschiedenis van het theater? En welke uitdagingen of mogelijkheden steken de kop op bij hergebruik in moderne contexten, al dan niet museaal?

Verschillende theater- en muziekwetenschappers, theatermakers, curatoren en erfgoedbeheerders uit Europa en Amerika analyseren een aantal nieuwe methodes voor het re-activeren van de geschiedenis van het theater.

Bruno Forment en Christel Stalpaert (ed.). *Theatrical Heritage. Challenges and Opportunities*. Leuven University Press, 2015. ISBN 9789462700239

Museum van de toekomst

Frankwatching
@Frankwatching (28 mei 2015)

Het museum van de toekomst brengt mensen en ideeën bij elkaar [@martijnvdh](http://www.frankwatching.com/archive/2015/05/28/museum-toekomst-brengt-mensen-en-ideeen-elkaar-door)

BEELD

TWEET

BOEK

WEBSITE

Wat is Augmented Reality

Augmented Reality is een verzamelterm voor alle technologie waarbij de realiteit en de virtuele wereld met elkaar gecombineerd worden. Van heel eenvoudige toepassingen zoals AR-tags, een soort barcode die u met uw telefoon kunt scannen om via internet bijbehorende informatie te krijgen, tot geavanceerde applicaties zoals Layar, waarbij over het beeld van uw telefooncamera een laag wordt gelegd met extra informatie over datgene waar u de camera op richt.

The Big Apple

■ © FARO

Achttien museummedewerkers trokken van 2 tot en met 6 maart voor een week naar New York. Hun opdracht? Bij de Amerikaanse collega's op zoek gaan naar sterke visies, innovatieve praktijken en methodes. Als afsluiter werden ze verwelkomd in Flanders House, op de 44e verdieping van de New York Times Building. Herbeleef hun avonturen via de FARO-website!

www.faronet.be/vrije-tags/new-york

Top 10 Trends IT

Antwerpen in de ban van cartografie

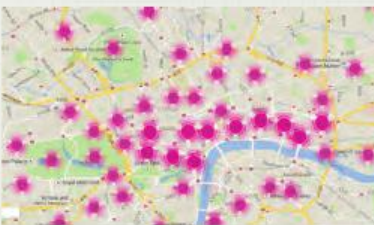
■ Landmeterskaart van hofstede genaamd te Boelaar in Deurne, 1689 @ FelixArchief

Van 12 tot en met 17 juli brengt de International Conference on the History of Cartography (ICHC) een 250-tal specialisten op het vlak van de geschiedenis van de cartografie naar Antwerpen. Naar aanleiding van die conferentie werd een gevarieerd tentoonstellingsprogramma samengesteld, op diverse locaties in de Koekenstad.

Een overzicht vindt u hier: www.ichc2015.be/en/exhibitions

Emoties in Victoriaans Londen

Benieuwd naar de emoties die Londense landmarks als The Old Bailey, Tyburn en Covent Garden oproepen in Victoriaanse romans? Neem dan een kijkje op 'Mapping Emotions of Victorian London', een interactieve kaart met daarop ruim 167 plaatsaanduidingen, afkomstig uit duizenden passages uit Victoriaanse romans. Het project is een initiatief van Stanford Literary Lab en kwam tot stand via crowdsourcing waarbij een ruim publiek van geïnteresseerden de passages een emotioneel label kon toekennen. Het resultaat is een bijzondere 'emotionele geografische schets' van de Britse hoofdstad.

www.historypin.org

SOIMA 2015: Unlocking sound & image heritage

See, listen and share! Dit internationale colloquium, met meer dan 60 bijdragen van sprekers uit Australië tot Zuid-Afrika, vindt op 3 en 4 september 2015 in de KVAB in Brussel plaats.

Samenwerking en uitwisseling van informatie en knowhow tussen instellingen en specialisten is immers de sleutel tot het ontsluiten van dit erfgoed.

Meer info: www.soima2015.org

De SagenJager

Het Meertens Instituut heeft in samenwerking met de Universiteit Twente en de Stichting Oneindig Noord-Holland een routeplanner ontwikkeld die u meneemt langs plekken in de omgeving van Waterland (Noord-Holland). Via een smartphone of tablet kunt u al wandelend of fietsend lezen over en deels luisteren naar sagen, sprookjes, broodjeaapverhalen, legenden en moppen die verbonden zijn aan een specifieke plek in Waterland. De sagen zijn nog verder uitgesplitst op thema: spokerijen, duivels, magie, (bovennatuurlijke) wezens en historie. De Nederlandse Volksverhalenbank van het Meertens Instituut dient als bron voor de SagenJager.

www.sagenjager.nl

APP

QUOTE

OPROEP

TIP

Suzanne De Troyer (68): “Als suppoost wil ik de bezoekers graag extra informatie meegeven.”

Op de laatste pagina ontmoet u iemand uit de cultureel-erfgoedsector die zijn of haar passie met u deelt.

WIE

Naam Suzanne De Troyer

Leeftijd 68 jaar

Woonplaats Oostende

Bijzonderheden Ik was lerares in het zesde leerjaar en vond het fantastisch om de kinderen op hun verdere loopbaan voor te bereiden. Helaas ben ik noodgedwongen in vervroegd pensioen moeten gaan. Buiten het onderwijs kon ik opklimmen tot nationaal voorzitter van het Jeugd Rode Kruis, zette ik me in voor de nationale opleiding van jeugdmonitoren en heb ik meegewerkt aan verschillende campagnes van de dienst gezondheidsopvoeding en voorlichting. Vandaag ben ik actief als keramiste en als bijkomende kracht bij schooluitstappen en schoolfeesten van mijn vroegere werkplek. Daarnaast ben ik ook vrijwilliger in Mu.ZEE en in de tentoonstellingen in de Venetiaanse Gaanderijen.

WAAR

Ik doe veel vrijwilligerswerk in Mu.ZEE. De allereerste keer was in 2010 toen men voor de expo rond James Ensor en het blauwe salon een beroep deed op vrijwilligers om de professionele suppoosten bij te staan. Momenteel ben ik vrijwillig suppoost in de tentoonstelling ‘De Zee – Salut d’honneur Jan Hoet’.

WANNEER

Ik heb geen vaste dagen waarop ik vrijwilligerswerk doe. Het is eerder sporadisch. Wanneer Mu.ZEE vrijwilligers nodig heeft, kunnen ze een beroep doen op mij.

WAT

Naast vrijwillig suppoost ben ik in Mu.ZEE ook vaste vrijwilliger tijdens evenementen zoals Kunstendag voor Kinderen. Verder ben ik actief als fotograaf of bij het opvangen van kunstenaars, bijvoorbeeld voor de Canvascollectie. Het fijne is dat je van bij het begin bij dergelijke evenementen betrokken bent.

WAAROM

Ik vind vrijwilligerswerk fantastisch. Je kan als vrijwilliger zoveel geven en echt een meerwaarde betekenen. Voor mij is het vooral belangrijk dat ik als suppoost extra informatie kan meegeven over een werk of de ruimte waarin bezoekers zich bevinden.

Wanneer ik zie dat iemand belangstelling heeft of met vragen zit, vind ik het fijn om toelichting te kunnen geven. Het wordt doorgaans echt wel geapprecieerd en dat maakt mij gelukkig. Ik vind het dan ook belangrijk dat je als suppoost goed op de hoogte bent, dat je voorbereid bent, dat je weet waarover de tentoonstelling precies gaat en dat je de achtergrond kent van de werken waar je toezicht bij houdt. Als suppoost enkel en alleen maar rondlopen, is echt niets voor mij. Uiteraard spreek ik enkel de mensen aan die interesse tonen en meer willen weten. Op die manier stappen ze tevreden naar buiten. En dat maakt ook mij tevreden en gelukkig.

GOUDEN RAAD

Wat ik enorm fijn vind aan de huidige expo ‘De Zee’ is dat er een doorschuifstelsel is tussen de verschillende locaties. Dit voorkomt eentonigheid. Ook suppoosten die enkel in het museum staan, zouden regelmatig een andere zaal toegewezen moeten krijgen. Hoe dan ook is het enorm belangrijk dat je als suppoost goed gebriefd wordt over de plaats waar je staat en de werken waar je toezicht bij houdt. Zo word je veel meer dan een ‘zaalwachter’ maar vorm je een echte meerwaarde. Daarnaast vind ik het enorm belangrijk dat aan vrijwilligers getoond wordt dat hun werk geapprecieerd wordt. Heel eenvoudige zaken – een vriendelijk woord van directie en personeel of een kleine babbel – betekenen heel veel.

IK GEEF DE FAKKEL DOOR AAN ...

Ik heb een enorme bewondering voor het werk van glaskunstenares Pia Burrick. Ze maakt eigen hedendaagse creaties maar voert ook reparaties uit aan oude glasramen, onder meer in het Belle-Epoquehuis in Blankenberge. Daar heb ik haar leren kennen. Graag zou ik haar willen vragen wat haar inspireert, zowel bij haar eigen werk als bij het werken met oude glasramen.

51ste jaargang • nr. 1 • driemaandelijks
januari-maart 2015

vlaamse stam

tijdschrift voor familiegeschiedenis

Themanummer Eerste Wereldoorlog

Oorlogsburgemeesters in Antwerpen

Het leven in de frontlinie

Eretekens

Oorlogsmeters

50 JAAR

Familiekunde
Vlaanderen

50 jaar Vlaamse Stam,
met vernieuwde lay-out!

Alle 50 voorgaande jaren nu ook
verkrijgbaar in digitaal formaat

www.familiekunde-vlaanderen.be

- FARO. VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED VZW
- PRIEMSTRAAT 51 | BE-1000 BRUSSEL
- T +32 2 213 10 60 | F +32 2 213 10 99
- INFO@FARONET.BE | WWW.FARONET.BE
- PRIJS LOS NUMMER: 8 EURO